

EESTI KIRJANDUS

1931 № 12

SISU:

- A. ORAS: Mõtteid tõlkekirjanduse puhul.
P. VIIRES: Friedebert Tuglas'e ilukirjanduslik stiil.
A. ANNI: Kreutzwaldi kalendrijutud.
J. VASAR: Soome asustusest Eestis XVII sajandi keskel.
L. LEESMENT: Kihnlaste hülgepüügist.
L. KETTUNEN: „Viro“ ja „Eesti“ Soomes.
A. VAIGLA: J. W. Mackail — Vergilius ja tema tähendus
nüüdismaailmale.
M. SILLAOTS: Mait Metsanurk — Elu murrab sisse.
H. PAUKSON: Hendrik Adamson — Tõus ja mõõn.
P. HAMBURG: Richard Janno — Sinine ümbrik.
P. HAMBURG: Helene Ranna — Keha ja vaim.
D. PALGI: Johannes Ruven — Võitlus.
B. LINDE: Jaan Pert — August Jansen.
M. TEDRE: H. Haljaspõld — Võõrsõnade leksikon.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1931 ASUTATUD 1906. XXV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks isatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutus teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV (1930) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 931 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

DETSEMBER 1931

NR. 12

Mõtteid tõlkekirjanduse puhul.

1.

Väikerahvale on tõlkekirjanduse probleem üks olulisemaid vaimlise elu küsimusi — võrratult olulisem kui ühelegi suurrahvale, ning seda olulisem, mida vähem on asjaomasel rahval olnud võimalust iseseisvalt midagi luua. Nagu meie riikliku elu läbiorganiseerimine, organiseerimine viimse ühiskondliku narmani, nii on ka meie vaimlise atmosfääri tihendamise ülesanne, mis nõuab teostamist ebanormaalselt kiires korras ja erakordse intensiivsusega. Meil on eriti vähe võimalusi, kuid ometigi peavad meie saavutised mitte ainult relatiivselt, vaid ka absoluutselt (s. o. keskmiselt kvaliteedilt — kvantitatiivselt võistlusest ei maksa unistada) ületama nii mõnegi teise kultuurirahva omi. Mida väiksem teatav rahvuslik ühik, seda jõulisem peab olema tema vaimline elu, et tervikuna anda midagi, millest oleks mõeldav toituda ka selle ühiku vähegi nõudlikel üksikliikmeil. Peame endile looma tervikulise kultuurõhustiku, milles võiks hingata ja elada.

Kuid kodumaist algupärast toodangut kiirele õitsele viia kalkulatsioonide ja kavadega on ilmselt võimatu, või on võimalik ainult, kui tarvitada vähenõudlikke mõõdupuid. Üksnes see, mis on teostatav energia, virkuse, andumuse ja selge mõtte abil, annab end enam-vähem tahtlikult ja kavakindlalt seada. Me ei saa luua inspiratsiooni ega suureandelisi inimesi, kuigi tahtepingutusega oleks võimalik saavutada oma vaimlise produktsiooni rahuldav keskmine, ja mõnikord ka üle keskmise ulatuv tasapind. Korralikke vaimlisi „spetsialiste“, soliidseid igapäevase töö tegijaidki intellektuaalsel alal leidub meil liiga vähe, kõnelemata väljapaistvaist isikuist. Nii siis ei saa oma toodangut tõsta tarvilikule tasemele. Jäeb üle võimalus laenata, s. o. tõlkida, ja see võimalus muutub paratamatuks tarviduseks, kui tahame endile luua vähegi vastuvõetava vaimlise ümbruse. Viimase loomise vajadusest ei pääse mööda. Vähimgi rahvus vajab seda, kui ta

tahab pretendeerida kultuurrahva nimele — see lause, mis siinkohal on õieti tautoloogiline, sisaldab tõe, mida tuleb pähe raiuda ikka taas ja taas. Peame omama küllaldast määra, igakülgselt tagavara väärtuslikke oma keelseid trükitooteid — kõige pealt neile, kes ei valitse võõraid keeli, s. o. laiadele rahvamassidele, kes siiski väärivad haridust ega tohi oma umbkeelsuse pärast veel sattuda umbvaim-susse, ja teiseks ka võõraid keeli kõnelevaile ja lugevaile haritlasile, kui tahetakse vältida nende sisemist võõrdumist oma maast ja rahvast. Side oma rahvaga võib täiel määral püsida ikkagi ainult keele, selle rahvusliku vaimu intiimseima väljendusvahendi kaudu, ja et intelligentne inimene tunneks seda sidet ka siis, kui ta läheb primitiivseimaist vaimlisist tegelust kaugemale, peab ta võima selles keeles leida minimaalsegi määra üldkultuurilisi tarbeid rahuldavat kirjandust. Teame omast käest, kuivõrra nõudlikumad intellektid, kellele oma maa ja keel ei paku lugemismaterjali ega väljendusvahendeid, aegapidi eemalduvad Eestist vaimliselt. „Kadakklikkus“, „pajuvenelus“ kipuvad seesugusel puhul kergesti juuri ajama, mentaliteet, mida kontakt omakeelsete väärtustega ei värskenda, võtab pikapeale meile võõra kuju, — muidugi välja arvatud tingimusel, kui eriti tugev patriotism ei kisu oma rahva poole tagasi, kuid kahjuks ei saa viimast omadust kaugeltki igal puhul arvestada. Ka haritlasel — isegi nõudlikul haritlasel — peab olema võimalus endale soetada mingi enamikku mitte liialt spetsiaalsusse kalduvaid tarbeid rahuldav raamatukogu, selle asemel, et igal puhul olla sunnitud pöörduma võõrkeelse kirjanduse poole. Seda ilmsem on, et laiadele hulkadele on tarvis abinõusid orgaaniliseks mõistuslikuks, kõlblaks ja esteetiliseks arenguks, ja et sellele tarbele saab vastu tulla ainult tõlgete väga tugeva appivõtte teel. Mida enam aeg edeneb, seda vähemaks jääb saksa ja vene keelt lugevate isikute protsent. Neile tuleb võimaldada ümmarguse üldhariduse saamine väljaspool kooli ja kooli kõrval. Igalt tähtsamalt kultuurialalt peaks neil olema võtta midagi positiivset ja rikastavat, sellist, mida ei loeta ainult hariduskohustuse-tundest, vaid spontaanselt, sisetarbe rahuldamiseks. Siis alles võib kõnelda võimalusest olla täiesti eestlane ja ühtlasi täiesti intelligent. Peab olema vahendeid selle üliastme järkjärguliseks saavutamiseks, alates elementaarsest ja minnes edasi komplitseeritumale.

Võib-olla oleks ideaalne, kui enamik seda üldkultuuri arendavat kirjavara ei oleks mitte ainult emakeelne, vaid ka

autohtoonne, s. t. kui mitte ainult keel, vaid ka autor oleks enamasti oma. Hiljuti „Olion’is“ hr. Arnold Meri’lt ilmunud kirjutisel Berni konventsiooni kohta on selles mõttes õigus. Oleks muidugi kahjulik, kui kõik viimse ni oleks vaadeldud vaid meie omast vinklist, sest see teeks ühekülgeks. Peame tutvuma ka teissuguste vaatekohtadega. Ometigi oleks hea, kui enamail juhtudel oleks tegemist meie omadele eritarvetele kohandatud materjaliga, mille varal võimalduks iga kord leida kõige aktuaalsem informatsioon. Kahjuks on see aga utopia. „Olioni“ kaastöölise arvamine, et meie ülikoolilõpetajate seas kahtlemata leidub küllaldaselt trükiküpseks, viljakaks kultuurtööks kohaseid sulemehi, osutab kas teadmatust või lihtsameelsust. Emba-kumba, kas alahindab hr. Meri ülesannete suurust või ülehindab ta meie vaimlisi ressursse. Me ei saa leppida keskpärase diletantsemisega, mille sarnast meil seni kahjuks on olnud enam kui tarvis, vaid just tõsiasi, et meie trükivõimaluste arv on piiratud, sunnib meid alati valima ainult parimat. Ning just kvaliteedinõue viib meid tõlkimistarbele. Need vähesed autorid, kes oleksid võimelised kirjutama tõesti häid algupäraseid teoseid, on seniste kogemuste järele otsustades seevõrra üle koormatud ülesannetega, et meie raamatuturg kehvuks ja kahaneks äratundmatuseni isegi praegusega võrreldes, kui jääksime lootma ainult neile. Esmajärgulise uurija prof. Vilho Tarkiainen’i raamat Aleksis Kivi üle või isegi oma tõesti juba veidi haridust omandanud lugejaid eeldava stiili ja teatavate inglise autori juures endastmõistetavate inglispärasuste tõttu meil laita saanud Mackail’i lühike Vergiliuse monograafia ei ole teosed, milliseid oleks hõlpus uuesti kirjutada. Kuid alaväärsete aseainetega rahulduda oleks mõtetus, isegi kui need oleksid „eestilisemad“. Sellist eestilisust on meil olnud enam kui küllalt.

Seega näib võimatu hea sisetundega salata tarvet väärtusliku tõlkekirjanduse järele. Ka tõlgete võistlus algupärase toodanguga ei tohiks kohutada, senikaua kui tõlgitavad teosed on tõesti head. Meie autorite tase on sagedasti — kaugeltki mitte alati! — nii madal, et soliidne väliskonkurents aitaks neid pisut unest raputada, ja kellelgi ei tohiks olla kahju, kui paranemisvõimetud kodumaalased peaksid lõplikult kaduma kirjanduslikult vaatepiirilt. Raamatutööstuse masindajate hüvang võib tulla üldsuse vaimsusele liiga kallis maksma. Kordame veel kord: mida vähemad meie võimalused kvantiteedi suhtes, seda kõrgem peab olema kvaliteet. Argumendid ri-

kastava tõlkekirjanduse kasuks näivad seega ikka veel vastuväitekindlad.

Kuid mida tõlkida ja millise kava järele? Neile küsimustele tühjendavalt vastata on raske, kuid teatavad põhimõtted näivad selguvat iseenesest.

2.

Täiesti endastmõistetav on, et tõlgitava kirjanduse kava koostamisel ei saa eriliselt silmas pidada spetsiaalteadusi sõna kitsamas mõttes. Me ei arene ega tarvitse kunagi areneda nii kaugele, et suudaksime tõsisele eriteadlasele omas keeles soetada kõik, mis tal vaja. Seda on senini suutnud õige vähesed suurrahvadki, nii et spetsialist juba eo ipso peab rahuldavalt valdama enam kui ühe keele. Meie unistuseks ja eesmärgiks võib ainult olla haritlasele sõna laiemas mõttes võimaldada eluatmosfääri ka siis, kui ta ühtegi keelt peale eesti keele ei oska sellises ulatuses, et nautida peenimaid stiilivarjundeid — ja ka sellele intelligendile saaksime sellise õhustiku parimal puhul muretseda ainult tingimusel, et ta lepib vaimu ja tunde arendamiseks vajalikumate vahenditega. Kuid paratamatult tuleks sihtida sinna, et omas keeles saadaval oleva kirjanduse varal oleks võimalik kasvada kõigis olulistest suundades teatava rahuldava piirini arenenud ja igal elulisel mittespetsiaalsel alal orienteerumise võimeliseks (s. t. järelikult endastki mõista juba teataval määral orienteerunud) intelligendiks. Millised on need elulised, kuid mitte liiga spetsiaalsed alad?

Muidugi tuleb siin arvesse teadmuslik, informeeriv kirjandus, teiste sõnadega — soliidne „populaarteadus“. Peab olema võimalusi konspektiivse ülevaate saamiseks näiteks tehnikast, majandusteadusest, astronoomiast, botaanikast. Kodanik, kel pole selged juriidilise mehhanismi elementaarsedki põhimõtted, ei ole korralik kodanik. Igasugustes tege-
likkudes küsimustes peab saama endale hädatarvilikud andmed ja juhised hankida trüki, mitte ainult koolipingi kaudu, ja seda võimalikult huvitavate ja muidugi mõista asjatundlikkude tekstide abil. Neil aladel suudame kindlasti mõnevõrra soetada originaalseidki teoseid, kuid kindlasti mitte kiires korras ega täies ulatuses, nii et tõlked peavad alati tulema appi algupärasele toodangule. Kuid orgaanilise isiksuse arendamise seisukohalt veelgi tähtsamad on küll kahtlemata alad, mis süvendavad ja viljastavad meie vaimu otse juurteni välja, tõstes meie võimeid, ega anna ainult informatsiooni, nii siis eeskätt humanitaaralad kitsamas mõttes: loogika, psühho-

loogia, filosoofia, kasvatusteadus, teoloogia, ajalugu, kunst ja kirjandus. Me ei saa esiotsa muidugi asuda Kant'i „Puhta aru kriitika“ ega isegi Schopenhauer'i „Maailma kui tahte ja kujutluse“ tõlkimisele. Sellevastu aga oleks loomulik, et meil kõigi mainitud alade põhiprobleemide ja eriti ka aktuaalsemate küsimuste kohta leiduks võimalikult asjalikke ja võimalikult kunstipäraseid teoseid, mis kahjuks juba nende kohta tingimata asetatavate väga kõrgete nõuete tõttu peaksid enamikus olema tõlgitud. Kunstipärasus on vajaline sellepärast, et ainult see meelitab tõeliselt lugema neid, kes pole käsilevõetava alaga juba enamalt mõnevõrra tuttavad või sellest väga teadlikult huvitatud. Muidugi tuleb eelistada teoseid, mis annavad edasi uusimad ja küpsemad seisukohad ja vaated — kuid siiski on tarvilikud ka need ainulaadsed, kordumatud tööd, mille teadmusliku materjali osalisele vananemisele vaatamata on vitaalseid omadusi, mis teevad nad peaaegu igipüsivaiks. Võrdlemisi vähe saab võib-olla teoseid valida ainult nende ajaloolise tähenduse pärast, kuid leidub töid, mille põhituum on nii väärtuslik ja nii ületamatult esitatud, et väike vananemus kõrvalasjus ei kaalu üle nende häid külgi. Need on peamiselt teosed, mis on tulnud suurilt isiksusilt või kunstnikelt ja sellepärast mõjuvad ikka uuesti. Nii ei pääse meiegi Platon'i, Rousseau, Plutarchos'e või Montaigne'i tundmisest, kuigi nende töödes sisalduv filosoofia või ajaloolised vaated ei pea nõudliku kriitika ees kaugeltki iga kord paika. Vajame neid m. s. niihästi nende esteetilise kui eetilise väärtuse pärast — muidugi lugejaid kriitiliseks hinnanguks võimestavates väljaannetes. Ja täpsalt samade kaalumuste tõttu on meil tarvis Descartes'i, Nietzsche't ja mõndagi teist mõtlejat, kelle lugemine saab viitaalseks elamuseks, kuigi tema vaadete ebakriitiline vastuvõte võib mõnikord anda isegi kardetavaid tulemusi. Eessõnad ja kommentaarid peavad siin tegema korrigeeriva töö. Just siin on veel teha erakordselt palju, enne kui seisukord saab ligikaudugi rahuldavaks. Mõtleva ja eetilise mina arendamine küpsuse tasemele on esmajärguline sotsiaalne ülesanne ja on eluküsimuseks eeskätt väikeriikidele, kus kodanikkude piiratud üldarvu tõttu iga isend omandab vastavalt suurema kaalu riiklikus tervikus. Asjatundlikult ja andumusega valitud populaarteaduslikud seeriad võivad teha siin esimese kirvetöö.

Et isiklik element on see, mis tuumaka andmestiku ja energilise meetodi kõrval ja neist veelgi rohkem suudab kannustada ja tiivustada intellektuaalse ja eetilise küpsuse poole alles püüdvat, vormuvat inimest, siis on loomulik, et peale

tugeva, õhutava veenvusega kirjutatud, kuid laadilt siiski eeskätt teadmuslikkude raamatute ilmuks saadavale võimalikult rohkesti ka väljapaistvaid biograafiaid, autobiograafiaid, pih-timuslikke teoseid ja memuaare. Augustinus'e või Rousseau' konfessioonid — kumbki küll eri mõõdupuuga hinnatav, Goethe „Dichtung und Wahrheit“, eksiva, kuid haarava ja kindlasti õpetliku Strindberg'i teosed tema heitlustest ja otsingutest, Samuel Butler'i märkmikud, Mark Rutherford'i või surma palgest palgesse nägeva Barbellion'i autobiograafilised tööd, uue ajastu ärkamist enese noores minas jälgiva Edmund Gosse'i „Isa ja Poeg“, Oscar Wilde'i „De Profundis“, Musset' „Confessions d'un enfant du siècle“, Baudelaire'i ja De Quincey' tagasivaated kunstlikele paradiisidele näitavad mitte ainult erakordseid inimtüüpe ja sügavaid elamusi, vaid võivad eriti sobivate kriitiliste sissejuhatiste puhul nii oma positiivsete kui — hoiatustena! — ka negatiivsete joontega kaasa mõjustada lugeja eetilist ja intellektuaalset orientatsiooni. Sama teeks selline varjatult autobiograafiline romaan nagu „Walter Pater'i „Epikuurlane Marius“, milles romaani-kangelase siseareng vastab autori omale, teritades lugeja ilmavaadet ja sundides teda seisukohti võtma. Antiigist olevikuni on siin lahti määratu väli täis reaalseid ning esindavaid kujusid, millega tutvumine ühelt poolt avardab ajaloolist ja kultuuriloolist silmapiiri ja teiselt poolt võimaldab lugejal ennast mõõta ja võrrelda isikutega, kes on teatavas suunas jõudnud arengu tippkohtadeni. Samuti ei maksa hüljata memuaare sõna tavalisemas mõttes, s. o. seesuguseid, mis vestlevad sündmusist, isikuist, olustikest ja olukorrist, ilma et nende kaudu kerkiks silmade ette mingit eriti iseseisvat suurt isiksust. Markiis de Sévigné' kirjad või valik Samuel Pepys'i päevikumärkmeid oleksid selle liigi markantsed näited. Samasse ümbrusse kuuluksid ka kunstilise ja ajaloolise väärtusega elulood, kus kas tollaegsed või hilisemad autorid rahuldava materjali põhjal teravalt tõmbavad väljapaistvate inimeste elu ja tegevuse kontuure. Siingi mõjub õhutamalt kaasa isiklik element, kusjuures objektiivne andmestik rahuldab ka teadmuslikke tarbeid. Lisaks tuleb iga käsiteldava elukäigu kaudu lähem tutvumine ka alaga, mida see esindab. Beethoven'i eluloo läbi võime saada elava aimu muusika printsiipidest ja selle ala loomingu seadusist, Michelangelo' biograafia võib osaval käsitlusel anda kujutlust sellest, kuidas kivirahnudest koorub esile surematuid kujusid, Caesar'i isik avab suurejoonelisima poliitilise ja sõjastrateegilise pano-raami, Vergilius'e elu ja tegevuse valgustus annab tugipunkte

luule psühholoogia ja olemuse mõistmiseks, Kant'i monotoonne, kuid rikas elu õpetab tähelepanelikumalt vaatlema andumust mõttele ja põhiliste probleemide aegapidist esilekerkimist kaootilisuse udu. Nii saame konkreetse näidete vartal pikkamööda ülevaate kogu kultuuri olulisematest momentidest, pääseme ligi selle genesise seadustele ja leiame võibolla omalegi elule eesmärgid ja seletust. Ning eriliseks nautinguks saab sealjuures elava ainekogu najal ise järeldusi teha, ajaloo kääringuid ise printsipi ning õpetusi välja koorida, selle asemel, et kõik kätte saada lõplikult süstematiseeritud ja valmis ning sellepärast juba teataval määral tardunud kujul.

Senini mõtlesime siiski peamiselt intensiivsust tõstvaile, süvendavaile, tihendavaile teoseile, sääraseile, mis näitavad tippe ja sügavikke — välja arvatud ainult näiteks Samuel Pepys'i puhul. Ometi on tähtis ka ekstensiivne suund — vaateala hurmav, kaasakiskuv avardumine, määratu maailma nägemine kogu tema laiuses, näiteks käegakatsutavaimal ja ilmseimal kujul reisikirjeldis. Neis leiame konkreetset, neis näeme isikupärasust ja ettevõttevaimu, kuid enne kõike pilte. Vanade konkistadooride, selle julma, tugeva ja omamoodi ülla tõu paberilepanekud — näiteks Cortez'i kirjad, inglise merimeeste rikkalikud mälestistekogud, millest võiks kergesti teha valikuid, Marco Polo' diktaadid imelisest maist, jaapani munga Kawaguchi' aruanne kolmeaastasest viibimisest keset Tiibeti üllatusi ja absurde, Nansen'i, Sven Hedin'i pealetungid looduse ligipäästamatuimaile põliskantsidele, Alexander von Humboldt'i rohked ning värvikad tähelepanekud ja sellised klassilised eksootika käsitlused nagu W. H. Hudson'i „The Purple Land“ või „Far Away and Long Ago“. Need ja peale nende veel päratu hulk muid aitaksid meid väikeriiklasi selgemini näha seda, et oleme vaid killuke suurest maailmast ja et meil tuleb õppida, vaadata ja uurida, enne kui jõuame koguda muljete tagavara, mis hoiab meie isiksusi hallitusest ja tragikoomilisest hapnemisest. Kui mitte oma silm, siis vaimline nägemus viigu meid üle kitsaste piiride.

Lõppeks ilukirjandus. See on senini loetelduist — välja arvatud autobiograafia — kõige isiklikum ja kõigest tugevaimini intuiitiivset kogu oma isiksusega süvenemist nõudev ala. Selle mõjus lugeja arengusse — nii heas kui halvas mõttes — ei ole võimalik kahelda. Väärtuslik ilukirjandus annab lõpliku kaju intensiivseimale ja omapäraseimale, mis autor läbi elanud, kuigi mitte eeskätt mõttelises formulatsioonis, vaid tundestatud nägemuste kaudu. Nägemused,

milles kehastuvad autori ilmavaade ja tunded, peavad lugeja vahenditult haarama, talle sisendama elamusi, mis sarnanevad autori omadega. Loogilised järeldused sellest kõigest võivad sageli tulla alles märksa hiljemini, kuid elamuse otseus ning intensiivsus mõjub seda tugevamini lugeja alateadlikku ellu, kust see pärastpoole võib esile tulla põhimõtetenähtena ja tahteotsustena. Selles on n. n. „esteetiliste“ nähtuste tähendus tegelikule elule, nende suunda-andev väärtus väljaspool puht-esteetilist vaatlust. Flaubert'i „Madame Bovary“, või Jens Peter Jakobsen'i „Niels Lyhne“, või Meredith'i „Richard Fevereli tuleproov“, või Thomas Hardy „Tess of the D'Urbervilles“; mõnigi draama, nii antiiksete traagikute või Shakespeare'i omad, või „Faust“, või „Peer Gynt“, või Tolstoi „Pimeduse võim“; ka lüürikud — mõeldagu Leopardi't, Shelley't, mõeldagu Baudelaire'i, John Donne'i, Lermontov'i või Walt Whitman'i — annavad kõige pealt nägemusi, sündmusi, tundeid, kuid sealsamas ka teatava kindla suhtumuse elusse, mis ilukirjanduse suurema konkreetseuse tõttu võib sageli jääda püsivamalt meelde kui abstraktsed valemid. Nende kaudu saame sümboleid, võtmeid, mis avavad meile silmapaistvate, kujunenud isikute tundeelu ja selle taga ka nende ilmavaated. Samastume mõneks ajaks nendega ja avastame nende abil ka meis endis varjul olevad, kuid meie piiratud kristalliseerimis- ja väljendamisvõime tõttu teiste sugemetega segunenud või nende alla mattunud osad oma psüühist. Meie alateadlik ja hiljemini selle tõukel ka teadlik elu hakkab iga seesuguse tugeva kirjandusliku elamuse mõjul võtma võib-olla omal algatusel saavutamatu kujud ja suunda. Muutume eeskätt rikkamaks ja hiljemini iga intensiivse elamuse kalduvuse tõttu ka mõistuslikule formuleeringule ühtlasi teadlikumaks. Nii saame inimkonna huvitavamate esindajate juba läbitöötatud kogemuste osaliksiks. Kogu meie isik muutub sisukamaks ja pikapeale — eriti intellektuaalset laadi lektüüri k a a s a b i l — sihikindlamaks. On tähtis, et nii omandatav materjal oleks parim, mis üldse saada — ning on ilmne, et meie kodumaine kirjandus oma piiratuse ja nooruse tõttu saab anda ainult mikrokoopilise osa sellest parimast. Siin on hoolas ja asjatundlik tõlketegevus paratamatuks tarbeks.

Muidugi peame tõlgitavad kirjanduslikud teosed valima o s a l t neis väljenduva ilmavaate põhjal, sest nagu öeldust järeldub, võib viimane halva valiku puhul fataalselt mõjustada me üldsuse mentaliteeti. Kuid tendents pole kaugeltki kõik. „Hea“ tendentsiga halb teos on võib-olla parem kui sama

halb ja lisaks veel tendentsilt kahjulik raamat. Kuid mõlemad mõjuvad lõppeks siiski demoraliseerivalt. Kirjanduslikult viletsa töö „kõlblus“ ei tee tasa seda esteetiliselt ja intellektuaalselt ebapuhtusele ning võltsidele elamustele viivat mõju, mis jääb kõigest, mida pole seletanud ja intensiivistanud ägedaim ja distsiplineerituim loomiskirg. Me ei tohi lasta oma rahvast saada kõmu või klišee teenijate tallermaaks — ükskõik kui heakskiidetav olekski „moraalne“ tendents. Peame õpetama oma kaasmaalaste (ja iseeneste) vaimule puhtaima, koolitatuima ja intensiivseima meelelaadi, mida õpetada võimalik. Peame hoolitsema selle eest, et hingeline ja mõistuslik aparaat oleks viidud kõrgeima töövõimeni, ja seda ei saavutata heatahtlikult-võltside vaimudega kokkupuutumise kaudu. Ainult puhas ja ehtis töö suudab juhtida õigesse suunda. Lõpuks on ka „kunstil kunsti pärast“ oma hindamatu väärtus, ka siis, kui see ei püüa õhutada tegudele. See teritab pilku, seletab ja organiseerib me sisemust, meie intuiitvset mina. Kunstiline „ilu“, mida meie ajal kiputakse põlgama, on hüljatav ainult siis, kui see on nõrk ja paitav, mitte jõuline ja suur, ja võib-olla ka siis, kui sellesse põgenetakse, et lõplikult unustada tegelik maailm, mille vastu on kohustusi. Normaalselt aga on see suurimaid organiseerivaid jõude ja õpetab vihkama kujunematut ja ebaküpse meis enestes. Ühtlasi on see suure, ebamateriaalse rõõmu lätteks, mida vajame praegusel amerikaniseerumisaajastul. Ja kui see liitub eetilise iluga, on see tõhusamaid tõukejõude pessimismist ja kiratsemisest välja väärtuslikule elule. „A thing of beauty is a joy for ever.“ Osalt leiame selliseid kirgastava vaatluse hetki omamaalaste loomingu tulemusist — püüdkem neid, niipalju kui iganes mõeldav, võimaldada ka maailmakirjanduse parimate toodete ümberistutamise teel.

Ants Oras.

Friedebert Tuglas' e ilukirjanduslik stiil.

4. Tuglase stiili esteetiline hinne.

4

Oleme Tuglase loomingus üksikasjaliselt analüüsinud kõige mitmesugusemaid stiilielemente. Kokkuvõttes jääks teha ka esteetiline hinne tema stiili kui ka kogu kirjandusliku laadi kohta.

Mõistagi pole seejuures välditavad kõik subjektiivsused, vaid iga esteetiline hindamine on teatud määrani sõltuv aine

vaatleja isiklikust maitsest. Ometigi sisaldab iga kunstiteos, kui ta kord juba seda nime kannab, ka mitmeid objektiivseid väärtusi, mis jäävad üldmaksvaks, hoolimata kõigist maitselistest individuaalsustest.

Arvustus on üksmeelselt tunnustanud Tuglase artistlikku, peenendatud sõnastust, omistades talle meie suurima „stiliisti“ aukoha. Kuid samal ajal on siin-seal kuuldavale tulnud etteheiteid tema loomelaadi „raamatlikkuse“, „intellektuaalsuse“, „abstraktsuse“ ja üldiselt tema reaalelust võõrdumise pärast.

Ja tõepoolest, Tuglas on individualist, kellele kuigi lähedal ei seisa „rahva laialiste hulkade“ „põlevamad päevamured“, ta on „põgenik sotsiaalelu võitlusväljalt“. Inimene huvitab Tuglast peamiselt ta abstraktses, metafüüsilises olemuses, oma elumõttes või mõttetuses, või jälle esteetilise nähtusena dekoratiivsest küljest — oma inetuses või ilus. Ilma et väiklasel kombel sõnast kinni haarata, võime siiski öelda, et küllalt karakterised on selles mõttes järgmised Tuglase sõnad: „Ma olen mõlema õe üle järele mõelnud. Kuid nad on mulle nagu ilusad pildid. Ma näen ainult nende olevusi ja mitte olemust“ (FO 31 k).

Ja kui Tuglas on kunagi jälginud ka niisuguse õnnetu sotsiaalse olendi saatust, kelle kohta võis öelda: „Ta oli enam loom kui inimene. ... Elada tahtis ta ainult. Elada — saada eneselle üks servakenegi sest suurest vaibast, mida eluks kutsutakse, end selle all kerra tõmmata ja lamada õnnelikuna, silmad kinni ning suu täis leiba!“ (S 111), siis palju enam leiaksime materjali demagoogiliseks kivipildumiseks, kui viiksime „laiade masside“ tribunaali ette Tuglase loomingu, milles võib märgata nii mõndagi vähedemokraatlikku ning teatud määral „ebasümpaatlikku“ ta „aristokraaditsemise“ esteeditsemises“.

Nii loeme „Felix Ormussonis“:

„Ma kardan suurt inimeste hulka nende krobedate käte ning veelgi krobedamate häältega“ (FO 54 a).

„Ma vaatlen ümbritsevat elu kui seda pilve vastupilti järves, kui kõrve fata morgana. Mis puutuvad mulle need inimesed, kes sääli askeldavad. Külmana lähen ma mööda ja vaatan neist läbi kut silmapetttest.

Ma pean neid kannatama, nagu kannatab neid see ilus maastik enese keskel“ (FO 18 k).

„Ma pole nende inimestega veel sõnagi rääkind, ei tunne neist ühtki ega tahagi tunda.

Mulle on loodus, mis ei räägi, palju huvitavam. See ei ole rumal, toores ja ahne“ (FO 21).

„Kuid cemalle matsist ja ta jumalast!“ (FO 22 ü).

Kui me seejuures vastaval määral hindame ka seda enese-ironiat, mis peidetud neisse Felix Ormussoni taolise kunstnikunatuuri ideoloogia paljastusisse, siis ometigi jääb meile teatud alus neid tsitaate esile tõsta, sest ka tõepoolest pole Tuglas oma loomingus osutanud kuigi tähelepanavat huvi meie sotsiaalelu „alamkihtide“ kohta.

Vähemasti pole see sündinud tema loomingu väärtuslikumas, kaalukamas osas.

Ja nii tugevakraadilist misantroopiat loeme „Hingede rändamises“:

„Ainult mitte neid inimesi näha!.. Mitte tunda nende rumalust enese ümber, mis tõi otse füüsilist valu! Mitte näha nende igapäevast askeldust, nende ajalehti ja vürtspoode, nende laatasid, koosolekuid, pidusid ning matuseid! Mitte trehvatada neid advokaate, poeselle, lodjavenelasi, üliõpilasi ja seltskonnadaame!“ (HR 101).

Veel muudki materjali „demagoogiaks“ võiksime leida Tuglase loomingust.

Kui Tuglast ei huvita reaalelu hallid päevamured, kaasaja inimlikud pisiaskeldused, on tema loomingusse ometigi mõningaid jälgi jätnud meie lähema mineviku ülemaailmse ulatusega suursündmused. Ei saa siiski öelda, et nendegi käsitlus oleks sündinud mingi märgatava reaalse süvenemisega.

Nii näiteks novellikogus „Raskusevari“ on „Kangastuse“ nimelise jutu põhi-idee ilmselt inspireeritud Vene revolutsioonist. Ja ürgsele ema-armastusele pühendatud hümn „Inimesevari“ (samal kogus) on leidnud materjali maailmasõjast.

Kuid nimetatud teosed, kuigi mõninga tähelepandavusega, ei tõuse ometigi Tuglase loomingu esirinda.

Aga siin oleks vist paras juhus esitada küsimus: kas on üldse ilukirjanduse esimeseks ning ainuliseks ülesandeks tingimata jälgida inimest tema sotsiaalses võitluses, aktiivselt osa võtta kaasaja põletavamaist päevamuredest? Sest kunagi pole täiel määral pinda pidanud Hippolyte Taine'i väide, nagu oleks kirjanduslik teos huvitav esijoonel oma kaasaja peegelpildina, mingi „ajaloolise dokumendina“. Selge, et siin on kogu sõnakunsti olemust ning taotlusi käsitatud hoopis väärist seisukohast. Pole igatahes kaugeltki õige nii kitsaste ning kindlate raamide seadmine ilukirjandusele, vaid neid tuleks — just vastuoksa — võimalikult avardada vaheldusrohke saavutamiseks.

Meie kirjanduses on rohkel määral käsiteldud eesti elu naturalistlikku poolt, küll huvitavalt, küll igavalt, küll vaimukalt, küll vaimutult. Kuid küsitav on, kas peab just sõnakunstist saadav hingeõnnistus seisma ainult selles, et ühis-

kondliku tõsielu tillukesi rõõme ja suuri muresid, mida me eneste ümber igapäev paraku küllalt näeme, veel uuesti läbi elame, pealegi tihendatud ning stiliseeritud kujul.

Võib-olla just vastuoksa, me oleme tänulikud kunstidele, kui nad meid maisest proosast mõnikord kuhugi kaugemale ning kõrgemale viivad — natukenegi lähemale jumalusele.

Iga suur kirjanduslik talent võib luua mingi uue kooli, voolu või laadi ja sellise uuendajana sõnakunsti ajaloos võita jääva aukoha, ilma et ta püüaks kajastada oma kaasaja reaalelu või arvestaks üldse laiemate masside maitset.

Need arvustajad aga, kes, andes täie tunnustuse Tuglase stiiliväärtustele, tema algupärasele ning tugevale meeltefantasiale, tema sõnalisele ilutulestikule, tundes näiliselt kõige siiramalt naudingut sellest „kunstist kunsti pärast“, on mõningal määral enestega vasturääkimuses, kui nad samal ajal kahetsevad tema kaasaja reaalelu vaatlusest loobumist või üldist „eluvõrust“.

Sest kuidas üldse oleksid ühes nõus segamini serveeritud need kaks laia kirjanduslikku eriliiki, mida tuntakse meil „lühirilise šokolaadi“ ja „toitva karbonaadi“ nime all.

Säherduse kompromissi puhul võiks tõesti küsitavaks kujuneda Tuglase tugev vormitunne, mida aga nüüd on võimalik tema juures imetella.

Eesti kirjandusloos on väga tähelepanndavad teosed Tammsaare „Tõde ja õigus“ ja Tuglase „Hingede rändamine“, kuid küsida, kumb neist teostest on väärtuslikum või ka ainult „huvitavam“, oleks niisama vaimukas, kui tõepoolest kellelki küsida, mida ta rohkem „armastab“, kas karbonaadi või šokolaadi. Sest kummalgi teosel on oma eriline hindamisalus, mis teeb võrdluse üldse võimatuks. Ja kirjandusteadus, mis objektiivselt käsitleb kõiki „voole“, „laade“ ja „koole“, ei saa kuidagi ühte neist kuulutada eesõigustatuks.

Et kirjandus tarvitab kunstiliseks väljendusvahendiks sõna, s. t. sama vahendit, mis teaduski, siis võib ta kergesti libiseda kõrvale kunsti raamidest ning toota teoseid, mis küll väga „huvitavad“ „laiadele massidele“ (näiteks šablooniline kriminaalromaan), kuid mingit tunnustust ei leia kirjandusteoreetikute ja -ajaloolaste, ütleme parem: enam kvalifitseeritud lugejaskonna poolt. Nii ei saa laiade masside tunnustust kunstivallas pidada kriteeriumiks ja mingi väga „läbilõõnud“ teose sõnakunstiline väärtus võib jääda isegi väga küsitavaks.

Tõeline kirjanduslik maitse ilmub alles seal, kus palja uudishimu kõrval sisulise külje vastu nauditakse ka teose vormiväärtusi.

Seepärast on täiesti mõistetav, et Tuglase loomingut ei suuda nautida veel kõik need, kes tähti tunnevad, vaid see mitmetigi raskepärane ning peenendatud kunst jääb paratamatult suletuks kõigile, kes näevad kirjanduses vaid mingit kunstlikku uudishimu-äratust ning selle uudishimu samuti kunstlikku rahuldust. Tuglase sõnakunst on käsitatav suurema vaimse aktiivsusega kitsamale ringile. Ja küllaldane on, kui see kitsamgi ring tõepoolest on olemas.

Tuglase kirjanduslik looming läheneb loomult „absoluutsele kunstile“, kus kaovad vaheseinad sisu ja vormi vahel. Seda tõendab kõige paremini asjaolu, et Tuglase teostes pole meil sageli peaaegu midagi „ümber jutustada“ ehk „omade sõnadega lühidalt kokku võtta“, vaid see sisu läheb kuidagi kaotsi ja teose värskus ning huvitavus võib kesta edasi ka siis, kui me teda „sisuliselt“ juba tunneme. Tuglas on loonud lehekülgi, mida ikka jälle võib huviga lugeda, iga kord leides neis uusi väärtusi, mis kunagi ei kao. Seda liiki sõnakunst on kui kaunis maal, mis aastaid seisab silme ees ja ikka uuesti köidab, või muusikatükk, mis kunagi ei vanane. Seejuures aga pole midagi eriti imestada, kui ta samal ajal pole kättesaadav kõige laiemaile massidele.

Et maitsed ja nõuded on üldiselt väga erinevad, siis kõige enam vist küll kunstide vallas. Kui näiteks tänapäev leidub tsiviliseeritud inimesi, kes võivad teenida suurt austust ning elada vanaks, ilma et nad kunagi oleksid tundnud vajadust tõsisema kontserdi järgi, nii leidub võib-olla ka säherdusi „esteete“, kelle hinge kuidagi ei mahu kas või seegi asjaolu, et kaunist ning üllast muusika nime tahab kanda ka seda sorti heliline banaalsus, mille saatel „pritsimehed“ pühapäeva hommikul rõõmsas meeles läbi linna marsivad.

Kui inimesed oma meelelaadilt ja vaimult kord juba on nii erinevad, kuidas võidaks pärast seda veel kõnelda ühisest maitsesest ka kirjandusevallas.

Et Tuglase „kirjanduslik estetism“ pole arusaadav ning nauditav kõigile, et seega tema kunstis peitub mingi „vaimuaristokratism“, siis ei tarvitse see fakt ilmingimata olla veel mingiks nõrkuseks või puuduseks. Võib-olla just selles kogumi peitubki Tuglase individuaalne väärtus, mis alati on kõrgelt hinnatav ja mis loob talle ainulaadse ning väga isikupärase positsiooni meie kirjandusloos. Mis on aga veel kõitvam ning huvitavam iga kirjaniku juures, kui just tema tugevasti rõhutatud isend, peitugu selle taga siis kas Ed. Wilde', Fr. Tuglas'e või Peet Vallak'u nimi.

Ei tarvitse vist eriti rõhutada (teatud ettevaatuse mõttes

olgu see siiski möödumisi tehtud), et kui kõneleme siinkohal Tuglase mõningast algupärasusest ning individuaalsusest, siis loomulikult ei tule seda nõnda mõista, nagu oleks Tuglas mingi uue kooli looja, vaadatud maailmakirjanduse avarast seisukohast, vaid me kõneleme Tuglasest teadagi ainult kui teataval määral eri-ilmelisest kujust eesti kirjanduses. Tuglas on, nagu tuttav, saanud äratust mitmelt lääne-euroopa uusromantikult-stilistilt, kuhu kirjanikutüüpi ta ka ise kuulub talendisuguluse tõttu. Kuid selle punkti juures kauemini juurelda tähendaks lahtistest ustest sissemurdmist, sest Tuglas on juba ammu ise nimetanud oma kirjanduslikud eeskujud.

Kui ei saa ühineda kõigi nende arvustajatega, kes Tuglase nõrkuseks loevad tema loobumist kaasaja üldist iseloomu päevamurede vaatlemisest, siis tahaksin lõppeks ometigi esile tõsta ühe teise asjaolu, mida tõepoolest on põhjust lugeda puuduseks. Mõeldud on siin Tuglase t e m a a t i l i n e ü h e k ü l g s u s ning k i t s a p i i r i l i s u s.

Tuglase teoste süzeeline ehitus koosneb üksikuist vabast staatilistest motiividest, mille repertuaar on võrdlemisi piiratud ning sagedasti korduv tema aastakümneid kestnud loomingus.

Vaadeldagu ainult kas või seda, kui palju novellikesi „Liivakellast“ kuni „Hingede rändamiseni“ algab stereotüüpse taevaalaotuse maalimisega, kus kirjeldatakse pilvi ja päikest, päikest ja pilvi, kuigi väga meeleolurikaste ning artistlikkude, siis ometigi ikka enam-vähem samade värvidega. Ja ka muud korduvat võime täheldada Tuglase looduskirjelduslikus süžeestikis.

Ja kui esineb mõni inimtegelane, olgu ta nimi siis Allan või Felix Ormusson või midagi muud, siis ei näidata teda meile niipalju elamas kui abstraktselt filosoferimas mõningate elunähtuste üle. Aga ka nende abstraktsete mõtiskelude aines on võrdlemisi piiratud ning korduv: juureldakse k a s e l u m õ t t e või -m õ t t e t u s e, t õ e s ü g a v u s t e, a r m a s t u s e, j u m a l u s e või k u n s t i ja f a n t a a s i a o l e m u s e k a l l a l. Tõsi küll, see filosoferimine abstraktsetegi ainete üle sünnib väga konkreetses, pildirikkas sõnastuses, nii et selle jälgimine võib samal ajal olla suureks kunstiliseks naudinguks.

Puuduseks on kahtlemata ka Tuglase loomingule üldomane hüppeline fragmentaarsus, kompositsiooniline sidumatus, võimetus luua mõnd ümmaramat sünteetilist tervikut. See väide käib esijoones Tuglase realismi kohta.

Romaaniks nimetatud „Felix Ormussonis“ on näiteks tei-

ses trükkis kolm peatükki juurde tulnud, kuid sama hästi oleksid võinud mitmed ka ära jääda, ilma et jutu faabula oleks sellest kannatanud. „Felix Ormussoni“ mõne peatüki süžee moodustab vaid mingi abstraktne sentents ja peatükk 81. koosneb ainult 25 sõnast(!).

See Tuglase teostele omane analüütiline fragmentaarsus, ta motiivistiku liiga suur sõltumatus üldtervikust teeb võimatuks luua midagi ulatuslikult monumentaalset. Mitte niipalju seda ei tule kahetseda, et Tuglas on selja keeranud kogu ühiskonna elumuredele, et ta on „põgenenud sotsiaalselt võitlusväljalt“, kui palju enam küll seda, et ta mõne Felix Ormussonigi saatust pole suutnud jälgida pidevamalt, luua tema ühe või teise elujärgu tihedamat sünteesi.

Ja nii jäävadki imeteldavaks ning nauditavaks üksnes Tuglase oivalised ning meisterlikud üksikpildid. Seejuures on tõsiselt kahetseda, kui palju kõige kõrgemat, esmajärgulist luulet on kaduma läinud nende üksikute kauniste pildikeste näol, mis leiduvad laialipillatult siin-seal igasuguseis „katkendes“ või jälle kirjutistes, mis pole ilukirjanduslikud.

Nii üllatavad lugejat näiteks Tuglase traktaadi-ilmelises müstifikatsioonis „Arthur Valdes“ järgnevad lüürilised read:

„Mäletan ta ilusaid varase kevade kujutusi, sinakas-rohelisi märt-siõhtuid pärast sula päeva, intiime maastikke sulanud ja jälle jäänud hangede, raagus puude, roosa kuusirbi ja eksinud koeraga, kes, händ jalge vahel ja koon maas, pelglikult üle välja jookseb... Ehk siis pilte aprilli soojest öist, kevade marust kõrgeis puis, mehest ja naisest, kes kätest kinni hoides pimedaid puisteid jooksevad, kuna tuulepahin riideid üles heidab ja õnne aimus kui soe laine pähe lööb...“ (RV 96).

Või kui palju elavust ning tõetruudust on Tuglas suutnud väljendada oma tegelaste portreede maalimisel. Nii näiteks kas või oma õrnluulelises pildiseerias „Pühajärv“ (3. katke) (Liivakell II, lk. 106), kus vana eluraskustest koormatud maanaine filosoferib noorele õnnelikule armunud tütarlapsel naise suurtest kannatusist, mis nagu Jumala poolt juba ette määratud, seega paratamatud, nii et kuulajagi muutub lõppeks üsna kurvaks ning murelikuks. Kirjeldis on meisterlik, on nii elav, et me usume nägevat tegelaste nägudes iga vähe-mat kui tõmmet või ilmemuutust, usume kuulvat nende häält.

Ometigi pole Tuglas kõigest kirjeldamisoskusest ning elavusest hoolimata loonud ainsatki kirjanduslikku üldtuttavat inimtüüpi, nagu neid muidu nii rohkesti tuntakse raamatute järgi, sest kõik ta vereküllased inimkujud on laiali pillatud üksikuisse katkendeisse, kus vajuvadki unustusehõlma. Tuglas ei jälgi kunagi oma tegelasi nii pidevas ning laias ula-

tuses, et lugejal oleks võimalus nendega intiimsemalt tutvuda. Ainsa erandi moodustab siin Felix Ormussoni kuju.

Kui Tuglase realism on katkeline, kui ta pole ses laadis suutnud luua mõnd tusedakogulist monumentaaltööd, siis jääb meie kirjandusloos ometigi väga kaaluvaks tema fantastiline novell kogu oma stiilitiheduse, sensuaalsuse, vaimuvärsuse ning omapärasusega. Seejuures ei tohi aga seda laadi sõnakunstile asetada neid nõudeid, millele ta loomult sugugi ei vasta, ei tohi minna kaugemale, kui autor ise on kavatsenud.

Vaaleteel on ka see lugeja, kes liiga palju pead murrab Tuglase värvirohke „pildimõistatuse“ kallal, püüdes liiga täpselt ning üksikasjaliselt avada tema allegooria ja sümboolika saladusi, kus alati on võimalik hoopis erinev interpretatsioon, — selle asemel et rida-realt otseselt nautida seda kunsti kõigi meeltega. „Akadeemiliselt hinnatult“ läheneb Tuglase looming oma teadlikult viimisteldud stiiliga oma laadis sõnakunsti vormitäiuse piirideni, millest kaugemale minna oleks vaevalt mõeldav. Ja kui me anname talle täie tunnustuse, hinnates väärikalt seda meelelis-emotsionaalset mõju, mida võib saavutada ka selline „kunst kunsti pärast“, siis seisame ometigi kaugel sellest, et seda laadi kirjandust pidada „ainuõigeks“ või absoluutselt täiuslikemaks, mida peaksid hakkama viljelema kõik kirjamehed. Ei, kirjandusel on väga avarad piirid vaheldusrohke loomiseks oma mitmekesisuse ning ainestikulise laiuse poolest, kus ei saa olla mingit eesõigust, liati siis veel ainuõigust. Oleneb täiesti kirjaniku omapärasest talendist, missuguse tee ta valib; talendi eri laad määrab iga sõnakunstniku žaanri ning stiili.

Seepärast ei tohi me, kui võime Tuglast mitmetigi kunstiliselt nautida, seda aprioorset öelda ka tema võimalikkude epigoonide kohta, kes ehk tahaksid hakata viljelema samasugust stiili, kuid sellekohaste loomupäraste eeldusteta, lihtsalt külgeharjutuse teel.

Tuglase „kirjandusliku estetismi“ ning sellele vastava stiili õigustab tema omapärane kirjanikuilme, mis loob talle meie kirjanduselus täiesti ainulaadse positsiooni. Kirjanik ja tema stiil on seevõrra ühte kasvanud, et paarist lausest võime Tuglase ära tunda; just nii kui muusikas paljudele isikupärastele heliloojatele äraandlikuks saab mõni temale tüüpiline muusikaline fraas või ka ainult mõni dissonants, mille taga üsna eksimatult võib aimata õige nime.

Vaielda kirjanduslikkude voolude, koolide või žaanride ainuõiguse üle on viljatu, sest see on mitmesuguste eri mait-

sete küsimus; maitsete üle aga ei vaielda. Seepärast naudib iga inimene kirjanduses seda, mis on tema vaimulaadile ja maitsele kõige lähem. Ja selleks on sõnakunstil oma laiapiirilised võimalused.

Me lõpetame oma arutluse kinnitusega, et eesti kirjandus oleks kvaliteedilt tunduvalt vaesem teosteta nagu „Saatus“, „Õhtu taevas“, „Felix Ormussen“ ja „Hingede rändamine“. Ja oma laadis ületamatut saavutist tähendab — isegi väljaspool eesti kirjanduse piire — Tuglase novell „Androgüüni päev“, mille esteetilis-emotsionaalsed väärtused on väga tähelepandavad ning milles võib igal uuel lugemisel leida ikka jälle uusi kunstilisi üllatusi, kuigi ta seejuures ka lugejal eeldab mõningat vaimset aktiivsust ning meelte-avavust.

Kui koostada antoloogia Tuglase loomingu paremikust, ei saabu küll eriti kogukas köide lehekülgede arvult, kuid vaielamatult sünnib kaunis raamat, mis seisab eesti kirjanduse esirinnas ning väärib sellisena aeg-ajalt ikka jälle uuesti lugemist ja lehitsemist, ilma et kahaneks seejuures ta esteetiline mõju, kaoks ta sõnakunstiline väärtus.

Nimetamata ei või jätta ka seda üldist stiilikultuurilist kooli, mille on Tuglas rajanud meie kirjanduses ning millest on saanud äratavat eeskujut paljud eesti kirjanikud.

Ja kõnelda lõppeks veel Tuglasest kui kirjandusteoreetikust ning kriitikust oleks juba hoopis uus peatükk, mis ei kuulu enam käesoleva töö huvipiirkonda.

Fr. Tuglas on tugevalt isikupärase ilmega kirjanik, kes on oma laadi piiratud raamides tunnustust vääri kunstnik ja sellisena väga kaalukas ning huvitav kujud eesti kirjandusloos.

(Lõpp.)

Paul Viires.

Kreutzwald'i kalendrijutud.

2

3. „Maarahva kasuline kalender“.

Oma ea teisel poolel ei täitnud Ma-rahva Kalender¹⁾ oma rahvavalgustuse ülesannet Tartus kaugeltki enam üksi. Tema kõrval tõuseb esirinda ja mõnes suhtes ületabki tema ta võist-

¹⁾ Täienduseks eelmisele üldülevaatele Õp. Eesti Seltsi kalendri käekäigust on huvitav märkida, et sellegi vaim 1860-ndaile aastatele lähenedes muutub uuesti eestilisemaks ja et temas viimaks leiame isegi ajajärgule nii iseloomulikku muinsusromantikast. 1850-ndate aastate lõpu poole täidavad ta lisasid tolaeagse Õp. Eesti Seltsi pre-

leja „Maa-rahva Kassuline Kalender ehk Täht-ramat“ (1867. a. vihust peale „Eesti rahva Kasuline Kalender“). Selle asutajaks on Schünmanni kõrvale tekkinud H. Laakmanni trükikoda ja esimeseks toimetajaks (kui õieti järeldame ühest Faehlmanni kirjast Kreutzwaldile 9. XI 1844) keegi Mühlberg. Arvatavasti on siin tegemist sama cand. N. Mühlbergiga, kes on tuttav oma esimese eestistuse- ja saksastusekatsega „Vanast Kalevalast“ (Verh. d. GEG I, 1). Esmalt suhtuvad mõlemad sõbrad uuesse kalendrisse õige arvustavalt. Kuid juba selle III vihu (1847. a.) liites leiame Kreutzwaldigi tuntud valmi „Kotkas, kass ja emis“, mis Aisopos'e järgi eestipärastatud ja oma lõpphoiatusega vene usu vastu sihitud. Ja järgmise aasta lisad täidab juba tervenisti tema „Reinuvader“. Võime siis järeldada, et (võib-olla Mühlbergi pastoriks minnes?) Laakmann oma uue kalendri toimetajaks on palunud Kreutzwaldi kas juba 1847. või 1848. a. vihu puhul. Kreutzwald on selle Õp. Eesti Seltsi kalendri võistleja toime-

sidendi G. M. Santo j. t. tutvustised kodumaa linnadest ja nende ajaloost — Tartust (ta gümnaasiumist 1855), Riist (1856), Tallinnast (1857) ja Narvast (1858). Viimase kirjutise autorina on märgitud Õp. Eesti Seltsi eksemplaris dr. Wold. Schultz ja nähtavasti see tolleaegne seltsi sekretär ning Kreutzwaldi sõber ongi olnud ühtlasi nii selle kalendri toimetaja kui ka kirjutanud mõne teisegi artikli, vähemalt W. S. nimemärgiga varustatud soovitus maa-arstide ametiseseadmisest (1859). Võib ka olla, et tema eestisõbralikkus on põhjuseks, et 1860. a. vihust peale näib kalendris võidule jõudvat päris rahvuslik vaim. Alatskivi Kalevipoja-sängi pildiga algav nimetu kirjutis (kas W. Schultz'ilt endalt?) toonitab siin juba haruldase hooga, kuidas teadvus muinaseesti suuruselt peab ära hoidma häbistava kadakluse, ja tutvustab soojalt äsjailmunud „Kalevipoega“. Viimasest tuuakse näitena „Vaeselapse lugu“ 12. loo lõpust (mis teatavasti just Wold. Schultz'i andmete järgi värsistatud) ja lisatakse veel kaks teistki „Kalevipoja“-värsilist laulu „Tartu linna lugu“ ja „Maarahva isamaa“, mis on „ühe Maarahva sõbra kirjutud sellesama viisi ja moodu järele, kuidas vanad laulikud on laulnud“. Viimaste all on sama nimemärk * * *, kelle kandja, nimetades end kooliõpetajaks, sama kalendri lõpus ja järgnevas (1861. a.) vihus jutustab oma reisust Tartust Pihkvani ja omaltni poolt hurjutab teel nähtud eestlaste kadaklust ning oma tõu häbenemist. Kes on olnud see nii rahvuslik Maarahva sõber, peab jääma esialgu lahtiseks. Igatahes on ta rahvalauluvärsi-käsitus õige erinev Kreutzwaldi, samuti kui Schultz-Bertami omast; selles leidub õige elavaid osi, kuigi vaheldudes veidravõitu refräänidega nagu:

Isamaa, üleültse
Kena ja keikipiddi,
Elago igaveste!

Vahest on juba siin tegemist Kreutzwaldi pärastise väimehe G. Blumberg'iga, kes a. 1855 peale juhatas Tartu gümnaasiumi ette-

tajaks saanud võib-olla pettunult eelmainitust, enam aga vist küll lihtsalt tööd ja teenistust vajades. Teame ju ta enda avaldusist, et eriti tol ajal kippus tal Võrus „lake vedelaks minema“, et ta oma hobuse pidi „ära sööma“, s. o. müüma, et ta otsis teist kohta Jõhvist j. m., kavatses isegi välja rännata Venemaale jne., ja et teda, nagu ta ise ütleb, just „nälg ajas“ „Maailm ja mõnda muud“ kirjutamisele Laakmanni ettepanekul vastavate piltide juurde (Kreutzwald Faehlmannile 12. VI 1849). Aga kuigi ehk esmalt ka see uus „Schriftstellerei“ temale on ainult „lehm mis lüpsab“, sellest saab ometi ühtlasi üks kõige olulisem tagasihutaja tema eestikeelseks toodanguks, ilma milleta meil vaevalt oleks tema kõige rahvalikumaid asju.

valmistuse-kooli? Õp. Eesti Seltsi kalendriks on ta lähedal seisnud vähemalt 1862. a. vihus, kus talt on paar artiklit kooliskäimise vajadusest (seda tõestavad kaasaegsed märkmed Õp. Eesti Seltsi kogu eksemplari vahel). Või on need juba tulevase vanavarakuninga Hurda esimesed värsiharjutised, kuigi see tol ajal polnud veel kooliõpetaja, vaid üliõpilane?

Igatahes leidub siis juba selleski kalendris jälgi nii uuest meelusest kui ka uutest eesti omist inimesist. Järgmises, 1863. a. vihus näeme pea-autorina nimemärgi J. H. st. th., mille taga kindlasti tundub Jakob Hurt. Temalt ongi juba mitte üksi artikkel taimede siginemisest, vaid ka algupärane, rahvavärsist mõjustatud luuletis „Karjapois“ ja 5 ehtsat rahvalaulu Lõuna-Eesti murrakus.

Näib, nagu siirduks nii Õp. Eesti Seltsi kalender tõeliselt eesti-meelse uue põlve kätte, nagu muugi eestluse juhtimine. Kuid ühtlasi annab end tunda ka juba kalendri kui liigi poolt määratud piiride kitsus. Et võistelda paljude omasarnastega, peab ta endiselt jääma oma sisult äärmiselt lihtsaks, jah, isegi meelitama oma lõunaaestilist lugejaskonda ebakirjakeelse murrakuga. 1864. a. vihus tehakse katse sellest nii pääseda, et samad kirjutised avaldatakse korraga kahes murdes: „Tartu kalender“ ainult lõuna-, „Willandi kalender“ aga põhjamurdes. Nagu nimest võime otsustada, taheti vastu tulla eriti enim-ärge Viljandimaa talumehele. Aga nähtavasti ei õnnestunud see kaup — „Willandi kalender“ sureb juba oma teise vihuga. Ta Tartu vastes kirjutavad edasi eeskätt Hurt ja Blumberg (ja teised nimemärgid H. W., M. K., P***, Mlbg), kuid nähtavasti muutub varsti ka see vähetähtsaks Õp. Eesti Seltsi ikka enam teaduslikuks ja rahvavõõraks muutuvale enamikule. Peale 1867. a. vihku ei leia me kaanel enam seltsi toimetaja nime, kuigi kaastöölised näikse püsivat samad ja „Tartu kalender“ ise elab edasi veel kuni 1882. a. vihuni. Võib-olla jäeti kalender Õp. Eesti Seltsis kõrvale osalt ka lootuses uue eesti ajakirja peale, mis „Eesti Koidu“ nime all 1867. a. seltsi koosolekuil mitu korda on kõne all. Kuigi sellest ei saanud asja — uued ülesanded ja eestilised ajalehed tõmbasid ikka rohkem tähelepanu endile, viimaks ometi seltsis nende ka „Meelejahutaja“ ja kalendrite esikohal olemine eesti perioodikas oli siiski juba lõplikult möödas.

Nagu häbelikult salgab Kreutzwald esmalt Faehlmannilegi oma isadust „Reinuvaderi“ suhtes: „... da ich keinen weiteren Antheil habe, als die Correctur des Druckbogens, die ich auf Laakmanns Bitte besorgte, dabei ziemlich peinlich war...“ (Kreutzwald Faehlmannile 26. XI 1847). Olgu nüüd tõlke algusega kuidas on, igatahes on n. n. „korrekatuur“ olnud küllalt põhjalik, nii et Faehlmannil õigus on selles tulemuses näha „vaderi“, s. o. Kreutzwaldi enda nägu (kirjas 27. XI 1847). Nähtavasti kuulub Kr. tõlgete hulka ka juba 1847. a. vihus ilmunud „Lühhikene õppetud ellawa lomadest“ ja 1848. a. omas samasugune „lodud asjust“. 1849. a. vihik täitub üksi „Reinuvaderist“, ilma et see veelgi lõpeks.

Näeme siis, et Kreutzwald on kohandanud oma kalendrile uue toimetuse-põhimõtte, mis tugevasti erineb Õp. Eesti Seltsi ja „Ma-rahwa kalendri“ omast. Sisaldas viimane iga aasta õige mitmekesisest materjali, koos kirikulaulu, ilmlikku luulet ja mitu lühemat artiklit, vahel liigagi raskelt teadusliku laadiga (nagu näit. kosmograafiast), siis on uus tähtsamat palju lihtsam, ka väliselt väiksem, ja seda täidab ainult üks, sageli ühest aastast teise küündiv pikem toode, enamasti ilukirjanduslik. Nagu Kreutzwald ise oma huvitavas „Lõppesõnas“ 1850. a. kalendrile märgib, sundisid selleks lugejate äärmiselt erinevad soovid, samad, mille üle kaebab juba Faehlmanni „Kalendritegija“: ühed ootasid vaimulikku, teised ilmlikku teaduse kirjandust, kolmandad sentimentaalset silmaniisutust, neljandad ihukarvu püstiajavat romantilist jubedust.

Rahvuslike ja ühtlasi õpetlike pikemate juttudega arvab Kreutzwald oma lugejaskonda rahuldada kõige laiemalt, ja küllap see võte oligi vist õige. Näitab ju kas või samaaegne Jannsen'i „Sannumetoja“ menu, kuidas tolle aja publik ootas juba kasulikku koos lõbusaga. Ja erakirjastaja väljaanne pidi sellega muidugi enam rehkendama kui Õp. Eesti Seltsi või Ökonoomia Seltsi tark väljaanne. Seda enam, et Kreutzwald esimesena juba oma 1852. a. kalendris võtab tarvitusele uue kirjaviisi, millest vähemalt esialgu kardetakse lugejate vähenemist.

Ühe sõnaga, kuigi pealkirjad ütlevad teist, iseloomustab Faehlmann õieti juba oma kirjas 27. XI 1847 uue kalendri laadi, väites, et just Õp. Eesti Seltsi kalender on „kassuline“, Kreutzwaldi oma aga „aeawiteks“. „Die Naturen haben sich umgekehrt. So geht's mit den Titeln.“ 1850. a. vihus jutustatakse õige üksikasjaliselt „Ristisõitjate“ ajalugu, kuid juba selle teine osa ilmub eri raamatus ning 1851. a. kalendris jät-

kub uuesti ning jõuab lõpule „Reinuvader“. 1852. a. vihk on teatav tagasilangus; selle täidavad ainult šabloonilised, kirikliku moraaliga väikelood: „Jumala müür“, „Hüva seeme“, „Üks tänolik võlgnik“ ja „Kalivornia-ma kulla rikkusest“. Kõik on ilmselt tõlgitud ega sisalda pea midagi kreutzwaldlikku (ehk olgu siis juba siin nii Kreutzwaldi-pärane nimi: Mäginik) ja lõpus leiduv „vana mammona kokkupanemise“ halvastus. Muidugi ei jaksa me siin kõiki selliseid ligemalt vaadelda.

Mis aga meie tähelepanu palju enam paelub, on 1853. a. vihus antud pikem jutt, võiks öelda isegi teatav sentimentaalne novell, nimega „Üks õõpilt“. See koosneb raamjutustise laadilisest autor-koolmeistri õise kojusõidu kirjeldusest ning teel juhtumisi nähtud ja kuulnud eludraamast, nimelt joodikust abielupaarist ja selle tütrest, kes halva eeskuju tõttu sattunud laiale teele ja nüüd parajasti suremas. See on siis üks meie esimesi „närtsinud neiu“ lugusid, mille ehitusmotiivid on meile muidugi juba šabloonilised. Kuid oma aja kohta on nende käsitus siiski õige elav ja realistlik-eeplik sündmustikku üsna rohkesti. Need on aga ühtlasi omadused, mis teevad kauniski kahtlaseks, kui mitte võimatuks, Kreutzwaldi enda täie autorluse, — oleme ju selles suhtes üldse pidanud muutuma nii umbusklikuks. Aga kuigi see lugu on tõlge mõnest praegu tundmatust saksa tööst, igal juhul on ta tublisti eestipärastatud ja vähemalt sõnastatud ka õige kreutzwaldlikult. Kõlab kuidagi nii tuttavalt see surmamõtiskelu, mis siin esineb nii mitmel korral, samuti see omapärane kujukeel oma perifraasidega nagu juba lk. 1: „... mitugi mõtlema sundis, et mida enam allaveerev päike varjusi pikendab, seda lühem sammu meil õhtule ja hauale“. Samasuguseid pilte surma-öö „emarüpest“ ja kirstu prao vahelt paistvast „ue pääwa koidost“ ja muist nendesarnastest esineb õige rohkesti edaspidigi.

Tundub kreutzwaldlik ka see romantiku ja folkloristi avarusega toodud pilt öistest viirastustest, kodukäijatest, surnu pealuist, libahuntidest jne. — koos ometi rahvavalgustaja õpetusega, et need kõik „ei tulnud mitte kiriko aialt, vaid kõrtsi viinapudelist“. Või teisedki sarnased folkloristlikud vahelemärkmed: „Kas preesist magamise kohta kaabitut hõbevalge maast saanud viga nii kiirest inimese küllest jõuab parandada, ei tea mina mitte, ega ole tännini lugu ise veel katunud, — aga vanamoori vihatossu vasto tegi mino hõbevalge imet“ (lk. 9 j.; vrd. ka lk. 24). Ei puudu isegi Kalevipoja maining, nagu sageli Kreutzwaldi töis. Samuti on keel õige

voolav ja eestipärane, sisaldades rahvalikke kõnekäände ja näit. dialoogis õige naturalistlikke väljendisi (näit. lk. 10: „Mihkel, põrgusunnitav unekott!“ „Kas sa ei kuule, vaenlase kael“, sageli „pergeli“, „k(uradi)“ jne.).

Kõige meeldivamaina peatavad meie pilku mitmed oma kohmakuseski nii omapärased ja lilledised filosooflused, nagu lk. 12: „Mida koeo-piire ligemale hing jõuab, seda enam võerduvad silm, kõrv ja keha-tähtsus (keha-tundmine) aaliku asjade vasto. Seal veerevad vaimo laened vaikselt tuleva aea poole, kust lootuse koido-tera lahkuja palget punetab.“ Või jälle lk. 14: „Armas lahkuja hing! sino udupilved hakavad kui hommikune kaste päikese paistel kaduma; raskem osa langeb vesipisarais maha, kergem tõuseb pilve kombel ülesse. Sino vaim ei tunne enam varjo-raskust, vaid sirutab kasvanud tiivu kui pesast võerduv linno poeg, ja püab tiivade rammu katsuda, kas jaksavad Isamaale lenda.“

Vahel kasvab see mõttesügavuse ja pildikuse taotlus üle tarvitadaolevast eesti keelest ja sünnivad rasked uudislaused, mis juba oma vormiga kahtluse tõstavad, kas nad pole algupäraselt olnud saksakeelsed. Nii näit. järgmine kosmose-tundeline koht surija trööstist: „Mõtle pisokest vahetüki ära ja sino kinnivarjavat maakera, siis võlvivad — otsego sirkli rõnga keskpaiga ümber — ilmad sino üle, sino ümber ja sino alla; — kõik aetavad ja aetud — hiilgus hiilgusesse — suurus suurusesse tungitud — kõik päikesed üheks päikesekeraks sino ligidale koko pigistatud, tungiks ja kisuks sa ennast igavuse pikuses sest kõikpäikesest läbi, sina ei peaseks välja pimedada tühidusse.“

Olgugi ehk tõlge, see ekstaatiline arusaamatuseni avara kõikehaaravuse püüe on juba iseendast haruldane tol teoorjuse ja biedermeier'liku tühisuse ajal eesti kirjanduses, samuti nagu „Paar sammukest“ ja Schilleri ning Lenau tõlked.

Ligemalt ära määrata Kreutzwaldi osa selle meeleoluka pala valmimises oleks praegu muidugi riskantne, kuid ka tõlke puhul põlvnevad temalt tõenäoliselt mõnedki vahelekiilundid, näit. folkloristliku ja rahvavalgustusliku sisuga, samuti üldine eestikohastus¹⁾.

¹⁾ Mõned siinsed võrdluspildid esinevad näit. peaaegu sõnasõnalt ka muis Kreutzwaldi töis. Näit. siin lk. 24.: „... natukese aea pärast oli vanamoori kurbtus lõpenud, et nendega seltsis kolmekeerulist unelõnga keerutas.“ Vrd. „Kalevip.“ XVIII 1., 413—418, samas 474—479, jm.: „Pisukese aea pärast / Korutati kolmel keerul / Unelõnga lepikusse, / Vanaeite, kortsus palgil / Kedras neljandama keeru / Lõngadele lisanduseks.“ Või lk. 14: „Sino vaim ei tunne

Umbes samalaadne kui „Üks öö pilt“ on ka järgneva, 1854. a. kalendris leiduv jutustis „V i d e v i k“, ainult selle vahega, et eestikohane ning siis tõenäoliselt algupärane element on selles ilmselt suurem. Vähemalt tahaks pidada päris Kreutzwaldi omaks raamjutustist eeskujuliku Hiio-pere rahuarmastusest ja arukuse ning kokkuhoidlikkusega saavutatud jõukusest. Kindlasti on seda Kreutzwaldile omane eesti rahva luulevarade propageerimine: „Meie päivil veetakse igalt poolt rohkest võeramaade kirjakaupa turule, mis läbi oma kohaga hoopis äravõerdume, kui silmad alati üle piire sirutame, ja ial meie küla vaino muro haljendust, ehk meie leppiko ööpiko laulo enam tähele ei pane. Arjo aavikud, Lääne leppikud ja Viro männikud kasvavad kõik veel vanaaegsel ilul: mikspärast meie siis jutu jälgi oma küla tänavast üles ei peaks võtma.“ Edasi järgneb üleminek: „Juhtusin ühel reedel, nädal enne vastla pääva, Hiio-talo videviku pidajate hulka, kus vana Käspär seda alamal kuulutat jutu vestis, mis oma mälestusest tema sõnadega katsume üleskirjutada.“ Samalaadne on juba varemalt toodud eht kreutzwald'lik vabandus: „Meie ei taha nii õrnaid asju Kalendri-lugeja ette tua, vaid siin katsuda, nii pikalt kui jõud ulatab, ühe Hiio-talo videviku kuju paberi lehtede peäle kinnitada. Ja kui jutule hiilgavaid kaste jälgi sugugi nähtavale ei peaks jääma, siis ei tohi seda videvikopidajatele ega vana jutumeehele süüks mõista, vaid langeb süü üksi kirjutajale, kelle õpimata käsi kenama tolmo õiete pealt maaha puistas.“

Sellise sissejuhatuse järgi ei tihkaks kahelda, et vähemalt siin on „võeramaade kauba“ asemel pakutud oma ja et siis on algupärane ka kogu järgnev „V a n a H i i o K ä s p ä r i j u t r a h a h a u g o l e i d m i s e s t“. Tõepoolest, seda ligemalt jälgides on siin raske näha kindlasti võõraid jälgi, küll aga hulk tunnuseid kohalikust, Kreutzwaldi noorusaegsest külamiljööst Põhja-Virumaal, kuhu juhib muu seas juba ka Kunda nimi ning selle vabriku klubimarkide mainimine. Samuti alguse pilt laadapäevasest kõrtsist, eri laadaliste ja mõisa-

enam varjo-raskust, vaid sirutab kasvanud tiivu, kui pesast võerduv linno poeg, ja püab tiivade rammu katsuda, kas jaksavad Isamaale lenda!“ Vrd. „Alg-Kalevip. Lõpesõna“ v. 38—39 pilt, lõppvärssidega: Elo saanud linno poega, Luige lendas Taara linna“ j. m.

Samasuguseid näiteid võiks korjata arvatavasti veel mõnedki, eriti kui arvestada Kreutzwaldi kõige isiklikumat proosat ta „Eesti rahva ennemuistseis juttudes“. Milline on nende ühtluskohdade algupära, kas nad on Kreutzwaldi enda loodud juba siin või siit tõlgituina üle võetud ka „Kalevipoega“, on praegu raske öelda; igatahes nad osutavad tihedat sidet selle ja teiste Kreutzwaldi tööde vahel.

ametnikkude tüüpidest ja nende vastastikusest raha arvutamisest on eht eestipärane ja sobiks kas või Vargamäe meeste kõrtsilugude eelkäijaks (vrd. lk. 4—7). Peateemaks pole siiski mitte see rahvakirjeldus, vaid rahaaugu ja rahategemise uskumuste kujutus ning ühtlasi nende alusetuse selgitus. Nii siis Kreutzwaldile (ja kogu esiromantikale) tüüpiline segu teatavast romantilisest ööelu ja fantastika ihalusest, kuid ka ikka jälle seda kontrollivast ratsionalismist (näeme seda mitmes suhtes ka „Kalevipojas“, eriti selle hilisemas redakt-sioonis). Et siin ei ole tegu enam endise lihtsalt ratsionalistliku rahvavalgustusega (nagu see esineb Masing'i ja veel näit. Jannsen'i rahvausundi käsitlustes), ilmneb juba siinsast üksikasjalisest ja hoolikast, isegi meeleolukast rahvauskumuste kirjeldusest. Peale muu on ära toodud isegi kaks pikemat rahvamuistendit, üks rahaaugu tulesegajaist ja teine kellegi Violi-Tõno mängust paharetile endale. Niisama tähtsal kohal on aga ka nende uskumuste kui e b a u s u selgitus. Just neid kasustades lööb keegi võõras „antvärk“ üle rahaaugu avamisohvriks lubatud täku ja jätab kaevajad metsa ainult kividega täidetud kasti juurde. Lõppeks peab autor tarviliseks otse punktide kaupa kokku võtta oma psühholoogilisi seletusi eelolnud imelikkude nähete kohta. Üldiselt on siis „Videvik“ ebaühtlasem kui „Üks öö pilt“, kuid seegi just tõendab ta suuremat algupärasust. Kui vahest ka siin näit. pettusteema oleks laenatud kuskilt Saksast, ta on vähemalt täiendatud rohkete romantilis-eestiliste ainetega. Igatahes ta näitab, et Kreutzwald tundis neil vaevarikkaile „Kalevipoja“ sünnituse aastail huvi ka eestikeelse proosapärimuse vastu, kuigi selle käsitlus veel tugevasti erineb „Eesti rahva ennemuistsete juttude“ omast (saksakeelne muinasjutt „vom dankbaren Fürstensonh“ ilmus temalt juba a. 1850, Verh. d. GEG II, 3).

Juba puhtalt folkloristlik-populaarteaduslik on järgmise, 1855. a. kalendrilisa „K u d a i n i m e s e d i s e e n n a s t p e t a v a d“. See annab alguses psühholoogilise seletuse „luulemise ehk seesloomise väest“, s. o. fantaasiast, ja seletab siis tema abil hulga usundikujutlusi, nii „tontidest, kodukäijatest ja nähtavaist vaimudest“, edasi nõidadest, kurjast silmast ja luupainajast. Toodud näiteist on mõned mainitud Saksas sündinuiiks ja lähevad siis tagasi saksa allikaile, suurem osa aga põlvneb vist küll Kreutzwaldi omast isiklikust kogemusest ning arvamusest. Muu seas on teatava eluloolise tähendusega ta õige kurioosselt jutustatud mälestis oma noorpõlvest Tallinnas, kus ta kord öösi musta kassi pidanud

kägistavaks tondiks (lk. 11—12). Ei puudu ka puht-valgustusaegse edu ülistus ja kroonupatriootiline (Krimmi sõjast tingitud) manitsus, olla ustav Venemaale ja vabatahtlikult astuda sõduriks.

„Vanast oli pika piina aega,
Nüüd aga üsnu (= üsna) õnne aega!“

tsiteerib see muinsusromantik nüüdisaja ülistust. Milline vastuolu ikka jälle selles mehes mõistuse ja südame, öö-ilu ja päevaselguse vahel! Või täpsamalt: milline püüd ühendada nende mõlemate tõekspidamisi, kuigi sageli ainult konglo-meraadiks!

Ent samas kalendris juba ongi jõutud samm edasi sellest ilutseva luule ja luulet surmava teaduse segamisest: mainitud artikkel on ainult artikkel — ja juba iseseisvana tuuakse kalendri lõpus „Ä r j a p ö l v e l a s t e r i i d, üks ennemuistene jut“. See on esimene Kreutzwaldi eestikeelne muinandiavaldis (ilmus hiljemini ka „Eesti rahva ennemuistsetes juttudes“) ja juba leiame siit ta laialtmaalivat ehtsalt-isiklikku muinandi-stiili.

1856. a. kalendrilisa täidab pikk, vahel otse dialoogideni üksikasjalik kirjeldis „Keiser Nikolai I viimseid elutunnid“. Selle autori kohta on raske öelda midagi kindlamat. Kuigi me teame Kreutzwaldi truualamlust, vähemalt mis puutub keisrisse, tundub selle artikli laad liiga imal ja haletsev, kuidagi pastorlik, ja ka stiilis ei leia me pea midagi kindlalt Kreutzwaldi-pärast. Meie kahtlust, kas siin tõesti pole tegu kellegi teise tootega (muidugi vastavilja ajalehtede jms. andmeil), suurendab veel üks Sachssendahl'i kiri Ahlqvist'ile 3/15. IV 1855, kus Sachssendahl ütleb end korjavat materjali keisri surmast. Ta loodab, et Santo selle valmis kirjutaks ja et see tõlgitaks eesti keelde. Et me teame Sachssendahli lähedat vahekorda Kreutzwaldiga, ei oleks võimatu mõelda, et see mitme (võib-olla küll ka Kreutzwaldi) kaastööl koostatud keiserliku undervitsi elulugu ongi sama, mis ilmus „Maarahva kasulises kalendris“. Igatahes jääb otsustus ebakindlaks uute andmete saamiseni, kas siis mõnest kirjavahetusest või ka detailsemast Kreutzwaldi stiili ja keele uurimusest.

Sellevastu on 1857. a. kalender uuesti selgesti kreutzwald'lik. Juba ta tiitellehel seisab ilmselt tema pooldi regi-värsimõõduline rõõmusalmik Vene-Türgi sõja lõppemise puhul:

„Kergel õhul lennutaja,
Rahu-aea sünnitaja,
Taeva piiga, peenikene!
Lillekrantsid käsidella,
Astund lehe esidella
Lugejaid teretama. 1)

Hüab: „Õnn ja rõõmu-mängid
Matnud kurvastuse sängid
Lume alla hallitama.
Pange pähä rõõmu pärga,
Võtke kannust õlle märga
Sõa kära unustuseks.“

Kalendri lisa täidab ülevaade „Ligimaailt ja kaugemalt. Viimse sõa jälgilt nopitud“. See ongi peaaegselt Krimmi sõja, eriti Sevastopoli piiramise ajalugu, aga täiendatud igasuguste lisanditega muilt aladelt. Peale geograafiliste, tehniliste, ajalooliste j. m. s. seletuste peetakse siin pikk keelelinegi poleemika Russov-Petenberg'i „Tallinna kodaniku sõpradele kirjutatud raamatukeste“ kirjaviisi vastu, hurjutatakse liigset Muinaseesti idealiseerimist, jutustatakse kaunis pikalt viimase hukkumisest ja balti ajaloo peajärkudest. Juubelilaulupeo-aegne ägedus vastu „Vana abielupaari“ ajaloovõltsimist pole sugugi ainult vana Kreutzwaldi erijoon. Kui kaugel on ta filosoofiline objektiivsus juba siin Merkel'i ja Faehlmann'igi muinsuseihalemisest! Nüüdse majanduseluga ühenduses on tal põhjust jutustada pikalt isegi soolakaevamisest ja heeringapüüdmisest (ühes vastava luuletisega!!). Viimaks ometi jälle on ta tagasi Krimmi sõjal ning lõpetab ühe sellest osa võtnud eestlase Hinrik Numa vahvuse ülistamisega otse Suve-Jaani toonis.

Nähtavasti pole see kõikesegav katsetus meeldinud Kreutzwaldile endalegi, ja järgmisel, 1858. aastal tuleb ta jälle tagasi ilukirjandusele. „Põllumees ja ammetmees“ on tüüpiline kalendrijutt, kus vajalised õpetused esitatakse üheskoos eeskujuliku talupoja elulooga, nii et need enam lugejale väga peale ei tikugi. Heale põllumehele on seekord paralleeliks toodud sama isa teine poeg, kes siirdub Tallinnasse ja asub ärimeheks, siin aga varsti lõpetab pankrotiga ja sureb. Ei ole võimatu, et ka selle teose kaunis keeruka faabula ülesehituses on kasustatud mõnd saksa eeskujut, aga siingi on tugev ümbertöötus kindel — niivõrra on selles oludekujutuses kohalikke elemente, kõnelemata Kr. isikupärastest vaheleliiteist ja sõnastusest.

1859. a. tähtraamat toob loo, mis on kindlasti Kreutzwaldi algupärane: „Tuisulased, Üks ennemuistene jut“. Selles jätkatakse varemalt „Narrilaste“ ja „Kilplaste“ traditsiooni nii siis juba pealkirjas. See on allegooriline narrimislugu, sihitud eeskätt vana õigekirjutuse pooldajate pihta,

1) Ülemal seisab allegooriline rahuingel pärgadega.

kuid tabab küll ka teisi „tuisulasi“. Oma tüübilt ja osalt ka motiividelt jälgib ta ilmselt rahvusvahelisi kilplasjutte ja kannatab nende üldise ratsionalismi all, kuigi ta on jutustatud kaunis üksikasjalise eepilise sündmustikuga ning kujukas keeles. Ta näitab veel kord kõige avaramalt Kreutzwaldi kalduvust just sellise ratsionalistliku loomislaadi poole. Ütleb ta ju isegi siinses huvitavas mälestises Toa-Jaagupist, et juba noorpõlves „olid kõigearmsamad jutud meil niisugused, kus mõnikord vaga sõba alt koera-hamba jälg ehk käsi kogemata välja paistis“ (lk. 2). Eriti vanemas eas, kus taganeb esiromantiline sentimentaalsus, näib see sarkastilis-intellektuaalne loomujoon saavat mõõduandvaks.

60. aastate algust ja keskpaika on peetud Kreutzwaldi elus teatavaks esimeseks vanaduseperioodiks, millest ta ärkas uuele, ärksamale loomingule, sattudes kirjavahetusse Koidulaga. Seda arvamist näib mõndapidi toetavat ka „M. k. kalendri“ vaatlus. Jah, see tõstab üles küsimuse, kas Kreutzwald üldse on kirjutanud ka need lisad aastakäigust 1860—64. On tähelepanev vähemalt, et neis leiduvad kuusalmikud on Kreutzwaldi omist veel labasemad, ega ole ta neid võtnud ka oma hilisemasse salmidekogusse. Samuti on väheisiklikud kõigi nende aastate lisajutud: 1860. a. „Katkudest mis meie maal olnud“, 1861 „Kuida rahvas meie Maal ristiusulikuks saanud“, vana laadi õpetusjutt „Kirsi kont“ ja isegi senini üsna tavatu kirikulaul „Üks aasta jälle mööda läind“.

1863. a. ilmub mingi nimetu lugu Saksamaalt, nähtavasti täitsa ümbertöötamata tõlge, samuti „Vaene laps“, õige šablooniline moraalijutt kokkuhoidliku kerjuspoisi edust ja rida õpetlikke pisijutte. 1864. a. toob „Kuida Lutteruse õige usk meie Maal üles võeti“ ja neli labasevõitu moraalipala. Asjasuhe, keel, isegi toon on kuidagi pastorlik ega sobi hästi endisele ja hilisemale Kreutzwaldile, näit. kas või juba korduv pöördumine: „Armas Maa-rahvas“. Ligem ot-sustus nende asjade autorist peab jääma lahtiseks või ligema allikauurimise tööks, kuid pole võimatu, et siin Kreutzwaldi on asendanud näit. ta väimees Blumberg.

Kus aga jälle selgesti esineb endine Kreutzwald, on 1865. a. vihk oma nimetu jutustisega, mida ta peategelase järgi oleme hakanud nimetama Mihkel Põllupapi looks või Lahearu küla looks, sest et selles on tegelasi õige rohkesti ja ühiskondlikegi motiive mitte harva. See jätkub läbi tervelt üheksa vihu ja lõpeb alles ühes Kreutzwaldi loobumisega kalendri toimetusest üldse, s. o. 1873. a. vihuga. Ainult mõ-

ningad väiksemad populaarteaduslikud õpetused (tähekuju-dest 1867, aja mõõtmisest 1868, maakera loomisest 1871) mahuvad selle kõrva, samuti mõni laul (Vaht Emajõel 1872). Nii on järk-järgult kasvanud päris austuseväärse pikkusega teos, mõnes suhtes meie esimene külaromaan, kuigi oma laadilt mitte veel palju erinev Manteuffel'i ja Sommer'i jut- tudest või pool-algupärasest „Viina katkust“. Paisutus on sündinud peaaesjaliselt igasuguste õpetlikkude ja päevakaja- liste vahelekiilundite arvel, mis teevad kompositsiooni õige laialivalguvaks, otse mingi veste omaks, kus võib kõnelda millest tahes. Autori sagedad isiklikud vahelerääked ja mängevad lugeja poole pöördumised annavad sellele ometi ka mingi kirjanduslik-romantilise ilme (vrd. korduvad va- bandused, et autori sulg ei jaksa kirjeldada armastajate sü- dameasju).

Samuti on teose peateema, kõigist ratsionalistlikest õpe- tuslisadest hoolimata, ometi romantiline, paiguti isegi õilsust- paisutavalt sentimentaalne. Selle moodustab nimelt kehva, aga igati eeskujuliku, tööka, tõsivaga ja suuremeelse sulase Hans Virga ja Mihkel Pöllupapi tütre Else armulugu. Põne- vust sünnitavaiks takistusteks on esmalt usulised vastuolud pietistliku, vennastekogudusse eralduva Pöllupapi ja deist- lik-protestantliku, looduse- ja armastusejumalust teeniva Hansu vahel. Selle Kreutzwaldi meelisteema käsitlus täidab kogu teose alguse, kus Hansul lastakse oma teo-usku de- monstreerida juba liigagi idealiseeritult. Selleks annab põh- just eriti teine ning olulisem takistusmotiiv — nekrutiksminek. Kuigi juba lepitatud Pöllupapp tahab Hansu vabaks osta, loobub viimane selle vastuvõtmisest, osalt uhkuse, veel enam aga patriootilise põhimõtte pärast, mis nõuab riigi teeni- mist. Alles pärast südant-käristavaid loobumissoove Elsule ja peale mõneaastast äraolekut pääseb ta käehaava tõttu en- neaegselt koju — ja mõlemate truudus kroonitakse pul- madega.

Selle võrdlemisi tavalise armuteema kõrval seovad teost ometi veel teisedki tähtsad motiivid, kõige pealt eelmainitud vastuolu vagatseva ja õige kristluse vahel, näiteina muugi Pöllupapi perekond ja ümbrus. Ta vanem poeg läheb kodu- väiks silmakirjalise pietisti juurde, kes hiljemini osutub kel- miks; noorem poeg aga kosib vastu vanemate tahtmist „ilma- lapse“ Peeter Mõistandi tütre ja saab õnnelikuks. Nende ja teiste asjaoludega üheskoos jälgime järkjärgulist si s e a r e n g u t Pöllupapi hinges, kuni Mõistandi, uue kool- meistri, oma haiguse ja muu sarnase mõjul temagi enne

surma muutub täiesti üldise valguse sõbraks, võiksime öelda — Kreutzwaldi-usuliseks.

Kolmandaks juhtmotiiviks ongi just igasuguse rahvavalgustuse ja majandusliku tarkuse propageerimine ja demonstreerimine niihästi Pöllupapi enda kui vastava peakuju Peeter Mõistandi poolt, sageli aga ka autori otsekõnes. Talude päriksostmise õhutus ja hooletusse jäetud talu paranduseõpetus vahelduvad valla-omavalitsuse ülesannete selgitusega ja eriti kooli kiitmisega. Ühe sõnaga, ses suhtes on see valgustusjutt eht zschokke'lise otsekohesusega, rakendatud eriti tolle aja eesti külakultuuri edendamaks. Siia alla kuuluvad ka mitmesugused kõrgemad hariduslikud päevaküsimused, nagu Eesti Aleksandri kooli asemel kihelkonna-koolide propageerimine, juubeli-laulupeo puhul eestlaste ajaloo tutvustus, isegi rahvaluule kiitus ühes terve „Kalevipoja“ sisujutustisega. Kuigi need liited on sobitatud enamasti eri tege- laste suhu, mõjuvad nad jutu seisukohalt ometi kaunis üle- arustena või pealekipuvaina. Kuid neil oli omal ajal muidugi palju suurem otseväärtus ja ka praegu huvitavad nad meid vähemalt Kreutzwaldi vaadete ja tolleaegsete olude tutvus- tusena.

Nagu pea kogu Kreutzwaldi toodangu, nii ka selle ta pi- kima proosajutu täit algupärasust ei või tagada kindlasti, vähemalt mis puutub selle mõnesse ehitusmotiivi. Kuid juba sisuliste tunnuste põhjal võime siin Kreutzwaldi osa pidada igatahes üsna suureks ja võõrelemente vahest üldse enam mõjustisteks kui tõlgelaenudeks. Peale enamuses oleva ilm- self eestipärase ainese tundub ka Hansu sõduriksminek võrd- lemisi kohaliku motiivina (muu seas tuntud balti kirjandu- ses), pietismivastatus on Võru Voltaire'i meelisteemasid (kuid esineb ka juba kas või Horn-Jannsen'i juttudes), ja valgustuse edu kujutuses võiks ehk piisata juba nii lähedane Zschokke eeskujule. Vabast ehitusest kõneleb ka Houwald'i, Lenau j. t. luuletõlgete sissepõimimine ühes Kreutzwaldi enda lauludega (vt. J. Pert'i sisujutustis „Eesti Kirjanduses“ 1927, lk. 524—528).

Igatahes on Kreutzwald siin kõige lähemale jõudnud sel- lele avarale valgustusjutustisele eesti külaelust, mida ta kavatses oma elutööna juba 40. aastail Zschokke „Gold- macherdorfi“ jälgedes ja mille suunas ta oli õnne katsunud juba „Viina katku“ ümbertöötusega (kiri Faehlmannile 24. XII 1842). Kahjuks vähendavad ilimumiskohast tingitud pub- litsistlikud vaheleliited rohkesti selle ilukirjanduslikku väärtust, aga kui osa neist kõrvale jätta, on lugu siiski üsna

loetav. Ta romantiline armukujutus ei olnud veel liiga tavaline vähemalt toleaeegses eesti kirjanduses ja usulise vastuolu ning sisearengu nii läheda jälgimisega on Pöllupapi lool ikkagi oma teatav koht eesti proosa ajaloos, olgu temas kas või paljugi välislaene.

*

Kokkuvõtteks: Senini ainult kalendri „sabadesse“ koltuma jäänud Kreutzwaldi laia ning oma aja kohta üsna väärtusliku valgustustoodangu hulgas väärivad mõningad siiski ka veel meieaegset huvi, osalt oma kirjandusliku, osalt ainult biograafilis-kultuuriloolise küljega. Puhaste õpetusartiklite ja tühiste tõlgete kõrval sisaldavad Kreutzwaldi isiklikku loomingut enamal või vähemal määral „Emajõgi“ (1844), „Narrilased“ (1848), „Üks öö pilt“ (1853), „Videvik“ (1854), „Põllumees ja ametmees“ (1858), „Tuisulased“ (1859) ja „Pöllupapp“ (1865—73). Kõigis neis esineb meile Võru rahvasõber õige mitmetahuliselt, nagu teda peajoontes tunneme mujaltki: vahel tundlevana, vahel kaduvusleinas, vahel humanismireligioonist vaimustatuna, vahel rahvaluule ümberviljelejana, enamasti aga ometi ratsionalistliku südame- ja mõistusevalgustajana Zschokke laadis, kelle selge kriitilisus teda ei luba kuigi täielikult anduda ei tundmustele, ei rahva- ega muinsusromantikale. Kõige kindlamini põlvnevad temalt igasugused maailmavaate- ja oludekohased õpetuselemendid, sageli ka folkloristlikud pildid, kuna puhtepilise aine originaalsus on kahtlasem. Kuid juba kindlate ümbertöötustena tuntud „Viina katku“ j. t. lisandid, samuti muinasjutud tõestavad, et see oma põhidispositsioonelt lüürik ja filosoof ometi võis saada toime ka kaunis korraliku rahvaelu-kujutusega, tarbekorral ka dialoogiga jne. Peale muu väärib siingi tähelepanu eriti ta sõnastustiil, mis küll liigub õige kohmakalt ja mille „lillekeel“ on vahel ka kaunis konventsionaalne, aga mis oma eestilises esmakordsuses ometi üldiselt üsna isikupärane, kujundirikas ja tihe.

Kuid ligem kirjanduslik analüüs ongi sobivam jätta vastavasse erivaatlusse, mis käsitleks ka muud Kreutzwaldi proosat. Käesolev algülevaade tahtis ainult näidata, kuidas Jannseni ja Koidula kõrval ka Kreutzwaldi tuleks hinnata kui üht meie poolalgupärase ärkamisaegse romantilis-realistliku külajutu algatajaid.

(Lõpp.)

A. Anni.

Soome asustusest Eestis XVII sajandi keskel.

2

Gustav Adolf ei olnud end seganud soomlaste immigratsiooni. Ja kui ta seda tegi, siis ainult niipalju, et soome asunikke kaitsta kohalikkude mõisnikkude omavoli eest. Kristiina eestkostjate valitsuse ajal muutus Rootsi keskvalitsuse seisukoht selles asjas hoopis teiseks. Meil ei ole kuigi palju otseseid andmeid selle kohta, miks nüüd Rootsi ametnikud soomlaste siia-asumist hakkasid takistama. Pais tab siiski, et selle põhjuseks olid kartused, et järjest kasvav emigratsioon jätab rahvastiku Soomes hõredaks, vähendades tunduvalt ühtlasi aga ka kroonu tuluallikaid ja sõdurmaterjali. Kirjavahetus, mida peeti soome asunikkude üle Liivi-, Eesti- ja Ingerimaal kindralkuberner Bengt Oxenstierna ja Rootsi eestkostevalitsuse vahel, aitab meid mitte üksnes seda küsimust selgitada, vaid heidab osalist valgust ka neile põhjustele, millest soomlaste sisserändamine oli tingitud.

Ülalnimetatud kirjavahetust algatas Viiburi pealiku Erik Gyllenstierna kaebus Bengt Oxenstiernale, et soomlased hulgakaupa põgenevad ära Eesti- ja Ingerimaale. Nähtavasti oli sellele kaebusele juurde lisatud palve, soomlaste asumist neile maa-aladele takistada¹⁾. Bengt Oxenstierna avaldas seepeale käsu, et seni Liivimaale siirdunud jooksikud-soomlased tuleb paigutada seal-asuvasse Forbuse rügementi. Sama pidi tehtama ka nendega, kes tulevikus päralejõuavad. Oma korraldusest teatas Oxenstierna eestkostevalitsusele.

Eestkostevalitsus leidis Oxenstierna korralduse olevat liiga üldise, sest et seal vahet ei tehtavat nende soomlaste vahel, kes on võetud nekrutiks ning järjekult on väejooksikud, ja teiste vahel, kes mõnel muul põhjusel on Soomest Eestisse asunud. Nekruteid-väejooksikuid, kui neid Liivimaal tabatakse, ei tulevat tulevikus mitte paigutada Forbuse rügementi, vaid igauks sinna väeossa, kuhu nad esialgselt olid määratud.

Eestkostevalitsus ei saanud aga ükskõikselt vaadata ka nende „sulaste ja talupoegade peale, kes Soomest ära jook-

1) Gyllenstierna kiri ei ole autorile kättesaadav, kuid tema sisu võib järeldada kuninglikust kirjast B. Oxenstiernale 28. IX 1639 ERKA, LRKKA V 2, nr. 12.

sevad, püüdes leida asupaika Eesti-, Liivi- ja Ingerimaal, ja sinna asuma jäävad“, kuigi neid ei ole sõduriks võetud. Eestkostevalitsuse arvates tulevat ka nende põgenemine suu- relt osalt kartusest nekrutiksvõtmise eest. Kui aga seesu- gust põgenemist ka tulevikus sallitavat, siis võivat kergesti juhtuda, et paljud sellest eeskuju võtavad ja maa hoopis maha jätavad. Soome maa-alad, mis muidu küllalt harit- tud, jäävat tühjaks ning mahajäetuks. Pealegi tekitavat talupoegade väljarändamine veel teisigi pahandusi.

Kuidas aga ebasoovitavat väljarändamist takistada, see küsimus valmistas valitsusele palju peamurdmist. Kui näit. Ingerimaal sisserännanud soomlaste vastu tarvitada liiga radikaalseid vahendeid, siis võivat kergesti juhtuda, et need hoopis ära Venemaale jooksevad. Seepärast otsustati Inge- rimaa soomlaste üle koguda täiendavaid teateid ja lõplik seisukohavõtte selles asjas edasi lükata. Eesti- ja Liivi- maa suhtes oli Vene piir vähem avatud. Seepärast ei kahel- dud siia asunud soomlaste vastu otsekohe karmimaid vahen- deid käsile võtmast. Otsustati, et soomlaste asumist Eesti- ja Liivimaale ei tohi lubada. Kindralkubernerile anti käsk, et kõik mittenekruteist Liivimaale asunud soomlased saade- tagu kodumaale tagasi, vahet tegemata, kas nad on talu- peremehed või teenistuses sealsete talupoegade juures. Üht- lasi pidi kindralkuberner, appi võttes teisi ametnikke, selle järele valvama, et edaspidi ärajooksmist Soomest ja Liivi- ning Eestimaale asumist takistataks. Selleks olevat tarvi- lik, et kindralkuberner teataks ning kuulutaks kohalikkudele mõisaomanikkudele, et nad tulevikus ei tohi oma juurde võtta soome jooksik-talupoegi ega sulaseid. Pealegi ei või- vat kahju teha, kui kindralkuberner nii Eesti- kui ka Ingeri- maa piirile paneks valve, kes üle piiri tulijaid tagasi saadaks ¹⁾).

Bengt Oxenstierna ei jäänud kuninglikule käsule reagee- rimata. Ta laskis otsekohe välja patendi, et siitpeale ei tohi ükski mõisaomanik, rentnik ega valitseja sallida oma mitte- saksa talupoegade juures soome rahvusest sulaseid. Samuti ei tohi viimaseid võtta mõisale alluvatesse taludesse. Asja- omased isikud, mõisnikud jne. peavad üles andma need soomlased, kes on praegusel silmapilgul nende teenistuses või on pesitsenud nende maadele. Ühtlasi kavatses kindral- kuberner selleks, et maal olevaid soomlasi kergemini üles

¹⁾ ERKA, LRKkA V 2, nr. 12, kuninglik kiri Bengt Oxen- stiernale 28. IX 1639.

leida ning kätte saada, lasta fiskaalide poolt trahvida isikuid, kes soomlaste sealolekut salgavad või neid varjavad.

Oma sammudest lootis Bengt Oxenstierna võrdlemisi häid tagajärgi. Tema arvates pidid isikud, kes hirmust nekrutiksvoitmise eest või ka muidu Soomest olid pagenud, teada saades, et neid siin maal keegi enam vastu ei võta, hädaga Liivimaalt ära minema, kas Soome või vähemalt Eesti- ja Ingerimaale. Kindralkubernerite kuulmist mööda olivatki juba mõned soomlased maalt lahkunud. Ülejäänuid kavatses ta, kui neid kätte saab, ise Soome saata ¹⁾).

Kahtlemata, kui Rootsi valitsuse esindajad oleksid jätkanud oma energilist tegevust endises suunas, oleks vist suurem osa soome asunikke Liivimaalt varsti kõrvaldatud. Aga nähtavasti olid eestkostevalitsuse sammud Soome asustuse vastu ainult lühidalt kestva meeoleolu tulemuseks. Igatahes enne, kui Bengt Oxenstierna vahendid oleksid pääsenud täiele mõjule, hakkas Rootsi keskvalitsuse seisukoht pehmenema. 9. VIII 1640. a. kiitis eestkostevalitsus Bengt Oxenstierna poolt selles asjas seni ettevõetud sammud küll heaks, kuid vahepeal oli Liivimaa rüütelkond asjale vahele astunud, oma huvides muidugi katsudes soomlaste tagasi saatmist ära hoida. Eestkostevalitsus teatas sellest Liivi kubernerile ja laskis asja seni lahtiseks jääda, kuni ta komisar Engelbrecht Mengdeni sellekohasele palvele lõpliku resolutsiooni teeb ²⁾). Ka on teada, et Bengt Oxenstierna sattus oma otsuste läbiviimisel omakorda raskustesse. Juba varemalt oli ta kahelnud, kui otstarbekohane on valvetõkete seadmine Liivimaa piirile Soomest sisse rändamise ärahoidmiseks. Seda ei suutvat üksikud vahtkonnad takistada, sest et eriti talvel leiduvat väga palju ülepääsuteid ³⁾). Juba enne, kui saabus kuninga lõpliku resolutsiooni edasilükkav kiri, oli Oxenstiernal peamurdmist selle üle, mis teha paljude soomlastega, eriti Tartu kreisis, kes juba Karl IX ajal ja varemgi Liivimaale olid ilmunud. Pikema jututa niisuguseid perekondi tagasi saata ei olnud võimalik. Ka Oxenstierna omalt poolt pöördus nüüd keskvalitsuse poole küsimusega, mida peale hakata ⁴⁾).

Kuidas suhtusid eestkostjad Oxenstierna järelepärimisse

¹⁾ RRA Livonica, Bengt Oxenstierna kgl. maj:le 17. III 1640.

²⁾ ERKA, LRKkA V 2, nr. 139, kuninglik kiri Bengt Oxenstiernale 4. VIII 1640.

³⁾ RRA Livonica, Bengt Oxenstierna kgl. maj:le 17. III 1640.

⁴⁾ seals., Bengt Oxenstierna kgl. maj:le 1. VII 1640.

ja missuguse resolutsiooni nad Liivi aadlile lõpuks andsid, sellest ei ole säilinud autorile kättesaadavaid teateid. Peale seda aga kui 1638/41. a. revisjon lõplikult oli läbi viidud, s. o. 1641. a., leidus Liivimaal veel võrdlemisi palju soomlasi, nagu ülaltoodud kokkuvõttest näha. Ei nähtu edaspidisest keskvalitsuse kirjavahetusest Liivi- ja Eestimaa kindralkuberneridele, et soome asunikke ka edaspidi mingil viisil oleks kavatsetud kimbutada. Tõenäoline on, et Rootsi keskvalitsus, järele andes rüütelkonna nõuetele ja tagasi kohkudes raskuste ees oma esialgsete kavatsuste läbiviimisel, loobus ka siin oma ettevõttest, nagu see mitmel korral ka tähtsamate küsimuste puhul oli sündinud. Senikui meil vahepealne arhiivimaterjal selles suunas alles läbi töötamata, võime rahulduda vaid selle teatega, et soomlaste sisseränd Eestimaale ja vist siis ka Liivimaale toimus veel 17. sajandi lõpul. Sel korral oli see Eestimaa kuberner Axel Julius de la Gardie, kes püüdis tõkestada soomlaste siirdumist üle lahe ¹⁾.

*

Nägime, et peale Gustav Adolphi surma Rootsi valitsus nähtavasti ilma suuremate tagajärgedeta püüdis tõkestada soomlaste vabal algatusel toimuvat sisserändamist Eesti- ja Liivimaale ning seal-olevaid asunikke Soome tagasi saata. Rööbiti nende katsetega toimusid ka teist laadi sammud soome kolonisatsiooni reguleerimiseks Liivimaal, mille eesmärkide ja laadi suhtes on meil ainult umbmääraseid teateid. Nendeks sammudeks osutus erilise m i l i t ä ä r k o l o o n i a a s u t a m i n e P ö l t s a m a a l e, mille 191 asunikust meil juba eespool juttu oli.

Olgugi põhjalikult erinev, oli Põltsamaa soomlaste asundus oma nimetuse järele väga sarnane nende teiste sõjaväekolooniatega, mis Gustav Adolphi ajal esmajoones strateegilistel kaalutlustel Liivimaale asutati, püüdes sõjaväe majutamist seada stabiilsemale ning vähem kulukale alusele. Seesuguseid sõjaväekolooniaid leiame 1620-ndail aastail Liivimaal mitu. Juba 1623. a. lubati riigikantsler Axel Oxenstiernale asutada sellelaadilist kolooniat tema suurde läänimõisate komplekti Volmari linna juurde 300 sõduri jaoks. Läti alal kohtame selliseid asundusi Kokenhuseni ja Dünamünde juures. Tähtsam katse, Liivimaa sõjalist kaitset rajada kolooniasüsteemile, langes siiski Eesti alale. Arvestades suurt tähtsust, mida omas Tartu strateegilisest sei-

1) Vrd. O. Liiv, Vene asundusest Alutagusel, Tartu 1929, lk. 29.

sukohast, paigutati siia peakoloonia. Tartu koloonia suhtes on meil üksikasjalisemaid teateid, mille juures ei ole huvitusest lähemalt peatuda, sest ta annab pildi teistestki temalaadilistest kolooniatest ja ka üldse 1620-ndail aastail toimunud katsest, Liivimaad asustada soome sõduritega.

Tartu kolooniasse kavatseti asetada esialgselt neli kompaniid, kokku 600 meest. Meeskond pidi paigutatama Tartu linnas leiduvaisse tühjadesse majadesse, mida oli olemas võrdlemisi rohkesti, sest et linna elanikkude arv sel ajal võrdlemisi kiiresti kahanes ¹⁾). Niihästi ohvitserid kui ka sõdurid pidid saama teatavad krundid riiklikust tagavarast. Ohvitseride maad pidid harima kohalikud talupojad. Koloonia asehaldurile anti sel kombel ülalpeoks mõis 6 talupojaga. Teistest ohvitseridest sai iga kapten 5 talupoega, kelle maksukohustised tulid tema kasuks ja kes harisid tema jaoks 10 tündrimaad põldu. Leitnantidel ja lipnikkudel olid vastavad arvud 3 talupoega ja 8 tündrimaad põldu, allohvitseridel 1 talupoeg ja 5 tündrimaad. Lihtsõdurid said igauks 4 tündrimaad põldu ja kahe peale abiks ühe talupoja. Tarvisolev inventar ja seemnevili muretseti kolonistidele riigi poolt. Kolonistide majandust kontrollisid ohvitserid.

Nii suurejoonelised kui kavatsused ka olid, läks nende täitmine ometigi raskeks. Sõjaväekolooniad kavatsatud kujul osutusid võrdlemisi vähepüsivaks. Et mitte ainult kolooniate asutamine, vaid ka nende edasikestmine küsitavaks muutus, selle peamiseks põhjuseks oli kahtlemata lahkekäeline riigimõisate doneerimine eraisikuile, mis lõppes sellega, et 1630. a. oli terve Liivimaa haritud pindala väheste eranditega kroonult võõrandatud. Neil Rootsi kohapealsetel võimumeestel, kes pidid korraldama Tartu koloonia asutamist, oli juba algusest peale raskusi, sest nende teadmata mitmel korral koloonia jaoks reserveeritud maade kohta tehti kuninga ja keskvalitsuse poolt kinkeakte. Siiski läks alul kuidagiviisi korda vähemalt osaliselt asunduse maa-ala alal hoida. Nüüd tekkisid aga teised raskused.

Nagu nimetatud, pidi Tartu kolooniasse esialgselt koondatama 4 kompaniid sõdureid, kokku 600 meest. Kolonistid pidid tulema Soomest Nils Dobblare juhatusel 1626. a. kevadel. Mitmesuguste asjaolude tõttu viibis kolonistide üle-

¹⁾ Ei ole huvitusest ära märkida, et Tartu linna kaubandusliku tähtsuse langusega kaasas käiv linnarahva emigratsioon leiab kajastuse ka 1638/41. a. revisjoniraamatus. Siin kohtame laialipillatult üle terve Tartu kreisi talupoegadena isikuid, kelle päritolu määrab revisjonikomisjon Tartu linna järgi.

tulek ja nad jõudsid liiga hilja pärale, et osa võtta heinakoristamisest. Nelja kompanii asemel ühes naiste ja lastega, nagu kavatsatud, jõudsid pärale ainult kaks kompaniid ja needki suurelt osalt noored poissmehed. Nils Stiernsköld ja Erik Andersson, kes seisid koloonia korraldamise eesotsas, leidsid põhjust kaevata ka teiste väärnähtuste üle, mis asunduse edenemist ähvardasid seisma panna. Nii viibis Soomest põllutööriistade valmistamiseks tellitud raua päralejõudmine, ja hiljemini ei leitud ühtegi seppa, kes hilinenud materjali oleks ümber töötanud. Raha tööriistade ostmiseks aga ei leidunud.

Nende raskuste eest ei põrganud Gustav Adolf esialgu tagasi ja arvas neist aja jooksul üle saavat. Ka see, et sõdurid on noored ja abiellumata, võis kuninga arvates aja jooksul paraneda. Hiljemini sundisid tegelikud raskused kuningat siiski oma esialgseid kavatsusi vähendama. See selgus sellest, et 1630. a. oli Tartu koloonia alla jäänud kõigest 65½ adramaad 126 talupojaga ja et militäärkoloonia koosnes sel ajal kõigest ühest kompaniist¹⁾). Kuid nähtavasti läks asunduse ülalpidamine isegi redutseeritud kujul raskeks. 1638/41. a. revisjoniraamatust ei leia me enam mingeid teateid sellest, et Tartu koloonia üldse eksisteerib. Arvatavasti said Tartu asunduse saatuse osaliseks ka need kolooniad, mis asutati Kokenhusenisse ja Dünamündesse. Sõjaväekolooniatest 1638/41. aastaks järelejäänutena nimetab revisjoniraamat ainult 19-mehelist salka Helme linnuse juures.

Nii siis osutusid 1620-ndail aastail tehtud katsed, asutada Liivimaale soome sõduritekolooniaid, kestuselt möödaminevateks ja lühiajalisteks. See aga, et hiljemini asutatud Põltsamaa sõduriteasendus püsivamaks kujunes kui eelmised, on tingitud asjaolust, et ta iseloom ja alused olid eelmistega võrreldes hoopis teissugused. Kuigi ei ole säilinud ja kättesaadaval ühtegi instruksiooni ega kirja Põltsamaa koloonia asutamise ja asutamispõhimõtete üle, ometigi on kaudse materjali põhjal võimalik neid mõnesugusel määral rekonstrueerida²⁾ ja sedastada, et viimased teiste kolooniate omast põhjalikult erinesid.

¹⁾ Senini toodud andmed Tartu militäärkoloonia kohta on võetud praegu veel ilmumata R. Liljedahl'i tööst „Svenska förvaltning i Livland 1617—34“.

²⁾ Võrdlemisi hea pildi Põltsamaa kolooniast annab Põltsamaa kolonistide nimestik, mis 3. sept. 1638 Liivimaa revisjonikomisjonile üle on antud. Nimestik leidub KA Liivimaa revisjoni inkvisitsiooniprotokollides 1638. a. ja on pealkirjastatud järgmiselt: „Generalis Colo-

Põltsamaa asundus moodustunud kõige pealt tegevast sõjaväeühikust, mis olnud komandeeritud sinna asuma ja maad harima. See ilmneb esmajoones juba sellest, et asundus ei tekkinud korruga. Kolonistid saabusid Põltsamaale, nagu selgub kolonistide nimestikust, ükshaaval pika rea aastate kestel. Kolonistidest ilmus Põltsamaale:

1621. a. — 1 kol.	1628. a. — 3 kol.	1635. a. — 17 kol.
1622. a. — 2 „	1629. a. — 3 „	1636. a. — 14 „
1623. a. — 1 „	1630. a. — — „	1637. a. — 11 „
1624. a. — 1 „	1631. a. — 8 „	1638. a. — 4 „
1625. a. — 1 „	1632. a. — 32 „	ilmumis- aeg tead- mata } 41 „
1626. a. — 2 „	1633. a. — 10 „	
1627. a. — 5 „	1634. a. — 43 „	

Kokku: 191 kol.

Need arvud annavad põhjust Põltsamaa koloonia asutamist paigutada 1631. aastasse, sest alles siitpeale paisub asunikkude juurdevool ja muutub pärast massiliseks. Need üksikud soomlased, kes Põltsamaale asusid enne 1631. a., tulid siia vististi lihtsate asunikudena C. G. Wrangel'i päralt olevasse staarostkonda; siia meelitas neid nähtavasti paljude talude tühi olek ja sellest tingitud mõisaomaniku vastutulelikkus¹⁾. Alles pärast 1631. a. hakati soomlasi

niers Rulla Offuerpohlenn. Effterfrågat Hwar ifrån de hemma ähre, och hwadh för Sochn och by, dertill vnder huadh Compagny Capt. Nampn de Waritt, hafua och sedann vnder huem de här vthi Landett sigh förhallit och bott och enär de til Offuerpohlen ankomne äre och huru myckit booskaph med sigh bracht hafua. Dertill huru många Söner dee hafua medh all flytt effterfrågat.“ See nimestik esineb kolonistide nimelise loendina, kusjuures, nagu pealkirjastki selgub, iga kolonisti kohta antakse teateid järgmiste küsimuste üle: 1) kust kihelkonnast ja külast on kolonist pärit, 2) kus kompaniis on ta varemalt teeninud, 3) kus ta asus peale sõjateenistust, sageli ka, kui kaua, 4) millal ta tuli Põltsamaale, 5) kui palju loomi ta enesega kaasa tõi, 6) kui palju poegi on kolonistil. Võib ära märkida, et nimestik mitte alati iga kolonisti kohta igas küsimuses vastust ei anna. Teiselt poolt aga leidub nimestikus sageli ka andmeid, mis ulatuvad välja sellest küsimuste raamistikust. Nii on meil tihti võimalik teateid saada kolonisti ameti üle, põhjuste üle, miks ta Liivimaale tulnud, kuidas ta Põltsamaale sattunud jne. Alamal tsiteerime seda nimestikku lühidalt: kol. nim.

¹⁾ Niipalju kui paistab 1638. a. revisjoni inkvisitsiooniprotokollidest Põltsamaa kohta (KA) lk. 311 jj., oli Põltsamaa ümbrus eriti palju kannatanud sõja all ja siin leidis väga palju tühje maid. Väga iseloomustav on see, mida ütleb protokoll Põltsamaa kohta: „Anreichende nun den 1. punct von Anzahl d. Bauren von Altershero: seint die itzige Possessores od. Bauren gantz vngewisz. Erstlichen,

riigivõimude poolt sunniviisil Põltsamaale koondama. Et nende soomlaste koondamine oli tõepoolest sunniviisiline, ilmneb asjaolust, et kolonistide nimestik vastupidised juhud eriti välja tõstab. 19 kolonisti juures nimetatakse, et nad „ise vabatahtlikult“ asundusse on ilmunud. Ei ole huvitusest, et suurem osa vabatahtlikkudest — arvult 13 — on pärit Pieksamäe kihelkonnast (Savost) ja saabunud enamasti 1634. aastal.

Sunniviisil Põltsamaale koondatud asunikud olid enamasti endised sõdurid, kes mingil põhjusei sõjaväeteenistusest olid lahkunud ja siis mõned aastad Liivimaal kuski eramõisas asunud. Mil põhjusel need isikud sõjaväest olid lahkunud, seda selgitatakse ainult mõnel erijuhul. Nii teame 15 isiku kohta, et nad on väejooksikud, pagenud kohalikkudest garnisonidest Narvast, Toilast, Paidest jne. või jälle maha jäänud oma rügementidest, kui need viibisid marssimisel läbi Liivimaa¹⁾. Mis puutub ülejäänutesse, siis piirdub nimestik lakoonilise vormeliga, näit.: „Matz Heinrichszän... oli kapt. Henningh Grasz'i all, elas siis mõisnik Skälmani juures, ilmus Põltsamaale 1632. a.“ Mõningad viited kolonistide nimestikus sunnivad vältima muidu väga võimalikku oletust, et ka nende kolonistide hulgas oli väejooksikuid, kuid et see nimestiku koostajate hooletuse või andmete puudumise pärast on ära märkimata jäänud. Just vastuoksa, paistab tõenäolisena, et seesugused asunikud on kas väljateeninud või mõnel muul põhjusel sõjaväest vabastatud sõdurid, kes sõjaväest vabane-

weil sie meist aus frömbden Orten heer sein; secundo, die noch Aldar gebohren, grösten theiles in den benachbarten Orten erzogen, weilen sie der grossen Kriege vnd Durchzüge halber keine Sicherheit noch Stättigkeit haben können. Ohne ;w. ihnen selbst eines theilsz gedencet, sie erlebet, vnd mit Augen gesehen haben. Sagen sonsten in gemein, dz sie vor grossen Pest vnd Theurung in Lieffland die Verherungen auf Einand. gefolget, v. sich das Land biesz dato nicht Recht wird erholen können, da die Dörffer balt abe bald wied. zugenomben, weilm kein rechter beständig Friede im Lande gewesen: biesz Nun bey dieser jetzigen Regierunge, beginne dz Land Augenansehensz wied. zu waschen v. zuzunemben, dz die Wüsten Dorffszatte ziemlich wieder mit Volck besätzet vnd gefället würden. In gemein wurde zwart gesaget, dz vorzeiten 700 Bawren, 500 Pobollen vnd 1300 Bürger im hackelwercke gewesen sein sollen.“

1) Kol. nimestiku lk. 330 nimetatakse näit.: Michel Thomaszänn... ifrån Narffuen bortlupinn; lk. 330: Erik Clemettszänn... Rymbdh ifran Tolszborgh; lk. 330: Hans Christierson... sedan lupin ifrån Dorptt.; lk. 335: Jörgen Olaffszän Sawainen... Vnder Nihlsz Boyiesz Compagni waritt, och Marseret til Rijgha: och blifuitt Quar på Wägenn. Lk. 335: Jörgen Olaffszän... blifuitt Quar vthi Fellinschen, jne.

misel Liivimaa endile uueks eluasemeks olid valinud ja keda nüüd Rootsi valitsusasutised Põltsamaale koondasid ¹⁾.

Et Põltsamaa kolonistid pidid olema juba sõjaväeteenistuse läbi teinud, sellega sobib ka asjaolu, et sealsed sõdurid olid juba vanemad mehed, perekonnaisad, kes enamasti juba pike-mat aega olid Liivimaal viibinud. Vastandiks endistele kolonistidele ilmusid Põltsamaa asunikud kolooniasse perekonda-

1) Et ülalmainitud soomlastest vähemalt üks osa ei olnud väe-jooksikud, selgub mitmetest lisateadetest, mis annab kol. nimestik nende Liivimaale sattumise kohta. 8 kolonisti kohta on nimelt teada, et nad on asunud Liivimaale elama oma endise kompaniikapteni mõisatesse (vrd. kol. nim. lk. 326: Bertil Thomaszänn... vnder Heininghuszen warit och bott 2 år vnder honom och vnder Englarhardt 15 år; lk. 332: Joseph Erickszänn... vnder Kapt. Ewardtt Taube warit, och vnder honom boodtt 5 år). On raskesti ettekujutatav, et sõdurid sel kombel võisid talitada, kui nende sõjaväest lahkumine oli ebaseaduslik. Muidugi võib ju arvestada ka võimalust, et kaptenid vaatasid deserteerimise peale teadlikult läbi sõrmede sel juhul, kui sõdur asus tema mõisasse või lahkus ta isiklikkudes huvides. Selletaoline juhtum näib olnud olevat Peter Anderson'iga, kes teenis kapralina Tartus Wilhelm Karr'i all. Et Peter Anderson tsiviilelus oli puusepp, siis laskis kompanii ülem ta mõneks nädalaks ühe oma tuttava oobersti juurde maja ehitama. Sinna P. A. jäigi — mõeldriks (kol. nim. lk. 327). Säärased juhtumid võisid olla aga ainult erandlikud, sest nad olid seotud ikkagi riskiga. Muide aga ei ole huvitusetu konstateerida käesoleval puhul suurt mõju soomlaste asumisele üle lahe, mida avaldas Liivimaa aadlike teenimine ohvitseridena Soome sõjaväeosades. Kahtlemata oli mainitud asjaolu soodustavaks teguriks soomlaste asumisele Eesti- ja Liivimaale ka muudel meie oletusel tundmata juhtudel.

Analoogiliselt eelmistele ei luba kolonistide deserteerimist eeldada ka järgnevat 4 juhtu. Siin ei asu tulevane kolonist küll oma ülemuse mõisasse, kuid lahkeb sõjaväest viimase teadmisel ja seda võrdlemisi omapärasel teel. Kol. nim. (lk. 334) teab Jöonsz Nilszänni kohta öelda, et ta olnud Põhjamaal bootsmaniks ja võetud kroonu laevale. Hiljemini aga olevat kapten (skeppare) k i n k i n u d (förährett) ta oma nõbule Steffan'ile, kelle juures ta 14 a. elanud. Larsz Jöonszänni (lk. 330) veltveebel Aylszon kinkis Röttkert Eckholdt'ile ja see m ü ü s ta edasi Kathu Mattz'ile (eesti talupoeg?). Kapten Mattz Nilszänn sai toime kahe kinkeaktiga (lk. 336, 337). Peale muu näitavad need juhud, kui vähe soome sõdurite isiklik vabadus oli garanteeritud ning nad kaitstud ülemuse omavoli vastu.

Lõpuks näib meie oletust kinnitavat veel see asjaolu, et 25 Põltsamaa kolonisti ilmusid Põltsamaale otsekohe väeosadest, ilma et nad vahepeal oleksid asunud kuski eramõisas. Neist ilmusid 5 kolonisti Põltsamaale enne 1631. a., mil arvatavasti koloonia asutati, 4 kolonisti saabumisaja kohta puuduvad teated. Ülejäänud 16 kohta on siis teada, et nad olid väeosadest otseteed sattunud kolooniasse; seega oleks neil võimata olnud deserteerimise korral seda salajas pidada. Vähemalt ühegi kohta oleks, kui nad väejooksikud olid, oodata olnud, et seda ka oleks ära märgitud.

dega. Nimestiku andmetest näeme, et kolonistidel oli 1638. a. järgmisel arvul poegi:

Ei ühtegi	—	60	kolonistil,
1 poeg	—	45	„
2 poega	—	43	„
3 „	—	24	„
4 „	—	14	„
5 „	—	4	„
8 „	—	1	„

Nimestikust selgub samuti, et kolonistid Põltsamaale ilmunud enamail juhtumel kaasa tõid oma inventari ja loomad. Selle inventari olid asunikud kogunud nähtavasti selle aja jooksul, kui nad viibisid mõne eramõisniku juures Liivimaal peale lahkumist sõjaväest. Juba ülal juhtisime tähelepanu sellele, et suurem osa Põltsamaa asunistest oli enne asundusse tulekut pikemat või lühemat aega omal algatusel Liivimaal viibinud. Üksikasjalisemalt seda nähtust vaadeldes näeme, et enne kolooniasse tulekut olid Liivimaal viibinud:

ei ühtegi aastat	—	41	kolonisti ¹⁾
1—5	„	31	„
6—10	„	31	„
11—15	„	17	„
16—20	„	6	„
21—25	„	2	„
üle 25	„	1	„
andmed puuduvad	—	63	kol. kohta

kokku: 191 kol.			

Endiste sõdurite kõrval, kes moodustasid Põltsamaa kolonistidest suure enamiku, leidsid vähemal arvul ka teisi. Juba eespool puudutasime seda, et 19 asunikku olid vabatahtlikult kolooniasse ilmunud, nähtavasti otsekohe Soomest. Need vabatahtlikud ei olnud sõduriperekonnad. Samuti ei olnud sõdurid ka need soome 19 asunikku, kes sunniviisil toodi Põltsamaale. Neist olid 9 kolonisti põgenenud Soomest liisuvõtmise eest²⁾ ja siis lühemat või pikemat aega viibinud Liivi-

¹⁾ Otsekohe asundusse ilmunud kolonistid koosnevad õieti kolmest grupist: 1) need, kes vabatahtlikult (Soomest) kolooniasse ilmusid, 2) need, kes Põltsamaale olid asunud nähtavasti juba enne koloonia asutamist (vt. lk. 645) ja 3) ülal lk. 647 vaadeldud 25-meheline grupp isikuid, kes ilmusid kolooniasse otse sõjaväest.

²⁾ Harilikult mainib kol. nim. sel puhul „Rymbdh ifrån finnlandh för vthschrivningens skull“. Ka kahe vabatahtlikult koloo-

maal eramõisates. 5 kolonisti olid oma vanemate poolt juba väikeste lastena meie maale toodud ja siin üles kasvanud¹⁾. 1 kolonist oli Soomest pagenud kordasaadetud tapmise pärast²⁾, 3 kolonisti aga olid Liivimaale ilmunud kohalikkude mõisnikkude kutsel³⁾. Üks asunikest oli Põltsamaa varema kolonisti-sõduri täiskasvanud poeg, kellel oli iseseisev maja-pidamine.

Koloonia asupaigaks oli, nagu mitmel korral nimetatud, Põltsamaa lossilään. Põltsamaa lossilääni kuulusid sel ajal praegused kihelkonnad Põltsamaa, Pilistvere ja Kolga-Jaani. Mõni üksik mõis (Pajusi, Loopre) välja arvatud, oli kogu lossilään Carl Gustav Wrangel'ile doneeritud, moodustades Põltsamaa staarostkonna, mille alla käis ka Põltsamaa alev. Soome kolonistidest elas väike osa ka alevis, suurem osa aga maal. Lähemalt ära märkimata, mis kellegi elukutseks oli, ütleb kolonistide nimestik ainult niipalju, et 9 kolonisti elasid Põltsamaa alevis. Mis puutub maal elavatesse soomlastesse, siis oli neist:

rätsepaid	—	2 kol.
seppi ja sepaselle	—	2 „
puuseppi ja selle	—	2 „
nahaparkaleid	—	1 „
talusulaseid	—	12 „

Ülejäänud 163 kolonisti olid taluperemehed. Nende talud ei asunud kompaktselt kogumikuna üksteise naabruses, vaid laialipillatult eestlaste talude vahel üle kogu staarostkonna. Sellest ei tule aru saada sel kombel, nagu oleksid soomlased Põltsamaale asustatud sama põhimõtte järele nagu Tartu sõjaväekoloonias, nimelt, et sõduritele ülalpeoks oleksid abiks antud mõned kohalikud talupojad. Põltsamaa koloonia asus mitte riigi-, vaid eramaal, ja siin ei olnud seesugune põhimõte teostatav. Soome kolonistid olid Põltsamaa staarostkonna omaniku suhtes asetatud samadesse tingimustesse kui kohalikud eesti talupojadki. Põltsamaa staarostkonna adramaade arvu kindlaksmääramisel arvestab 1638/41. a. revisjoniraa-

niasse ilmunud soomlase Soomest lahkumise põhjusena nimetatakse pagemist liisuvõtmise eest.

¹⁾ Nende kohta ütleb kol. nim. näit. lk. 332: Bertil Jakobszån... kommit en liten dreng till Liefiflandh; lk. 334: Bertil Anderszånn upwechsinn här vthi Landett.

²⁾ Kol. nim. lk. 327 Lasz Petterszånn Kaipoinen... Rymbd ifrån finnlandh för dödhslaag skull.

³⁾ Näit. kol. nim. lk. 331: Jööns Sigfredhsszånn... haffner fru Amsche ifrån finnlandh hemptatt: och vnder henne bott 14 ahr.

mat nii eestlaste kui ka soome kolonistide teopäevi, mida tehti mõisniku kasuks. Paistab, et ka õiguslikult olid soomlased Põltsamaal samal järjel kui eestlased. Kui 1638/41. a. revisjoniraamat ühe soomlase kohta nimetab, et ta on vabatalupoeg, siis peame küll arvama, et ülejäänud, kelle kohta seda eriti esile ei tõsteta, on päristalupojad. Üldse jätab soomlaste asumisviis Põltsamaal mulje, et nad olid lihtsalt vabahärra Wrangeli talupojad, nagu teisestki rahvusest Põltsamaa eestlased. Ainukeseks erinevuseks oli asjaolu, et kolonistide suhtes oli läbi viidud mingi organisatsioon. Koloonial oli oma pealik ja kirjutaja, kes kahtlemata pidid vahendama mõne kõrgema rootsi kohaliku sõjaväelise või tsiviilinstantsi korraldusi.

Olemasolevate puudulikkude andmete pärast ei saa kindlata kindlat otsust selle kohta, mis motiividel ja kaalutlustel koondasid Rootsi võimud soomlasi sunniviisil Põltsamaale, kus neist said eramõisniku päristalupojad. Vaevalt tegi kroonu seda C. G. Wrangeli huvides, et täita tema tühje talusid tööjõududega. Arvestades teisi samme, mida Rootsi keskvalitsus ja Liivimaa kindralkuberner soome ametnikkude vastu Liivimaal üldse ette võtsid, peab jõudma Põltsamaagi kohta arvamisele, et siinse koloonia asutamise põhjuseks oli püüd, koondada soome sõduriperekondi selleks, et nad laialipillatult muu rahva hulka ära ei kaoks ja et neist ka tulevikus oleks võimalik ammutada nekrutmaterjali, hädakorral aga sõdureid kasustada ka kaitseks vaenulise sissetungi vastu. Paistab, et Põltsamaa koloonia asutamisel lasksid Rootsi võimud end juhtida ühtlasi püüust, mis avaldub mujalgi, nimelt hoolt kanda soome sõduripoegade eest ja mõjustada, et nendestki tulevikus saaksid sama elukutse pidajad ¹⁾).

Vaadelnud Põltsamaa asunduse isiklikku koostist ja üldist iseloomu, jääb meil veel paari sõnaga peatuda koloonia kestusküsimusel. Et Põltsamaa kolonistid olid suurelt osalt perekonnainimesed, et neil oli oma majapidamiseks tarviline inventar, lõpuks, et nad enamikult olid pikemat aega enne kolooniasse astumist Liivimaal viibinud ja siinsete oludega kohanenud, see kõik räägib arvamise kasuks, et Põltsamaa asun-

¹⁾ Vrd. näit. Liivi kindralkubeneri ordinantsi soome sõdurilaste kohta Liivimaa ja Ingerimaa garnisonides 13. I 1640 (ERKA, LRKka II 3). Meie seisukohalt on huvitav ka määrus selle kohta, et sõduritele keelatakse rügemendiülema loata oma poegi „panna võõrasse teenistusse, peita linna või talupoegade juurde“. Sellised juhud olid vist väga sagedad. Need Põltsamaa kolonistid, kelle kohta öeldakse, et nad Liivimaal üles kasvanud, osalt ongi ehk teenistusse paigutatud sõdurilapsed.

dus ei saanud olla nii ebastabiilne ja lühikese kestusega kui endised teiseloomulised Liivimaa soome sõduritekolooniad. Kahjuks ei olnud autoril võimalust kontrollida 1690. a. revisjoniraamatute põhjal¹⁾), kas Soome asundus püsis tol ajal Põltsamaal veel endisel kujul või mitte. Küll aga võime vanemas säilinud Põltsamaa kirikuraamatus veel 1693. a. alates surnute, abiellujate jne. nimestikes konstateerida mõnede soome nimede esinemist. Seepärast näib ka tõenäoline olevat, et 1638. ja 1641. a. vahel on Põltsamaa soomlastest kolonistide arv mõne võrra tõusnud, mitte aga langenud. Lahkarvamisi võimaldab asjaolu, et lõplikult 1641. a. koostatud Liivimaa revisjoniraamat²⁾) märgib Põltsamaa lossiläänis ainult 138 soome kolonisti olemasolu, kusjuures paarikümne kolonisti nime kõrval leidub märkus, et nad saabunud 1639., 1640. ja 1641. aastal. Vahe kolonistide nimestikus näidatud ja revisjoniraamatus ettetoodud soomlaste arvu vahel tuleb küll vist sellest, et revisjoniraamatus talupoegade rahvuse nimetuse juurdelisamisega on oldud teataval määral hooletu, nagu seda eespoolgi võisime konstateerida. Nii siis kasvas Põltsamaa asundus 1638.—41. a. jooksul veelgi suuremaks, kui ta arvuliselt oli 1638. a. kolonistide nimestiku järele. Kuidas aga kujunes koloonia liikmete arv peale seda, selle peame andmete puudusel vähemalt esialgu jätma lahtiseks.

*

Võisime eespool küllaldaselt sedastada, et emigratsiooni kõrval, mis Rootsi suuruse ajal toimus Soomest Rootsi- ja Ingerimaale, oli ka väljarändamine ning asumine Eestisse küllalt arvurikas ning tähelepanuvääriline. Soome asunikku saatus Eestis kujunes aga hoopis teiseks kui mujal. Rootsi- ja Ingerimaale rännanud soomlased sattusid võõra rahva hulka. Assimileerumine maa pärisrahvaga oli selle tõttu raskestatud ja soomlased säilitasid neis maades, seal, kus nad asusid enam-vähem kompaktses kogumikuna, oma rahvuse ja keele kaudu, osalt kuni tänapäevani. Eestisse tulnud soomlased kaotasid, asudes läheda sugurahva juurde, oma rahvuse võrdlemisi ruttu, pealegi kui nad, välja arvatud vahest Põltsamaa koloonia, elasid sporaadiliselt, laialipillatult eestlaste hulgas. Soome rahvale on need asunikud ja nende järeltulijad kaduma läinud. Kuid kahtlemata tõid sisserännanud soomlased enestega kaasa mitmesuguseid kultuurimõjustisi. Kui suured need mõjustised olid, mis alale nad langesid, see

1) Asuvad KA Stokholmis.

2) ERKA.

muidugi on tulevase uurimise asi. Võib-olla on tulevikus sellest kasu, kui lühidalt peatume ka Põltsamaa kolonistide päritolu juures. Suurem osa neist oli pärit Savost¹⁾ — kokku 67 kol., siis Karjalast²⁾ 47 kol., edasi Hämost³⁾ 24 kol., Põhjamaalt⁴⁾ 20 kol., Uusimaalt 12 kol., neist 8 kol. rootsi alalt⁵⁾, Varsinaist-Soomest⁶⁾ 5 kol. ja lõpuks Satakundast⁷⁾ 4 kolonisti. Ülejäänud 12 kolonisti päritolu kohta puuduvad andmed kas täielikult või ei ole autoril nimetatud kihelkondi võimalik olnud üles leida ja identifitseerida. Põltsamaa asunduse kohta käivaid andmeid ei saa kolonistide päritolu mõttes pikema jututa laiendada ka kogu tolleaegse soome asustuse kohta Eestis. Siiski peab meeles pidama, et Põltsamaa kolonistid olid omal algatusel enne kolooniasse tulekut elanud Liivimaal ja et seega peegeldavad nende kohta käivad arvud osaliselt ka soome kolonisatsiooni üldse.

(Lõpp.)

Juhan Vasar.

Kihnlaste hülgepüügist.

1. Kihnlane on kõige oma olemasoluga tihedalt seotud hülgega. Juba ajaloolisist ürikuist nähtub see.

Rootsi aja alul, aastal 1624 maksavad kihnlased — sel

1) Esirinnas sammuvad Pieksamäki khk. 24 asunikuga ja Savi-lahti khk. 14 as. Järgnevad Ruoholahti 6 as., Kuopio 4 as., Mäntyharju 4 as., Sääksmäki 4 as., Rautalampi 3 as., Rantasalmi 2 as., Sääminki 2 as., Juva 1 as., Joutsa 1 as., Puumala 1 as., Taipalsaari 1 as.

2) Asunikud on pärit järgmistest kihelkondadest: Vehkalahti 21, Viipuri 6, Jääski 4, Äyräpää 3, Viiburi linn 3, Säkkijärvi 3, Valkeala 2, Virolahti 2, Käkisalme 1, Pyhtää 1.

3) Asunikud on pärit järgmistest kihelkondadest: Uusikylä 7, Hollola 5, Iitti 3, Kalvoila 2, Jyväskylä 2, Padasjoki 2, Asikkala 1, Ahoa 1, ilma khk. nimetuseta Hämost 1.

4) Asunikud on pärit järgmistest kihelkondadest: Lapua 7, Kalajoki 4, Ilmajoki 3, Kemijoki 2, Svartzholm 1, Oulu 1, Salo 1, Põhjamaalt ilma khk. nimetuseta 1.

5) Uusimaalt pärit olevatest kolonistidest langeb rootsi keele piirkonda 8 (Helsinki khk. 4, Porvoo 2, Sipoo khk. 1, Ingå khk. 1) ja Soome alale 4 (Elimäki 3, Lohja 1).

6) Asunikud on pärit järgmistest kihelkondadest: Laitila 2, Paimio 2, Turu linn 1.

7) Asunikud on pärit järgmistest kihelkondadest: Huittinen 2, Loimaa 1, Tyrnää 1.

ajal üldse 45 leibkonda — teiste andamite hulgas ka hülgerasva (Seelspeck¹⁾)²⁾.

Ja 1638. a. revisjoni järgi on Kihnus riigirent $\frac{1}{4}$ adra pealt — Kihnus oli sel ajal üldse $3\frac{5}{8}$ atra ja 35 leibkonda — 2 tündrit hülgerasva ja 1 lammas³⁾.

Kirikuvisitatsioonil 1680. a. Pärnus tuuakse ette, et kihnlased on vaesed inimesed, kel pole muud sissetulekut kui kalad ja hülgerasv; nende külv mõisa juures on kõigest 20 vakka ja maa on halb. Kihnlaste peatuluna esineb 500 leisikat hülgerasva ja kammeljaid (Butten)⁴⁾

Mõni aasta hiljemini kaebab Kihnu mõisarentnik Karl Friedrich Lilienfeld, et kihnlased võlgnevad talle eelmisest aastast muu hulgas hülgerasva; samuti kaebavad kihnlased, et mõisarentnik on võtnud neilt hülgerasva, milkat hülgerasva ja kammeljaid (Butten)⁴⁾.

Maakaardil Rootsi aja lõpust on kirjutatud Kihnu läheduses, loode pool asuva Sangö saarekese kohta, et sügisel püütavat seal sagedasti hülgeid⁶⁾.

Sada aastat hiljemini — 1777. a. — maksavad kihnlased Tõstamaa kirikuõpetajale — Kihnu kuulus tol ajal juba Tõstamaa kihelkonda — teiste andamite hulgas 2 leisikat hülgerasva⁷⁾.

Veel sada aastat hiljemini (1882. a.) kirjutatakse Kihnu kohta, et kihnlaste „pääkaubaks“ on: räimed, kalad, ülged, sead, põrssad, kartohvlid, „näpu tööd“⁸⁾.

Aastal 1894 kirjutatakse, et kihnlastel olnud suur hül-

1) Seel on rootsikeelne själ — hüljes.

2) Revisions Bücher wegen dess Hauses Pernow vnd dass Haus Sales. Anno 1624 (Tartu Ülik. Rmtk. käsikiri nr. 151), lk. 18 j. — H. Laakmann, Das „Revisionsbuch wegen dess Hauses Pernow Anno 1624“ (Sitzungsberichte der altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau, VII), Pärnu 1914, lk. 207.

3) 1638. a. mõisaterevisjon, leht 298 (Rootsi kindralkuberneri arhiiv XII, 3, ERKA).

4) Kirikuvisitatsiooni-protokoll a. 1680, väljavõte saadud praost A. Westrén-Doll'ilt.

5) Pärnu Maakohtu aktid a. 1685 nr. 141, ERKA. Vt. ka L. Leesment: „Kihnu võimukandjate protsessid Rootsi aja lõpust“, Ajalooline Ajakiri nr. 1, 1931, lk. 49 jj.

6) Pärnu Muinsusuurijate Seltsi fotostaat.

7) Tõstamaa kirikuvisitatsiooni-protokoll a. 1777, lk. 95, Tõstamaa luteri usu kiriku arhiivis.

8) „Eesti Postimees“ nr. 30, 1882, M. Mihkelson: „Mõni sõna Kihnust“, lk. 2 j.

gesaak: mõne talu kohta on 20 ja rohkem hüljest saadud⁹⁾).

Lõpuks öeldakse, samuti nagu 1680. a. kirikuvisitatsiooni, ka 1908/09. a. Kihnu hindamistöõde aruandes: põllutöö on vaene ja ei toida elanikke, kes elatavad end kalapüügist ja hülgejahiist (Seehundsjagd)¹⁰⁾.

Nagu minevikus, nii esineb ka tänapäev hülgerasv tähtsa osana kihnlase sissetulekus.

Side kihnlaste ja hüljeste vahel nähtub ka esimeste rōivastises, nagu juba omal ajal akadeemik A. J. Sjögren oli tähendanud. Viimane kirjutab aastal 1846: kihnlased kannavad, erinedes sellega mandrieestlasist, valgeid rōivaid, milline asjaolu tingitud nende pea-töõalast, nimelt hülgepüügist — terve talve jooksul tegelevad nad sellega, kandes rōivaid ühte karva jääga¹¹⁾. Mandrieestlane nimetab kihnlast seepärast „halli vati meheks“¹²⁾.

2¹³⁾). Nüüdisaegne kihnlane eritleb mitut hülgeleiki. Üldine nimetus on „hüljes“. Kihnu vallakohtu protokollides esineb näiteks 1848. a. „ülked“, „ülgeid“¹⁴⁾. Kõige väiksema kasvuga hüljest, nii-õelda kääbushüljest, nimetab kihnlane „natiks“ ehk „notiks“, seega „natt“, „nott“. Viimast ei leidu nüüdisajal enam palju, vaid ainult vähesel arvul sügisel Kihnu läheduses. Kõige tavalisemalt esinev hülgeleik on „mustu“. Seda liiki leidub palju suuremal määral. Mustu pole mitte musta karva, nagu nimetuse järgi ehk võiks arvata, vaid samuti nagu nottki hallikas-kirju, nii-õelda kirev. Peale nati ja mustu tunneb kihnlane Kihnu ümbruskonnas küll veel harva esinevat „suurhalli“¹⁵⁾; seda liiki on rohkem Saaremaa lähedal. Kasvult on „suurhallid“ eelmistest suuremad ja värvitoonilt hallikad või pruunikad.

⁹⁾ Linda, VI aastakäik, nr. 17, 1894: „Kiri Kihnust“, lk. 269 j. — „Tallinna Söber“, nr. 18, 1894, lk. 4.

¹⁰⁾ Liivimaa maanõunikkuude kolleegiumi kantselei VIII jaoskonna aktidest, mis asuvad Kinnisvarade hindamise maksuametis Tallinnas.

¹¹⁾ A. J. Sjögren, Bericht über eine im Auftrage der russischen geographischen Gesellschaft während der Sommermonate des Jahres 1846 nach den Gouvernements Livland und Kurland unternommenen Reise zur genauen Untersuchung der Reste der Liven und Krewingen (Denkschriften der russischen geographischen Gesellschaft zu St. Petersburg, I), Weimar 1849, lk. 467.

¹²⁾ Nii näiteks „Postimees“ nr. 54, 1893. a., lk. 2.

¹³⁾ Alljärgnevalt on mitmes kohas kasustatud Kihnu vallavane-malt Daniel Vesikult saadud andmeid.

¹⁴⁾ Kihnu vallakohtu protokoll 2. jaanuarist 1848. a.

¹⁵⁾ Ruhnlastel esineb vastavalt „gräsäl“; E. Klein, Runö, Stokholm 1924, lk. 254.

Hülgenimetus „karvakala“ ei tähenda kindlat liiki hüljest; nimetatud väljend on Kihnus tuntud ainult naljasõnana.

Kõik hülgepojad on alul valged, pehmekarvalised ja alles hiljemini omandavad nad õige värvuse. Nende „veehirmust“ vt. allpool.

3. Kihnlastel on üldse kaks hülgepüügi-hooaega — sügisene ja talvine. Omakorda püütakse hülgeid kummalgi hooajal mitmel viisil.

Oktoobrikuul käivad mõned kihnlased — üldse vähesel arvul — paatidega Saaremaa ja väinade ümbruses hülgeid kivide otsast püssiga laskmas. Hilissügisel, esimese jää tekkimisel, tavaliselt novembris ja detsembris, kui tuul ajab jää Pärnu lahe soppi ja hülged seal käivad jää peal magamas, sõidavad kihnlased sinna paatidega, nii-öelda „jäärinda“, asetavad võrgud seal hüljestele ette ja ajavad hülged jäält vette. Hülged jäävad võrkudesse kinni ja nii saadakse neid kätte.

Neil kahel viisil püütakse sügisel hooajal hülgeid. Üldiselt on sügisene püük võrreldes talvisega väike, aga hülged on sügisel rasvasamad.

Talvel püütakse hülgeid jää pealt veebruari- ja märtsikuus. Sellest püügist võtab rohkem kihnlasi osa, tavaliselt 40—50 isikut¹⁶⁾.

Veebruarikuus toimub püük järgmiselt. Asutakse teele üksikute gruppidega; igal grupil on oma paat kaasas, mida olukorrast olenevalt jääle kaasa veetakse või millega lahtises vees sõidetakse. Ka varustuse, toidumoonaga jne. asukohaks on paat. Sinna asetatakse ka püütud saak. Minnakse kaugele Kihnust ja viibitakse kodust eemal nädalate kaupa. Püügiretkel viibitakse tihti niikaua, kuni jää juba on kadunud, ja sõidetakse merd mööda tagasi alles aprillikuus.

Esimeseks ülesandeks veebruarikuu püügil on elusate hülgepoegade kinnivõtmine, mis on selle läbi võimaldatud, et hülgepojad on „veehirmus“. Nad kardavad vett ja ei oska ujuda.

Emahüljes poegib jääle veebruari- ja märtsikuus¹⁷⁾, enamasti lumises kohas jää-aukude läheduses. Hülgepoeg elab tükk aega — mitu nädalat — lume sees, enne kui areneb ja „veehirmust“ üle saab. Tuleb ka tähendada, et mustude pojad „veehirmust“ ennemini üle saavad kui suurhallide omad.

¹⁶⁾ Võrdluseks olgu tähendatud, et 1928. a. oli Kihnus üldse 251 leibkonda.

¹⁷⁾ Vrd. A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland, II, Riia, 1777, lk. 432.

Viimased lähevad vette alles vana maarjapäeva ümber. Jää peal poeginud, viibib emahüljes poja läheduses, teda toites ja tema eest hoolitsedes, aeg-ajalt kadudes vee alla lähedasse jää-auku, mida ta lahti hoiab. Läheneb oht, siis ei jää emahüljel mõnikord muud üle kui hetkeks vette kaduda, poega lumme jättes. Hülgepüüdjad saavad hülgepoja sealt elusalt kätte.

Kinnivõetud poja abil püütakse nüüd vanu hülgeid ja nimelt ehkki ebainimlikul, kuid selle eest väga tagajärjekal viisil. Hülgepojale kinnitatakse õng külge ja jäetakse ta sinna. Kui nüüd hülgepoja „nutu“ peale emahüljes, kellele näib oht mõõdundud olevat, veest välja tuleb ja esimeste „loivadega“ oma hoolealust haarab, siis satuvad õnged sügavasti emahülge kehasse ja ka viimane on nüüd liikumises takistatud. Rufatakse juurde ja tapetakse emahüljes.

Vanu hülgeid lastakse ka püssiga; viimasel ajal on vintpüssid vanad, oma valmistatud püssid välja tõrjunud, mislābi on laskmine hōlbustatud. Et hülged aeg-ajalt veest jääaukude kaudu välja tulevad õhku sisse hingama, siis võib kannatlikult parajat silmapilku oodates neid püssitulega tabada. Hülgelaskmine toimub eriti, kui jää on juba lagunemisel. Ilusatel ilmadel ilmuvad hülged vahel päris suurel arvul jääle mängima ja siis on soodus aeg neid püssilaskmise teel kätte saada.

Talvine hülgepüük on alati suure riisikoga seotud; sellel on hukkunud palju mehi¹⁸⁾; mõnikord on hülgepüüdjad jäätikiga kaugemale viidud — isegi Irbeni väina kaudu Riia lahest välja Läänemerde¹⁹⁾. Jää lagunemisel teevad kihnlased sagedasti sõitusid jääpankadel, kord tahtlikult, kord tahtmata, sõltumuses tuule ja vee heaksarvamisest.

Olud on muutlikud. Kui hülgepüüdjad ohtu sattusid või õnnetus neid oli tabanud, siis jäi abi kojujäänute poolt, kui ta üldse tuli, enamasti hiljaks, nii et sagedasti olid mehed abi kohalejõudmisel juba teises ilmas. Käesoleva aasta märtsikuul oli abiandmis-viisi suhtes kardinaalne muutus tulnud: kaitsevāe-lennukid.

Loo algus oli säärane, et kodusviibijad kihnlased, kui head ilmastiku ettekuulutajad ning tundjad, aimasid 1. märtsi tormis ohtu hülgepüüdjatele. Kuid kabuhirmu tekitasid ajalehtede, eriti „Päevalehe“, suurendatud teated Domesnäsi pää-

¹⁸⁾ See on kahtlemata üheks põhjuseks, et praegu Kihnus on 86 leske naist 9 lese mehe kõrval ümmarguselt Kihnu 250 leibkonna juures.

¹⁹⁾ Vrd. ka A. W. Hupel, m. t., II, lk. 432.

senud kihnlaste, eriti viimaste poolt antud seletuste puhul. Pöörduti abi järele Tallinna poole ja viimaks saadi see kaitseväe-lennukite näol. Viimaste abil oli selgust saadud merel viibivate 42 kihnlase kohta, kes olid 1. märtsil möllanud kange tormi ning tuisu kätte sattunud. Tegelik abi andmise vajadust seekord polnud.

Kui nüüd lennukitest kui uut laadi abist kõnelda, siis peab veel tähendama, et mõnelt poolt esitatud arvamused, nagu oleks lennukite põrin hülgeid hirmutanud, on aluseta, sest et paugutamine püssidega jääb hülgeid samuti hirmutab. Kuid nii üks kui teine mõju ei kesta kaua ja varsti on hülged jälle jälle ilmunud.

4. Saagi jaotuse kohta olgu tähendatud, et kogu saak jaotatakse ühe paadi meeskonna vahel ühetasaselt selle erandiga, et hülge tapja ehk laskja saab lastud hülgelt tagumised „loivad“ ehk käpad; viimased kõlbavad jalanõudeks. Olgu veel öeldud, et hülge tagumised käpad on kammelja (lesta) tsolised jalad, mida loom tarvitab sõudmiseks ja enese keha juhtimiseks vees. Esimesed käpad ei kõlba jalanõudeks, vaid need süüakse ära. Samuti omandab laskja hülge pea. Sügisel, võrkudega püüdmisel on jaotus säärane, et „loivad“ saab see kihnlane, kelle võrku hüljes oli kinni jäänud.

Sel viisil jaotatakse Kihnus saaki, kuna Ruhnus, kus püüdmisviisid kihnlaste omadega küll mitmeti ühte langevad, toimub saagi jaotus hoopis isemoodi ²⁰⁾.

5. Hülgelt saadakse rasva, nahka ja liha.

Esimene müüakse enamasti Pärnu vaheltkauplejatele. Rasvast valmistatakse kõiksuguseid määrideid, ühtlasi on rasv heaks naha-parkaineiks ²¹⁾, kuid ta kalliduse pärast ei osta nahatööstused teda viimasel ajal kihnlastelt. Veel hiljuti oli ostjate hulgas ka Sindi kalevivabrik, mis tarvitas rasva kuuldavasti määreteks, nüüd aga mitte enam. Ka kihnlased ise tarvitavad hülgerasva, kuid ei mingil viisil söömiseks, nagu armastatakse kihnlasi vahel tögada, vaid ainult väikesel määral naha määrimiseks, määrete valmistamiseks ja suvel loomade määrimiseks putukate eemaletõrjumiseks, lõpuks ka hobuse nahkriistade määrimiseks.

Mis puutub rasva hinnasse, siis saavad kihnlased ta puudast 6—7 krooni ²²⁾. Täiskasvanud mustult saadakse sügi-

²⁰⁾ Vt. E. Klein, Runö, lk. 264 jj.

²¹⁾ Juba Hupel toonitab viimast; vt. A. W. Hupel, m. t., II, lk. 432.

²²⁾ Nahatööstused maksavad vaheltkauplejaile ligi kaks korda rohkem.

sel — siis on hüljes rasvasem — keskmiselt 2 puuda rasva, suurhallilt koguni 4—5 puuda.

Hülgenaha kohta olgu öeldud, et vana hülge nahk on odavam kui hülgepoja oma; vahekord on umbes 3:4. Hülgepoja nahka kasustatakse karusnahkade valmistamiseks, teda värvides. Kihnnus pargitakse vana hülge nahk pastaldeks. Hülgenahad leiavad üldse tarvitamist kuubedeks, kasukateks, vaipadeks jne.

Lõpuks mõni sõna hülge liha s t. Tõsi on, et teadmatult võib hülgeleliha süüa ilma mingisuguse eelarvamusega. Kuid teda ka teadlikult süües võib selle lihaga kiiresti harjuda. Eriti maitsev on hülgepoja liha.

6. Mis puutub hülgepüügiga seotud tabadesse, siis on aastat 50 tagasi kihnlastel olnud järgmine pruuk tarvitusel. Vana-aasta õhtul kogunenud kokku ühe hülgepüügi-paadi meeskond, n. n. „välja selts“²³⁾, kus osavõtjad näidanud laskevõimeid endi valmistatud püssidega. Laskmine toimunud järgmiselt. Avatud toa ja eeskoja ehk „toa-esise“ vaheline uks, kuna eeskoja väline uks pandud kinni. Pimedasse eeskotta asetatud küünlatuli, mille pihta siis toa seest sihitud ning lastud püssi ja nimelt laua pealt mingilt aluselt. Lastud muidugi ainult troppidega. Kes tule „surnuks laskis“ — oli osav kütt.

Varemal ajal ehitatud „hülgevälja“ jaoks ka erilisi paate, suuremaid kui nüüdsed, ja vana-aasta õhtul „klapiti kokku“ hülgepüügi-seltse. Seltsi meeskond käinud siis omavahel ühe juurest teise juurde, joonud õlut ja proovinud ülalnimetatud pruugi järgi laskeosavust.

7. Praegusel ajal hülgepüügi pruuke enam ei harrastata — tihe side välisilmaga ja vintpüss on neid tõrjunud — elu evolutsioneerub aastast aastasse ja varsti on viimased patriarhaalkorra jäänused Kihnnus kadunud.

Jutud „hülgekuningast“ on täiesti aluseta; samuti ajakirjades ja ajalehtedes tänavu kevadel Kihnu hülgepüüdjate ohutusattumise tõttu ilmunud kirjutised²⁴⁾ hülgepüügi kohta, vähemalt mis puutub Kihnusse, on kergel käel luuletatud ja aluseta.

Ühtlasi ei tule unustada, et ka kihnlaste hulgas leidub haritlasi — keskkooli lõpetanud isikuid, teiste hulgas vallava-

²³⁾ Vrd. E. Klein, Runö, lk. 237, kus esineb ka ruhnlstel eestikeelse algupäraga sõna „sels“.

²⁴⁾ Vrd. „Päevaleht“ nr. 75, 17. märtsil 1931. a.: „Kuidas püütakse hülgeid“, lk. 4, ja „Kaitse Kodu!“ nr. 12, 1931. a., V. K.: „Jaht «karvakalale»“, lk. 279—281.

nemgi — eeskuju teistele valdadele — ja et ka haridust mitte saanud kihnlane loeb ajalehti ja aina imestab, kuidas Kihnust „lakke vaadates“ vahel kirjutatakse.

Leo Leesment.

„Viro“ ja „Eesti“ Soomes.¹⁾

Niipea kui vanast Virost, suure Vene rõhutatud provintsist, ka soomlase teadvuses iseseisev vabariik oli saanud, hakkas naaber- ja hõimrahva vastu lugupidamine tõusma. Nende hulgas, kes vana Virot põhjalikumalt tundsid ja uue Eesti sündimist olid jälginud, oli muutus isegi „kõige suurem ja imelikum sündmus soome sugu rahvaste ajaloos“, aga ei puudunud ka neid, kes selles sündmuses nägid ainult juhust, milles kuigi suurt teenet ei olnud eesti rahval, pigeminigi Soome vabatahtlikkude appitulemisel. Üllatatud olid aga kõik, ja enamasti rõõmsalt üllatatud. Muutus oli nii valdav, et mitme meelest vana „Viro“ enam uut sisu ei jõudnud väljendada: „Eesti“ hakkas ajakirjanduseski juba maad võtma, igatahes niisugusel puhul, kui soojemas toonis taheti rääkida. Muidugi aitas kaasa see, et Soome tolelaegne Eesti minister Kallas muutusele kaasa tundis, seda isegi katsus tagasihoidlikult õhutada. Tema oli ammu Soome olude ja kõige pealt soomlase psühholoogia tundja, tema teadis kõige paremini, mis nimetus „Viro“ soomlasele sisendas; selles peitus rohkesti tõsist, vahel ka veidrat kaastundmust („Viron on neton veljeskansa, Viron orjakansa jälkeläiset, kärsivät veljemme“ jne.), ja vahel lipsatas hullematki päevavalgele, nagu ühes „Uusi Suometar“i uudises (umbes a. 1908), kus — nähtavasti asjalikul toonil — jutustati, et mingi Helsingi kohvik olnud „virolaisten ja muiden pahamaaineisten ihmisten koontumispaikkana“ (eestlaste ja teiste halva kuulsusega inimeste kokkutulemis-kohaks). Nime külge oli järelilikult midagi jäänud, millest raske oli vabaneda. Ja tõepoolest,

1) Et see nimele võistlus eesti lugejaid vist huvitab, pidin sellest juba ammu eesti ajalehtedes kirjutama. Minu kirjeldus sisaldab ometi niisugust „kultuurilugu“, isiklike mälestusi ja muljeid lähedalt „võitluse päevilt“, et nad siiski, oma följetonilisest värvingust hoolimata, vahest Eesti Kirjanduse materjalisalvedesse kõlbavad. Miski ei takista ajalehti kirjutist refereerimast, kui nad seda tarvilikuks peavad.

uuestisündinud oludes ei vastanudki „Viro“ enam, vähemalt vana Eesti tundjaile, sellele mõistele, mida iseseisev, katsumis- ja puhastustulest läbi käinud „Eesti“ ka soomlasele väljendas. Selles oli muutuse suur puhtsühholoogiline põhjendus.

Alguses näis, nagu olekski „Eesti“ võit Soomes olnud kindlustatud. Kõige tipuks oli Soome ajakirjanikkude ringreis Eestis (vist 1921), kus nad ühel lõbusal koosviibimisel Tartus suure vaimustusega vastu võtsid otsuse, et nimetus „Viro“ olgu Soome ajalehtedest kadunud — otsus, millest pärastpoole palju ei ole räägitud. Tartu Akadeemiline Hõimuklubi, kus tol ajal oli rohkesti liikmeid ja elu, otsustas niisama (soomlastest liikmete ettepanekul) „Eesti“ nime tarvitamist soomlastele soovitada.

Aga vastupanek tuli sealtpoolt, kust seda ei oleks oodanud. Kadunud prof. H e i k k i O j a n s u u, kahtlemata õiglane Eesti sõber, kes enne sõda Eestis oli rännanud, kuigi ta vabadussõja aegu Helsingis ainult teadusele oli elanud, võttis „Helsingin Sanomates“¹⁾ „Eesti“ vastu sõna. Tema põhjendus oli lühike ja lihtne: „Viro“ olevat põline „Eesti“ nimetus Soomes ja selle vahetamine „võõra nimetuse“ vastu olevat soome keele seisukohalt ülekohus.

See mõjus. Või olid juba selle kõrval mõjumas teised tegurid, millest kohe allpool. Ojansuu väljendas vaevalt ka ainult oma arvamist, sest filoloogid, kellest kõige mõjurikam, prof. E. N. Setälä, „Uusi Suomi“ pearedaktoriks sai, näisid samal arvamisel olevat. Imelik muidu, et filoloogide ringkondades mingi keeleline konservatism kõige visamalt pesitseb küsimustes, kus õieti k e e l e t e a d u s e l ei ole midagi ütlemist, vaid ainult lihtkeeletarvitaja instinktil ja mõistusel. Olgu nüüd kuidas on, aga kui ma umbes aasta pärast minister Kaldaga kokku sain, ütles ta mulle varjatud kibedusega: Ojansuu sõi „Eesti“ sedapuhku ära.

Peale Soome-Vene rahutegemist Tartus hakkas ähvardav reaktsioon ka Soome-Eesti vahekordades maad võtma. Selle põhjuste otsimine ei kuulu siia, aga osalt oli vist rahulolematuse Tartu rahulepingu vastu selles süüdi. Eesti oli saanud Vene käest palju, Soome võrdlemisi vähe, ja Eestis ilmunud ühekülgsed kirjeldised Eesti vabadussõjast (Soome vabatahtlikkude abi tähtsuse vähekspanemine või sellest vai-

¹⁾ Mul ei ole võimalik hakata neid ajalehenumbreid ega muidki siin nimetatud allikaid otsima, aga pärastised uurijad leiavad nad vist kergesti kätte. Loodan, et peaaegade suhtes m' mälu ei eksi.

kimine ¹⁾, salapiiritusevedu Eestist Soome ja mõned teised tegurid mõjusid kaasa. Kui venelaste käest sõja ajal valutatud jäälohkuja „Väinämöinen“ rahulepingu põhjal tuli Eestile üle anda, varustas „Suomen Kuvalehti“ — suur, lugupeetud pildileht — jäälohkuja pildi allkirjaga, kus üteldi, Viro veljed olevat laeva enesele spekulatsioonid („keinotelleet itselleen“). Nii rasket süüdistust ²⁾, ja pealegi põhjendamata süüdistust, ei oleks ükski avaliku sõna esindaja enesele lubanud, kui ta oleks avaliku meeoleolu vastureageerimist kartnud. Seda ei olnudki tol ajal karta, olgugi et Soome-Eesti lähenemise mõte ikka edasi elutses, osalt ka puhta hõimuarmastuse õhutusel. Ja elutses Soome avalikus sõnas „Viro“ kõrval ka nimetus „Eesti“, ehk küll väga tagasihoidlikult.

Vähehaaval hakkas aga meeoleolu Eesti vastu muutuma. Mulle näib, et see sündis otsekoheses ühenduses selle rahvusliku liikumisega (1923.—24. aastast alates), mis oli võtnud enesele nimetuse „aitosuomalaisuus“ (ehtsoomlus). Võitlus soome keele ja rahvuse õiguste eest oli ägeda arvesteõendamise aegu kommunistidega ununenud, ja nagu kogemata oli isegi põhiseadusesse sisse üjutatud paragraaf, milles ka rootsi keel Soome rahvuskeeleks („kansalliskieli“) tunnustati. Rootslased olid, sisemist segadust kasustades, enestele niisugused õigused kindlustanud, et nad tõepoolest ülekohtuste eesõiguste värvi kandsid ja kannavad. See sündis muidugi mõõduandvate Soome politikameeste nõusolekul, kes rootsi keelt, mis mitmetel neil veel kodukeel, armastasid ja rootsi orientatsiooni tähtsust toonitasid. Uute oludega oli Soomest saanud kahekeelne riik, kuna isegi väike Eesti oli sakstest võitu saanud ja puhtrahvusliku riigi soetanud. Eesti oli eeskujuks korraga neile, kes soomluse uuele liikumisele kaasa tundsid. Ja mitte ainult eeskujuks, vaid kõige tihedam kaastöö Eestiga tunnustati nii kultuurilises kui poliitilises mõttes tarvilikuks. Rootsist ei ole häda korral abi, küll aga Eestist. Meid ähvardab ühine väeline vaenlane. Orientatsioon lõuna poole, kus meil lähimaks naabriks on meid soojalt vastuvõtja veli, on paratamatu.

¹⁾ Et vabatahtlikkude abi Soomes ülehinnati — liialdused läksid mõnikord kuni naiivsuseni —, moodustus vastuolu seda teravamaks. Eesti valitsuse ja sõjaväejuhatuse poolt ei ole ses asjas igitahes vale mõõdupuud tarvitatud, küll aga ajalehtede kirjutisid ja mõnes sõjaaajaloo raamatus.

²⁾ „Keinottelu“ tähendab soome keeles õieti varjatud pettusega spekulatsioonid.

Õieti oli see ainult vana leem, uue tulega üles soojendatud. Seekord oli asjal aga suurem kandvus, sest ka ülikooli noorsugu, kes uue soomlusliikumise poole algusest peale südilt hoidus, võttis uue orientatsiooni oma lipukirja. Vene juurde lõuna poole, lahti Skandinaavia kütkest! Asi läks nii kaugemale, et Soome üliõpilaskond, kes Rootsi üliõpilastega ägedas kirjavahetuses oli olnud Länsipohja (Rootsi soomlaste) rootsistamise asjus, isegi vormiliselt ühenduse Rootsi üliõpilastega katkestas. Seda soojemaks läks vahekord Eestiga, ja tuleb tõesti konstateerida, et kunagi ei ole siin tegelikult nii palju Eesti-Soome noorsoo lähendamiseks tööd tehtud kui viimastel aastatel Soome üliõpilaste algatusel.

On huvitav tähele panna, et uue rahvusliku liikumisega nimetus „Eesti“ — nagu soojusemõõtja termomeetris — jälle üles kerkib. Ajaleht „Aitosuomalainen“ on seda nimetust tarvitanud algusest saadik (mõne lugeja protest, kus vastandit „oma“ ja „võõrast“ selle nimetuse puhul on katsetud toonitada, on tagajärjetuks jäänud), ja üliõpilaste mitmed avaldised (Ylioppilaslehti, Suomen Heimo jt.) on ikka järjekindlalt „Virost“ loobunud. Isegi kõnekeeles näikse muutus juba laiale ulatuvat. Suurematest ajalehtedest on Helsingis ilmuv, Soome kõige suurema kodanlise erakonna maaliidu häälekandja „Suomenmaa“ järjekindel „Eesti“ tarvitaja (rääkimata teiste linnade ajalehtedest), kuna aga „Uusi Suomi“ ja „Helsingin Sanomat“ põhimõtteliselt „Viro“ poole hoiduvad ¹⁾. Mõlemad viimaksnimetatud olid kaua nagu kahtleval seisukohal, sest et a. 1929 „Uusi Suomi“ endine peatoimetaja, tolleaegne minister E. N. Setälä pikas kirjutises „Eesti“ tarvitamise hukka mõistis. ²⁾ Kui autoriteet midagi ütleb, siis on see üteldud. Igatahes on väga kerge tema selja taha pugeda neil, kes algusest saadik pead vangutades lähenemist Eestile ja võõrdumist Rootsist on pealt vaadanud. Mitte just nõnda, et see nimeküsimus siinjuures kuigi palju tähendaks, aga „nomen

1) Et selle kirjutise avaldamine on — Eesti Kirjandusest ole-nevail põhjustel — ligi aasta võrra hilinenud, siis on mul juhus käsikirjas veel juurde lisada, et isegi Suomen Sosialidemokraatti on viimasel ajal (vähemalt Eesti riigikogu liikmete Soomes viibi-mise päevil) „Viro“ ja „Eestir“ segamini tarvitanud.

2) Tema põhjenduste hulgas oli m. s. niisugune, et „Eesti“ olevat soomlase foneetikale (väljautlemisele) võõras. Igatahes keeleteadlase põhjenduseks imelik, kelle omagi nimi (Eemil) pika e-hääliku sisaldab (vrd. ka Eeva, reki: reestä jne.). Sellele ime-likkusele juhtis tähelepanu ka Helsingi Eesti büroo, kes Setälä väiteid koht-kohalt katsus ümber lükata.

est omen“. See vanasõna jääb, nagu oleme märganud, teataval määral siingi maksma. Mis „Helsingin Sanomatesse“ puutub, siis näikse vähemalt tema omanikul ja peatoimetajal vägevad sümpaatiad Eesti vastu (või vähemalt lõuna orientatsiooni vastu) olevat, kuna aga toimetajate hulgas kui mitte Eesti, siis vähemalt „Eesti“ nimetuse vastu veendunud vaenlasi leidub. Neile tuli jällegi appi dr. Tunkelo; sellest räägime veel hiljemini. Nagu halb südametunnistus ajas siiski toimetust aasta eest Eesti iseseisvuse päeval mõne tuntud soomlase käest küsima, kumba nimetust soome keeles tuleks tarvitada. Oli tundmus, nagu tahaks toimetus oma käsi pesta, sest tähendatud isikute kui „Viro“ kaitsjate seisukoht oli enamasti igauhel ette teada. Endine Soome minister Eestis Reijonen vastas puiklevalt (eestlastega rääkides tulevat viisakuse pärast „Eestit“ tarvitada ka soomekeelses kõnes). Keeleteadusliku lehe „Virittäjä“ peatoimetaja magister Saarimaa (kes kuraatoriks oli samas osakonnas, kus prof. Setälä oli inspektoriks) vastus oli järsult eitav („Eesti“ tarvitamine olevat soome keele meisterdamine). Prof. A. M. Tallgren (Setälä järglane inspektorikohal, Saarimaa lähem sõber) kahetses „Viro“ kadumist, nagu millegi väärtusega vanavara käest andmist. Mag. Helanen, kes ka Eesti vabadussõjast oli osa võtnud, juhtivamaist meestest üliõpilaspoliitikas, oli „Eesti“ poolt. Kõige huvitavam oli prof. Tarkiaise vastus: kui eestlased ise peaksid „Eesti“ tarvitamist soome keeles soovitavaks, siis tulevat soomlastel nende soovile vastu tulla. See vastus oli edumeelsete lehele, kes võitleb vabameelsuse, liberalismi jne. poolt, kõige hädaohtlikum. Väiklane sallimatus ei tohiks tema põhimõtetega kokku käia. Järgmisel päeval astus üles lehe vaimurikas följetonist Tiitus ja tunnistas, et vaat' kui me Tallinnas ühe Eesti sõbraga mullu koos istusime, siis ütles ta lausa, „Eesti“ ei olevat midagi „Viro“ kõrval (mille kaitseks muidu Tiitus ise juba ammu oma lehes oli sõna võtnud). Sellega olevat eestlaste seisukoht ära märgitud, ja asjast ei räägita enam! Tiitusele tähendati küll hiljemini, et ta oma Eesti lauasõbra asemel oleks Helsingi telefoninimekirjalt nõu võinud küsida, kus seisab: „Viro, vaata Eesti“ ja „Eesti“ kohal jällegi „Eestin lähetystö“, „Eestin Pääkonsuli“, „Eesti-Seura“ jt. Aga mis Tiitus sellest küsis!

Keeleteadlaste suhtumisest rääkides tuleb mul esiteks peatuda Setäläl, endisel soome keele professoril, kelle seisukohast juba oli juttu. Nagu öeldud, on ta oma teaduses laialt tunnustatud autoriteet, peale selle tähtis riigimees ja kul-

tuurelu tegelane. Aga ühtlasi on ta juba ammu suur Rootsi sõber. Tema võttiski nagu omana mõttena üles minister Holma omal ajal lendlehenä avaldatud üleskutse: eestlane Soome kaudu Skandinaaviasse. Mispärast eestlasel tuli Skandinaaviasse nimelt Soome kaudu minna, sellest võib mõtleja kergesti aru saada. See paljastab välgutao- liselt seda mõtteilma, milles liiguvad meie vanad ja mitmed nooremadki mehed, kes Eestile soojalt kaasa tunnevad, kes seda aga ikkagi ainult endise „Viro“ seisukohalt hindavad; muutus oli liiga suur, et nad vanust eelarvamusist lahti oleksid võinud saada. Ma olen sunnitud, et mind mitte põhjendamata psühhoanalüüsis ei süüdistataks, veel ühte tõsiasja meelde tuletama. Sel puhul, kui Tartu ülikool avati, saadeti sooje sõnu siitpoolt lahte Eesti kõrgeima kultuurahju aadressil. Ka Setälä oma lehe juhtkirjas, kus ta kahjatses, et ka omale maale kõlvulisi ja tarvilikke teadusmehi Soomest Eestisse oli lubatud minna. Läänud mis läanud, aga üks soov eesti üliõpilastele: õppigu nad soome keelt, et vastsete soome professorite loenguist aru saada, sest olevat ju üleearune nõuda, et nemad, soomlased, eesti keele kätte õpiksid (s. o. paar kuud selleks vaeva näeksid). *Enfant terrible*, mõtlesid seda lugedes vist tema sõbrad, kes veel kinnises seltsis oma üleoleku kõrges tundmises üht ja teist samasugust va Virost võisid lobiseda. Meie, asjaomased, arutasime isekeskis, et on ometi hea, et — Soome ajalehti Tartus ei loeta.

Setälä seisukohast ka „Viro-Eesti“ küsimuses saame järelilikult aru, ja ei ole tarvis imestada, et mitmed tema sam- mudes käivad, kelle südamesoppides mingit instinktiivset, vanaisalikkude üleolekut Eesti vastu ei pesitse.

Siin tuleb nimetada veel põlist soome keele professori abilist (adjunkti) ülikoolis, enam kui kuuekümnepäevast auväärt teadusemest dr. Tunkelo't, kes kõnesolevas keelises küsimuses on täiesti Setäläga ühel arvamisel. Temale muidugi ei meeldi, et üliõpilased paha aimamata isegi harjutus- töis kipuvad „Eestit“ tarvitama, nagu nad seda laialt juba kõneski instinktiivselt tarvitavad. Isegi minul tuli „Suomalaisen Kirjallisuuden Seura“ koosoleku otsus muretseda, enne kui „Eestin kielen äännehistoria“ (a. 1929) selle nime all võis ilmuda (juba 1926 oli ilmunud „Oppikirja suomen ja eestin eroavaisuustista“, 1928 „Eestin kielen oppikirja oppikouluja ja seminaareja varten“). Tunkelo (tähen- datud seltsi endine sekretär ja üks praegusistki mõjumeestest) võttis kätte ja kirjutas terve väikese uurimuse „Maannimistä Viro ja Vironmaa“ (Virittäjä 1929, 23 lehekülge), kus ta

oma ammutuntud põhjalikkusega sellele ammutuntud tõsi-
 asjale kinnitust otsis, et Viro on meil — tõsi küll, kaunis va-
 helduvas tähenduses — tarvitusel olnud juba Rootsi ajal.
 Aga nii ühekülgne ja tendentsiline kui Tunkelo kirjutas oma
 põhjalikkuses ka oli (ta jättis targu — nagu teema ise ka
 lubas — kõnelemata sellest, kui üldiseks „Eesti“ aastakümne
 jooksul Soomes oli saanud, ehk küll kirjutises poleemika
 tähe all välja mindi), tuli ometi välja, et juba Rootsi ajal
 oli soome kirjakeeles „Eesti“ nime teataval määral „Viro“
 kõrval tarvitatud. Juba Renvall'i sõnaraamatus (1826)
 loeme: *Esti* l. *Estin-maa* Estlandia (Wiron maa), *estin kieli*
 Estonum (wiron kieli), *murtaa estiksi* ad formam linguae
 estonicae Finnica vocabula torquet, ja *Wiro* all loeme esime-
 seks: Virlandia, provincia Livoniae Finnis proxima. Järe-
 likult seesama vahetegemine, mida m. s. allakirjutanu on oma
 uurimustes katsunud tegelikult maksma panna. Tunkelo
 trööstib ennast küll sellega, et Renvalli aegu oli niisugune
 vahetegemine rahvakeeles vist tundmatu, kuid üldse kipub
 tema kirjutises „Viro“ poolt kõnelema kõik, mis vanust all-
 kaist ka „Eesti“ poolt võiks kõnelda. Uue nime vastastele
 oli see kirjutis ikkagi nagu tellitud. Pole ka ime, et m. s.
 „Helsingi Sanomate“ ptii-sepitseja hõiskas, „Viro“ nime
 paremus olevat sest ajast peale teaduslikult kindlaks
 tehtud. Neid ei ole ju palju, kes „Virittäjä“ ise silmitsevad,
 nii et see teadusliku uurimuse tulemus võeti tõsiselt — vähe-
 malt nende poolt, kes sellest tulemusest oma arvamistele ja
 südamesoovidele nagu tuge leidsid.

Järgnes muidugi poleemika: minu vastus dr. Tunkelo'le
 ja tema vastus, samas „Virittäjä“ numbris, minule. See,
 mis dr. Tunkelo vastuses oli üllatav, oli see toon, millega
 eesti-soome keelilisest lähenemisest kõneldi. Olin igatahes
 filoloogilt, kes vähemalt oma ameti poolest peaks tundma
 seda tööd, mis Eestis keelilise lähendamise kasuks aasta-
 kümneid tehtud, kaastundmust tehtud töö vastu oodanud.
 Sellevastu aga hoiatati Soomest laenamise eest, niivõrt kui
 see lähendamise sihis peaks sündima. Seesugune hoiatus
 on ju — teame seda — Eestiski teatavale ringkonnale mee-
 lepärane ja raskendab nende tööd, kes ilma eelarvamusteta
 rikastavad eesti keelt soome laenudega, aga seda hoiatust
 oleks vist kõige viimaks Soome poolt oodatud. Paistab nii
 olevat, et ka Tunkelo seda eesti keele rikastamisviisi õieti
 heameelega kõrvalt vaataks, aga niipea kui koguni „Eesti“
 nimi võiks nagu vastukaubana soome keelde lipsata, paneks
 ta parema meelega kogu liikumise seisma. Õnneks on Tun-

kelo arvamine ainult tema isiklik arvamine ja tuleb panna tema tuntud häämläse-konservatismi arvele, sest vähemalt „Viron kärsivä veljeskansa“ on alati tema südamele lähedal olnud. Oma keelelisi harjumusi on tema vanaduses liiga raske muuta, ja näikse liiga raske olevat isegi seda mõelda, et nooremad neid võiksid muuta, kuigi tegelik elu peaks siin vaatlejale selget keelt kõnelema.

Need on peajooned „Viro-Eesti“ küsimuse senisest ajaloost, mida olen katsunud — nii objektiivselt kui seda võitluseosaliselt võib nõuda — muutusehõlma vaibumiselt päästa.

Lõppeks veel lühidalt nende põhjenduste kokkuvõte, mis „Eesti“ vastu ja poolt on esile toodud.

Vastu on avalikult öeldud lihtsalt, et „Eesti“ on tarbetu laensõna, kuna põline „Viro“ sedasama mõistet soome keeles väljendab. (Aino Kallas küsis ühes „Helsingin Sanomates“ avaldatud kirjutises umbes kolme aasta eest: Käsi südamele, kas selle mitu korda kuulnud põhjenduse taga ei peitu siiski teine, sügavam motiiv, ja nimelt salatud upsakus) 1).

Poolt on esitatud järgmist:

1. Vana „Viro“ on saanud nagu uue sisu iseseisva Eesti tekkimisega. Uus nimi tuletagu seda soome keeleski meelde, liiatigi et vana nimetusega on vana halvaks panev tähendus lähedas ühenduses.

2. „Eesti“ ei ole soome keeleski uus, sest nagu tähendatud, on teda soome kirjanduses Rootsi ajal tarvitatud.

3. Kui soomlane eestlasega rääkides — ja tulevikuideaal ju on, et eestlasele soome keelt, soomlasele eesti keelt võiks rääkida — ütleb „Viro“, siis saab ta muidugi aru, mida soomlane tahab ütelda, kuid iseeneses on nimetus niisama naljakas, kui näiteks „Häme“ või „Savo“ oleks soom-

1) Aino Kallas paljastab siin väga tagasihoidlikult motiivi, mida juba puudutasime. Soomlasena, kelle saatusest noorest saadik Eestiga on seotud, tunneb ta seda eriti hästi. Ainult üks üldpsühholoogiline, kuigi mitte just ilus motiiv tuleks asja selgituseks juurde lisada. Soomlased on rahvuslikus mõttes resigneerunud oma saatusega, tunnevad, et Rootsi on neist igapidi ette ja et rootslus paneb ennast ka Soomes hoolimata kombel maksma. Selle rahvusliku alanduse juures on nõrgale iseloomule teatavaks lohutuseks, et temalgi on naaber, kellele ta omast kohast võib veidi ülevalt alla vaadata. Ma ei ole vist eksinud konstateerides, et samal määral kui rahvustunde tõus Soomes on maad võtnud, on ka tõsine lugupidamine Eesti vastu tõusnud.

lase kõrvus kogu Soome nimetusena. „Viro“ Eestimaa tähenduses on pärit sellest primitiivsest ajast, kus soomlase geograafilised teadmised Virust kaugemale ei ulatunud. (Vrd. samuti lätlaste Igaunia't.) Nõnda siis antagu „Virole“ soome keeleski ta vana õige tähendus, kuna „Eesti“ terve maa ja rahva tähendust väljendab. (Praegune vahetege mine: Viro ja Viru — viimane eestist laenatud — sünnib pealegi ainult *o-* ja *u-*hääliku vastutusel.)

4. Eesti rahva praeguse nime traditsioon ulatub vähemalt tuhande aasta taha. Olgugi et nimetus germaani rahvaste juures alguses — nagu on oletatud — tähendas ebamäärasemalt idarahvaid, aga see rahvas idas pidi pea võrra teistest kõrgemale ulatuma, kes selle nimetuse oma nimeks suutis tõmmata. On väga tõenäoline, et eestlased ise juba muistsel vabaduseajal seda nime tarvitasid (nad olid ju *r a h v a s*, mitte ainult üksikud erilised hõimud, ja mis muu oleks nende ühisnimi olnud?). Hilisemad nimetused „maarahvas, talurahvas“ olid ju rohkem ühiskondlikku laadi nimetused, mille eest „Eesti“ vahest taganes. Kes julgeks ütelda, et Liivi rahvas oma nime Läti Hendriku ajal ei oleks tundnud ja tarvitanud, aga seegi nimetus kadus pärast „kalameeste“ ja „raandaliste“ keelest. Ja vadjalasedki nimetavad kohati oma keelt „maakeeleks“, ehk küll vadjalaste nimi tingimata juba tuhande aasta eest neil oli tarvitusel. „Eesti“ ei ole järelikult mingi eilse päeva sünnitis, vaid on muistsest iseseisvuse-ajast pärit, nii siis küllalt vana, et soomlanegi tema ees aukartust peab tundma.

5. Nime vahetus ei ole ju kuigi haruldane asi. „Läti“ vahetati soome keeles vastuvaidlemata „Latviaks“, ilma et asjaomaselt poolt oleks sellekohast soovigi avaldatud. Vana „Rääveli“ (kõige vanem soomekeelne nimi oli „Keso“) muudeti juba paarikümne aasta eest „Tallinnaks“. Kes oleks julgenud vastu rääkida, kui „Kristiania“ asjaomaste soovil „Osloks“ ümber ristiti? Ja mis oleks, kui karjalased Soomet endist viisi „Ruotšiks“ nimetaksid? Nad oleksid lihtsalt rumalad, kui mitte rohkem. Ja liivlased, kes varemalt Eestit „Saaremaaks“ nimetasid? Igal pool tullakse aja nõudmistele vastu, aga „virolaiset“ jääksid alati oma naljakat nime kandma? Ainult vastuseisjate konservatiivsuse või millegi muu pärast?

6. Laensõna? Aga Eestis on neid soomest võetud kümneid ja kümneid. Miks kardetakse laensõnagi, kui ta kuidagi moodi peaks võima õige meeolelu tekitajaks olla. Ja vähemalt n. n. hõimusõpradele ta seda on; mitmed neist on sel-

lega nii harjunud, et „Viro“ nende kõrvus nagu sõimuse sõna maigu omandab.

Üht ja teist võiks veel juurde lisada, aga jätkub sellestki.

Kuidas aga eestlased ise soome keelt rääkides sellesse tülkuisimusse suhtuvad? Olen tähele pannud, et noored, kes soome keele viimaseil aastail kätte on õppinud, ainult „Eesti“ tarvitavad. See ongi üsna loomulik, sest et need ringkonnad, kellega nad Soomes kõige rohkem kokku puutuvad, seda isegi oma kõnes viljelevad. Vanemate seas, kes soome keelt õppides omal ajal ainult „Viroga“ harjusid, on asi muidugi teisiti. Tuleb meelde näiteks professor G. Suits, kes läinud kevadel esines oma vaimurikka kõnega Eesti kirjanikkude-õhtul Helsingis. Tema „Viro“ sugereeris isegi mõned piduperemehed seda sõna tarvitama; muidu oleks mitmel neist juba mingi taktitunne ainult „Eesti“ suhu toonud. Olgu nüüd kellegi harjumus kuidas on, aga ühte võib julgesti ütelda: „Eesti“ on juba soomlaste eneste kõnes ja kirjas sedavõrt „läbi löönud“, et tema kuulmine eestlase suust on igas ringkonnas aina loomulik. Täheandasime, et isegi „Eesti“ vastaste hulgas selle nime tarvitamist eestlase juuresolekul sündsaks peetakse. Eestlane, kes soome keeli kõneldes põhimõtteliselt „Viro“ ütleb, avaldab sellega juba meelt. Ja miks tal ei oleks luba avaldada? Enam kui miljoni rahva hulgas leidub lahkarvamisi igas küsimuses, kuigi meie, „Eesti“ pooldajad, vähemalt selles küsimuses eestlaste poolt vastuseismist ei ootaks. Küsimuse otsustamine oleneb muidugi soomlastest, aga asjata on toonitada, et teise nime küsimus ühes keeles asjaomast ennast ei tohiks huvitada, et ta ainult teise poole „sisemiseks asjaks“ peaks jääma; seesugune nõudmine ei maksa vähemalt kahe sõbra kohta, ja niisama vähe maksab ta kahe sõpruses elava vennasrahva kohta, kes teineteist alati külastavad ja kes teineteise jutust-kõnest ilma tõlgita peaaegu aru saavad. ¹⁾ See, kes eestlasele õigust ei annaks kogu küsimuses seisukohta võtta ja oma soovi avaldada, on kas ennast täis või igatahes südamest kerkivaist hõimutundeist lage.

Lauri Kettunen.

1) Jätame muidugi arvest need, kes naabri vastu mingisugust huvi ei tunne, vaid ainult omaette elavad ja oma harjumustest tagurlase visadusega kinni hoiavad, aja muutusi ja nõudeid märkamata. On küllalt tegu nendegagi, kes teadlikult toonitavad, eesti ja soome rahvas olevat teineteisele oluliselt võõrad rahvad oma keele ja kõigega. Kõik on ju relatiivne, aga säärased väited küünivad juba tõeolude salgamiseni.

Kirjanduslik ülevaade.

J. W. Mackail: Vergilius ja tema tähendus nüüdismaailmale. Tõlkinud Ants Oras. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Tartu, 1930. 148 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Surematute sangarite uut esitlust vajab nüüdismaailm, sest uue aja otsingute tuulepöörises oleme kaldumas mõnikord liigagi kõrvale tõelistest tsivilisatsiooniteedest. Vana ilma valgus aga aitab hästi orienteeruda uute teelahkmete rägastikus.

Kuid nende iidsete väärtusvaimude sooveldus nüüdismaailmale nõuab erilist objektiivsust, sest aegade valguse kontsentreeritud sära segab sageli selgepilgulist vaatlust ning intuitsioon ja usk aitavad luua üsna uue kuju, kelles võivad esmasest isiksusest asetseda ainult üksikud põhikillud. Sääraste positiivsete põhikildude kogumina esineb mõnigi aegade kauguste suurus uusilma prespektiivis, sest kauge pilk ajaloo horisondile tekitab iidse idealiseerimise, mis on objektiivsuse mõttes niisama hädaohtlik kui liigne lähisvaatlus.

J. W. Mackail'i teos on teataval ühekülgsusel ning ülirohkel sümpaatial vana ladina lauliku vastu sündinud essee. Aga see sõbralik suhe ning subjektiivsuse soojus on tarvilik vana maailma vägilaste elustamisel, eriti siis, kui tahetakse iidset sangarit armsaks, mõistetavaks ning mõjuvõimsaks kujutada kõigile.

Mackail'i kõnesoleva populaar-teadusliku monograafia keskemaks vaatlusalaks on Vergilius'e loomingu ligistamine nüüdismaailmale, kuna elulooline vaatlus on loomingu surutud vastavate autentsete andmete piiratud raamidesse. Ometi kuuleme Rooma riigi lauliku geeniusse aeglasest arenemisest, kuuleme tema laialdasist õpinguist ning mitmesuguseist harrastusist, kuuleme ka tollegi kauge geeniusse haprast, avaliku elu karjäärile takistavast füüsilisest tervisest. Ning need napid andmed lubavad kõnelda ka Vergiliuse pärusvarade konfiskeerimisest demobiliseeritud sõdalaste kasuks ja vastavast vastutasust; seal selgub ka Vergiliuse elutöö — „Aeneis'e“ valmitemise vaearikas teekond.

Oma teose vaatlusalad on autor asetanud innukasti kultuuriloolisele taustale, kus võrdlemisi reljeefsed vormid võtab Vergiliuse isik ja kus antakse kindlad kontuurid klassiku tööde tektoonilistest käikudest.

Vergiliuse töövilja vaatlus sünnib kronoloogilises järjestises, kusjuures õigustatud erirõhk on asetatud „Aeneis'e“ analüüsile. Ent huvitavalt vaadeldakse ka „Georgica“ teket. Vastavas peatükis kuuleme, kuidas riigi olund nõudis kirjandust, mis annaks instruksioone majapidamises ja mis rõhutadaks ühtlasi „maaelu lakkamatut huvitavust ning raugematut meeldivust, voorust ja õnne“ (lk. 61). Maaeluline ning rahvuslik poeem „Georgica“ tahtis tagasi tuua õilsaid aegu, „mil konsul kutsuti ametisse adra tagant“, sest vana rooma õpetuse järgi „oli põllupidamine ainus tuluandev tegevus, mis oli vaba rooma kodaniku vääriline“ (lk. 61). Nii saab Vergiliusest „viinamäe ja vilja, külvi, karjade ja künnimaa“ laulik. Ja eks „Georgica“ rahuliku maaelu vaimu vaja vastukaaluks meiegi olevikuline liigselt linnakultuurile liginemise tendents. Haljendava põllu ilu laulikuil oleks meie südameile veel oma soe sõna ütelda. Sest meiegi oleme kutsutud pidama ladina lauliku „püha sõda pinnasega“, suur osa meie inimestest on kutsutud külvi ning lõikust harrastama.

Vana ladina kultuuri geenius Vergilius on tuntud suure töömehe-
hena. Tema töövaevalist teekonda iseloomustavad essees esitatud
inglise lauliku Tennyson'i sonetisõnad Vergiliusele, „kes kümme
rida kirjutas koidikul ja kuldse päeva veetis, et tõsta nende rikast
võlu“ (lk. 126). Samuti osutavad „Aeneis'e“ autori suurt tööjõudu
eepose sünniprobleeme käsitlevad leheküljed Mackail'i teosest. Sealt
võime lugeda, kui keerukad, mitmekesised ning raskesti seostatavad
olid Vergiliuse kujuteldava eepose esialgsed juhtmotiivid. Lk. 73—
75 loendatud 12 juhtmotiivi näitavad nende võimalikkude motiivide
omavahelist erinevust, sõltumatust, laialivalguvust ning polaarsust,
mis võivad loodava eepose tervikelustikule mõjuda laostavalt, kui ei
leita sellele komplitseeritud koetisele õnnelikku sünteesi. Kõigist neist
suurteose tektoonilisist raskusist, millest ometi peaaegu võitjana väljus
Vergilius, räägib meile Mackail ning püüab määrata ka Vergiliuse
posthuumse teose redigeerijate raske osa.

Tagasihaarav ning kokkuvõttev on kõnesoleva esse X peatükk
„Itaalia-romaa ideaal“. Siin kriipsutatakse veel kord tugevasti alla
Vergiliuse tähtsust isamaalise armastustule teenistuses. Siis järg-
neb vana geeniuselustava jõu vaatlus keskaegses ja uues maailmas,
misjuures eriti markeeritakse vana ladina lauliku mõju inglise
luuleilmale: „Vergilius pole kogu meie luule toredale tervikule nelja-
teistkümnendast kahekümnenda sajandini olnud mitte üksnes eelkäi-
jaks, vaid ka üheks vahenditumaks, võimsamaks ja pidevamaks alli-
kaks“ (lk. 120).

Oleme Mackaili teose sisuvaatluse lõpul. Märgame veel, et raa-
matu lõpus on märkmik, kus antakse mõningaid lisaselgitusi, täien-
datakse osundeid, märgitakse nende allikaid ning mõnel juhul tõlgi-
takse neid ladina tsitaate.

Kui kõnesolevat esseed riivata kokkuvõtlikult arvustava pilguga,
siis peame tähendama, et põhijoontes täidab teos meiekeelses kir-
janduses Vergiliuse nime kohal olnud lünka. Vanameistri tutvusta-
mine noortele on tarvilik meie koolideski, ja keskkooliõpilase klassi-
kalisi klassihuve Vergiliuse suhtes peaks meil rahuldama küllalda-
selt Mackail'i teos. Sellelt seisukohalt on tunnustatav tõlkija O r a s'e
ja kirjastuse töö. Aga ometi ei või keelduda mainimast paari puu-
dust, mis kahjuks vähendavad teose väärtusi. Olulisemaid neist puu-
dusist on allakirjutanu arvates mõndapidi erilisel esilekippuv autori
pingus-panegüüriline suhtelaad vana ladina laulikuse. Hamletlik
„miski pole endast hea ega halb, ainult mõtlemine teeb ta selleks“
avaldub siin maksimaalsel määral. Ja Mackail'i mõte teeb kõik lem-
mikgeeniuse inimlikud ning luuletajalikud hälbimised heaks. Kõik,
mis teeb „Gesta Populi Romani“ laulik, on vooruslik; esse
dispositsioonis märgitud teoste puudusedki saavad raamatu resü-
mee-osas väärtusvarjundeiks. Kui geenius „laskub“ laenuradadele,
siis „selline on geniuse komme ning suurte taidurite eesõigus luule
kui ka teistes kunstides“ (lk. 55). Kui „isegi suurimate taidurite —
nii Vergiliuse kui Feidiase, nii Mozarti kui Raffaeli — töö on oma
mehaaniline külg ja et see mõnikord on vaevalt rohkem kui osav meh-
hanism“, siis „selle mõistmine ei pane meid nende geniaalsust vä-
hem, vaid rohkem hindama“ (lk. 57).

Autori ülistuslik suhtetoon võtab eredama värvingu eriti seetõttu,
et taotellakse esitada kõik endisemad inglise ülistussõnad vanale la-
dina laulikule uuesti. Ning see suur geniuse kiidukurv ulatub jumal-
damiseni (Kristusega identifitseerimine: lk. 53). Niisamuti nähakse

muude (inglise) autorite luuleväärtusi ikka Vergiliuse luulekõrguste vaatluspunktist. Itaalia-rooma rahvusliku ideaali tõlgendaja on nagu imelatern, mille valguses selguvad kõik kirjanduslikud vaatepiirid.

Teiseks väikeseks defektiks kõnesolevas essees on (eriti populaarteadusliku teose seikukohalt) mitmete kaugemate ning võõramate mõistendite ning keelendite selgitamatus ja rohkete ladina osundite esitus ning nende ainult osaline tõlkimine märkmeis.

Aga olgugi et „ladina poetide vürsti“ tähtsust nüüdismaailmale Mackaili teoses eriliselt rõhutatakse, olgugi et autor kaugelt laulikult ja iidset aega ei ole suutnud küllaldaselt objektiivsesse distantsi asetada, olgugi et osundatav populaarteaduslik teos omab muidki pisipuudusi, ometi aitab see huvitav ning kuuma sulega kirjutatud esse „pääseda Vergiliuse töökoja sisesse ning jälgida tema tööviisi protsesse“.

A. Vaigla.

Mait Metsanurk: **Elu murrab sisse.** Novellid. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus 1931. 190 lk. Hind 3 krooni.

See novellikogu sisaldab viis varemini „Loomingus“ ilmunud novelli. Kõrvale jättes küsimuse, kas praegusel majandusliku kitsikuse ajal on kohane ja lubatav kirjastada kogusid varemini ilmunud teoste, piirdugem koguteose kriitilise hindamisega.

Võttes seda tervikuna peame kõige pealt sestastama, et novellikogu on puhtvormiliselt Metsanurga kohta haruldaselt viimisteldud: stiililt laitmatu, kompositsioonilt tasakaalus. Tundub, et on tahtlikult püütud anda head meie võrdlemisi väheviljeldud novellipõllul, et on jõudu pingutatud ja sihikindlat tööd tehtud, taotelles tehnilist täiuslikkust meil senini teatava hooletusega koheldud kunstivormi alal.

Novellikogu iseloomustavamaid jooni on mingi ebaisikupärasus; teoses on üllatavalt vähe spetsiifiliselt-metsanurgalikku: puudub laialivalgumus, sentimentaalsus, närvlikkus, — puudub üldse kõik see, mida Metsanurgale on võidud ette heita isegi ta paremate teoste puhul. Kirjanik on suurima järjekindlusega püüdnud olla asjalik, rahulik, tasakaalus ja väärikas; ta mõjub seetõttu ajuti sootuks uuena, mitte iseendana, ja teosele on see aina kasuks. Taotelles tihedust ja keskendust muutub autor küll kuivaks, kuid seegi on siin kasuks, arvestades ainekku ja autori suhtumist sellesse. Liiglopsakus oleks esile tõstnud sündmustiku igapäevsuse, võib-olla tühisuse; asjalikkus ning distantseeritud kuivus annab sündmustikule kaalukama jume, muudab pisiasjad ja tühisused tähelepanuväärivaks osakesteks mingist suuremast, millega need tühisused oluliselt ühte kuuluvad. Usume tajuvat, et meile ei kirjeldata väikeasju nende eneste pärast, vaid suure terviku pärast, mille kullukesteks nad on.

Metsanurga ironia on varemalt, nagu teame, sageli muutunud sarkasmiks, on kastunud mürgisesse vihkamise või kiusliku sallimatusesse nestesse. Novellikogus „Elu murrab sisse“ näeme ironiat erapooletuse ja kainusega nii tugevasti vaos hoitavat, et võimaldub hoopis eriline — mitte upsakalt üleoleva targutaja, vaid kainelt kõrgemalseisva filosoofi rahulik ainessesuhtumine. Tänu rahulikule ainessesuhtumisele käsitleb autor sündmuse paiguti nii suure vahemaa tagant, et need taanduvad hoopis jahedasse kaugusesse, muutuvad kuidagi filtreerituks ja steriliseerituks, ei tekita lugejas mingit kaasaelamist, ei riiva ta tundeelu, vaid puudutavad ainult esteetilist nautimismeelt. Teiste sõnadega: tooraine kui seesugune lakkab olemast

ja muutub muuks olluseks, puhtkunstiliseks väärtuseks, — materiaalsest saab ideaalne. Muidugi on puhta kunstigi vallas oma astmes- tikke; ei taha väita, et Metsanurk oma novellikogus oleks tõusnud kõrgeima astmeni, kuid ei saa salata, et ta liigub piirkonnas, kus võib juba kõnelda kunstilisest küpsusest ja selitatusest.

Mis puutub üksikuisse novellesse, siis on neist kõige tihedam ja koondatum arvult neljas, pealkirjaga „Kindral Gregovius“. Distantseeritud ainesesuhtumine on siin arenenud ülimalt määran, ulatudes jäiselt karge abstraktsuseni. Sündmustiku tegevuspaigaks on mingi riik, mille eesotsas seisab mingi valitseja. Isegi tegevuse- a e g on abstraktne, mille kohta meile muud ei teatata kui et püssidest ei saanud t o l a j a l veel lasta nii kärmesti kui nüüd... Kindral Gregoviuse enda psühholoogia on nii naiivselt algeline ja otsejooneline, et seegi kuju tundub ebaeluliselt abstraktsena ja väljaspool argi- päeva seisvana. Üldmulje „Kindral Gregoviusest“ sarnaneb mõne müüdi või muinasjutu omaga. See novell on kompaktselt tervikuline kui muinasjutt, abstraktne kui muinasjutt, loogiline kui muinasjutt. Väga võimalik, et mõne lugeja meelest ka ülearune ja asjatu kui muinasjutt, sest et see ei oma mingit p r a k t i l i s t tagamõtet ega eesmärki.

Arvult teine novell „Geeniuse surm ehk asi iseeneses“ on kogus väliselt katkendlikem, üksikute piltide poolest kõige siduvusetum. Tegelasi ilmub äkki, ilma sissejuhatause ja tutvustusega; sündmustik on hüplev. Pealegi on see üksikasjus tegelikult võimatu, pisut fantasiline, suuresti liialdatud. Kuid see kõik ei takista sisemist sünd- mustikku, peategelase vaimus toimuvat groteskset kurbmängu ole- mast usutava ja sirgjoonelise.

Novelli peategelane Siirak on üliõpilase kehha eksinud uus Taa- vet Soovere, kuid veel kaugelt suuremate pretensioonidega kui kõik eelnenud Taavet Soovere teislased. Ta tahab saada „pangeeniuseks“, tahab ära õppida kõik teadused, lisaks kirjutada kui Goethe ja Homeros, komponeerida kui Beethoven, maalida kui suurimad kuul- sused; kõige selle täienduseks tahab ta kõnelda kõiki keeli ja rõi- vastuda kui peenim keigar. Vastikuim sõna on talle „korralikkus“, ta ei tunnusta korra- ja kavapärast arengut, korra- ja kavapärast elu. Kõik korralik ja korrapärane on talle vürtspoodnikku meelde- tuletav; „vürtspoodnik“ aga on rängim sõimusõna selle pangeeniuse leksikonis nagu kõigi Taavet Sooverede omas. Kõik keskpärane, tavaline, harilik haavab hingeliselt seda unistajat („Milleks te elate?! Millega oma päevi veedate?!“ — lk. 53), kuid ta hingelise helluse põhjused on talle endale tumedad niisama kui ta sihidki. Tal on otsata palju tahtmisi, kuid pole tahet; tal on lõpmata palju igatsusi, kuid pole ülevaadet oma igatsustest. „Mul on suur idee,“ usaldab ta sõb- rale: „vaimusta mind tööle, vaimusta mind loomingu! — „Mis idee sul jälle on?“ — „M a e i t e a s e d a v e e l õ i e t i . A g a s u u r p e a b see olema ja kõik ületama.“ Paremini ei suudaks keegi piiritella Siiraki iseloomu, kui ta ise teeb nende väheste sõnadega. Loomulik, et sellise isiku elu peab tühja jooksma, — Siirak hullustub ja laseb endale kuuli pähe.

Olgu mainitud, et Siirak, nagu kõik Taavet Soovere tüüpi unis- tajad, kardab ülimal määral „teiste“ naeru ja üldse „teiste“ arva- misi ning et tal on lihtsameelne naisõber, nagu ta algkujul ja kõi- gil selle teistel. Selle sõbratari juures otsib ta lohutust, kui arvab endal põhjust olevat kurta: „K e e g i e i m õ i s t a m i n d !“

Novelli „Geeniuse surm ehk asi iseeneses“ õige diskreetne ironia on vaevalt aimatav. Selgemini tajume ironiahõngu novellides „Elu murrab sisse“ ja „Tasumata võlg“, mis sündmustikult mõlemad elulähedasemad. Sisuks on kummaski iseenesest tühine anekdoot,—viimatimainitus väiklase ja araloomulise tõusiku südametunnistusepiina kompositsiooniliselt väga sirgjooneliselt arendatud draama, niminovellis vananeva mehe tunneteilma ootamatu plahvatusel kirjeldus kompositsiooniliselt vähem terviklikul kujul. Kuid hoolimata sellest, et mõne episoodi põhjendus on siin liiga pinnapealne (peategelase otsus vananevat prl. Kändu kosida) ja et mõni üleminek toimub liiga järsult (kihluse lõpetamine prl. Kännuga), tahaks väita, et „Elu murrab sisse“ ületab novelli „Tasumata võlg“, kus puhtaline ja vormiline külg on tunduvalt vähem üheks tervikuks sulanud.

Kogus arvult viies novell „Maailma veeres“ on groteskne pildike väikelinna elumeeste seiklustest, mida pirdatakse aforismidega iga-suguste elunähtuste ja -küsimuste üle. Paiguti tikub sesse novelli liiga palju kohtlast „elutarkust“ ja õpetadatahtmist; teos oleks ehk võitnud, kui tegelasi oleks lastud pisut vähem sõnu teha.

Põgusalt puudutades kogu teose kui terviku stiililist külge kitsamas mõttes (ses teoses on vormilisel küljel nii suur tähtsus ja ülekaal, et üksikasjusse laskumine tundub õigustatuna!), peame enne kõike konstateerima, et stiilil on rohkemasti dünaamilist jõudu, teatavat sugereerivat jõudu, mis ei jäta mõju avaldamata ja vägisi kaasa kisub näilise kuivuse kiuste. Ainsa näitena olgu osundatud paar lauset lk. 61: „Ta (s. o. Siirak) vajus kõige oma vaimlise raskusega raamatulasule, luges istudes, käsi kõrvade ees hoides, luges kõndides, seis-tes, lebedes, luges kõva häälega, luges vaid silmega. Luges tunni ühte raamatut, tüdis sellest, võttis teise, käänas lehti, nii et need kä-risesid, luges tunni, viskas raamatu nurka hunnikule, haaras teise, luges seda, tüdis, haaras kolmanda, kindla otsusega, et seda ei pane käest, enne kui kaanest kaaneni jõutud.“

Kuid on küllalt kahvatuidki kohti, kus ilmest pingutusest hoolimata ei saavutata soovitud mõju. Stiili elustamiseks kokkukuhjatud üksikasjade pagas jääb elutuks illustratsioonide-reaks; mida rohkem esineb sündmustikuga vaid kaudselt seotud detaile, seda vähem plastilisust: „Kuna teised vahuveinist mõnes varjulises redus joobunult käratsesid ja määratsesid, läks tema (s. o. noor Gregovius) ühes Aleksandri makedoonlaste ja kreeklastega üle Hellespontuse ja ründas pärslasi ratsaväe eesotsas Granikose taga. Lõõnud seal vaenlast, jätkas ta retke ühes võiduka väega läbi Kaaria, Lüükia, Pamfüülia, Früügia, Pisiidia, Kapadookia ja Kiliikia ning kohtas Issose juures Dareiose ilmatut väge. Ta rivistas siin peltastid, amumehed, hüspapistid, hopliidid, kreeka kütid, tessaalia raskeratsanikud, makedoonia „relvasõbrad“ ja kreeka kergeratsaväe rügemendid. Siis kihutas ta oma sõdades kogenud sangaritega Pinarose jõkke, läbistas selle, langes pärslaste kallale“ jne. jne.

Metsanurga enimtarvitatud stiilivõtteid on alati olnud võrdlus ja on ka kõnealusel novellikogus. Ajuti saavutab autor sellega häid effekte, üldiselt aga tundub ta stiili võrdlustega liialt üle kuhjavat. Nii leiame „Kindral Gregoviuses“ lk. 132 kolm võrdlust, lk. 134 kaks, lk. 138 kaks jne. Et need võrdlused iseenesest pole väga algupärased ega eriti mõttekad, siis tundub nende rohkus väsitavana ja lõpuks tüütavana. Leidub ka irriteerivalt labaseid võrdlusi („padjad kui neitsi rind kohevil“, lk. 26), kuid õnneks harva.

Lõpuks olgu nimetatud, et õigekeelsuses esineb mõningaid kõrvalekalduisi normaalkeelest, mida stiilipuhutuse seisukohalt ei saa heaks kiita.

M. Sillaots.

Hendrik Adamson: Tõus ja mõõn. Luuletised. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus 1931. 46 lk. Hind 1 kr. 80 s.

Autor tahab pealkirjaga märkida oma enesetunde kõikumisi, nagu nad on sõnastatud kogus. Seda külge ei taju aga lugeja raamatus esiletungivana; pigemini nimetaks ta üldiselt Adamsoni tujuka toodangu tõusuks ja mõõnaks — lainetuseks. Siin on tegu luulega, mis peaaegu muretult, virvleva vesipeeglina sädeleb reflekspilte, pildikilde, kas või pisihelke tegelikkusest ja fantaasiast.

Ei tohi salata: Hendrik Adamsoni värsid on vähemalt värsked värsid; nad üllatlevad ettemõistmatu detailiga. (Šabloonilisemat, iseendale võõrast on kujutatud küll „Inimese“ — 1925. a. — programmilisemais luuletisis.) Ja edasi: ta luuletised on oma teemadelt, rääkimata välisemast, õieti mitmekesised — tihti leidub julget pealehakkamist. Juba neist omadusist — et pildistik on värsked detailis ja et ainehaarangul ei ole puudu julgusest — tuleb järeldada Adamsonile kui poeedile täielik tunnustus. On kahju, et meie uemale Parnassile, „Eesti nüüdislüürikasse“ valitud loorberikandjate hulgas ei leia Adamsoni: ta oleks seal võinud seista ka mõne asemel praegustest kolmeteistkümnest.

Igal juhul, nii suudaks esineda 1919. aasta „Mulgimaa“ autor nüüd, pärast oma kolmanda värsikogu ilmumist. Too on ilmne tõus, saavutatud osalt enesepiiramisega. Too kõrvaldab „Inimese“ puhul tekkida võinud pealiskaudsusekartused. Siledavormilisem, ulatuslikum ütles seal üles; praegune kogu on tehniliselt küpsem, ei püüa aga kuski näidata vormis järjekindlust ega erilist puhtust. Ta kärsib seda vaid hädatarvilikul määral — ja sellega päästab enda luule. Sest: Adamsonil on võime lugeja tähelepanu eemal hoida luuletiste välisvormilisest küljest, kõlast. Kui näiteks Visnapuu juures lakkamatu ja pretensioonikas laulvus paneb kuulatama just sensuaalset vormi ja selle puudusi, siis Adamson, kes kahtlemata on hooletum ja ka saamatum riimimises-rütmimises, kel pole külgesündinud värsimeloodiat, pääseb vorminõrkuseohust peaaegu mööda oma luuletiste otsekoheste temperamendikusega. Adamsoni saab uskuda erilise vormitagi.

Uskuda võib tujukate ja alati mulgiliselt vembuvalmis poeeti: läbipaisteve enda olemuses, on tal niihästi sentimentaalsus kui ka teravus, loodusetundmus kui ka koomika. See kõik tundub otsekui loomulikum kui tavaliselt meie luules, ja mis peaasi: seda pole veel kogunenud kordumisteni. Adamsoni kirevuse juures on tüütamisohud üldse väikesed. Siiski, „Tõusu ja mõõna“ lõpul rahvatoonilised naljanutulaulud saavutavad juba küllastamispiiri (halb neist on „Laulik“), kuna nende essents seisabki monotoonistuses, riimsõna samasuses.

Muidugi, Adamsoni mitmekesisust võib nimetada romantika püsimatuseks. Nii vastab see täiesti tegelikkusele: juba küllalt teotse-
nud proosa- kui ka värsipoeedi kogu toodang kannab katsetamisilmet. Peaaegu iga algus üllatab tal, ent harilikult ei jõua asi kivi-
givõrt kaugemale rajamisimpulsi (need küll tihti loovad elama erili-
si, enamalt humoristliku soonega stiile). Ja veel kord: kõigis Adam-

soni eri stiiles leidub üks ühine „nimetaja“ — romantika. Sage murdetarvitus, koomika ja liigutuse kõrvutikäik, sage tuginemine uemale rahvalaulule, isegi vemmälvõrsile, peamiselt siiski vana rahvavärsi toonile, tolle edasiarendus (huvitavad näited „Tõusus ja mõõnas“, vastandlikult muule eesti traditsioonile humoristlikeks kultiveeritud), viimasel ajal muistendmotiivide kasustus ja süngusdekoratsioonide harrastus ühes teatava sümboolikaga („Must mees“, „Süst“, „Rist, laip, raisakull“): see kõik annab autorist iseloomustuse, mis väga lähedal pärisromantikute — saksa vararomantikute — kujudele. Õeldut toetab ja ühtlasi juhatab kaugemale ilmselt Adamsoni suhe loodusse. See on elav, panteistlik kõrge võrdlus-stiliseerimise juures — müütilisse kalduvate joontega. Pandagu tähele, kuidas seda luuletajat kisub kirjeldama punetavat agu, ja äikeseilma; viimase peale on ta otse spetsialist. Mõlemad need atmosfäärsed lavastused saavad tal möödapääsematult tule, sädemete, suitsu „jumalate-uduks“, sepaääsi, või leivaahju-pühkimise, või äike isegi saunas-vihumise piltideks, vägevate leiüli-aurude ja vihma „jämme lordsu“ sündimise stseeneks. Sellises loodusetajus on koht, kus võib saada tundmatuks klassika-romantika oluline, lakkamatu erinevus. Neist kohist tuntakse poeti; neist tuleneb poetilise naiivsuse allikas, milles kastetu eristub tehtust — arast värsistust, jõuetuseromantikast.

Ent tuldagu otse „Tõusu ja mõõna“ juurde. Siin esineb otse poe'liku nägemusjõuga haaratud „Rist, laip, raisakull“. Laitmatu sõnastus (kuigi siin leidub puhastõõnide seas ka „harjadelt-karjatusti“). Selle lähedusest on „Süst“ veidi küsitav, liiga allegooria-taoline; lühike „Õhtune nägemus“ originaalsusvärske. Aga rahvafantaasia-romantiline „Riheapapp“, mulgikeelne, reheapapist ja tondist, on hea (kooskõlad „rebäse-sibave“ tunduvad loomulikena); veel tugevam on „Must mees“: metsatondi õine müdistus, kukelaul kõrgahtab ta siniseks suitsuks. Rahvaliku sentimentaalsus-romantika jäljendis „Ära ütle“ — hea. Isikupsühholoogilisemast: „Veremurd“ kasustab hästi murraku tundmuslikkust, „Eleegia“ samuti; „Õine“ — hea lühi-vabavärss, pingutusetu elamus; „Palavikun“ — ehtis lühiluuletis (juhuliselt täiuslikus vormis!). Igavam on valik „Tõelik ja illusoorne“, näiteks nr. 3: nõrgema, varasema Adamsoni pilvedelennuvaatlus plus mängimine eneseskahtlemisega (siin tahaks öelda: tsaari- ja Noor-Eesti aegade õnnetu pärand). Selle eest „Idüll“: võrratult eluline pilt saunarahva olemisest, lõpuga: „tuli palap, paan keep puder, elu läep kui ennemus'te“. Ja lõppeks loodusluuletised: „Muusika-ekstaas“ äikesevihma puhul, mille üleemeelikut instrumentatsiooni ja pildistikku naudid kõiges ta loogikalageduses. „Koit“ — Adamsoni kohta vahest liiga püüdlük kirjeldis. „Loodusepilt“ nr. 3 läheb lõpuks labaseks oma putukate-inimestamis; nr. 4: äikeseilm „Sadutserahva“ „näidsiku-poiste“ vihtlusena ja tantsuna, täiesti usutav, jõuline. „Loodusepildid“ 1 ja 2, jälle mulgikeelsed, täiesti head:

Aoääsi läideti,
pilveüstess pisteti
pirrutuli, udsusuits
tulli, terve ilma täits.

Tetti päev kui tilisi,
kukelaulu kõlisev',
rästäs virgus, vilet lei:
ommuk, ommuk, hih hihhei!

H. Paukson.

Richard Janno: **Sinine ümbrik**. Romaan. Tartus, Eesti Kirjastuse Ühisus „Postimees“ 1931. 153 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Kriminaalromaanid pole leidnud veel kunstilist tunnustust, välja arvatud E. A. Poe ja Dostojevski psühhoanalüütilised kriminaaljutustised. Samuti pole kombeks nende kohta arvustavalt sõna võtta. Ometi loetakse neid palju, osa nende autoreid on üle ilma tuntud nimed ja nende mõju publikusse on märkimisväärne. Kunstilisele tasapinnale pole see kirjanduseliik senini suutnud tõusta selle tõttu, et seal puudub inimlikult usutav psühholoogia. Enamik neist on ühe vormi järele kuhjatud, põnevad ja ohtlikud seiklused, mis on viimasel ajal maailmakirjanduses kaotanud oma ainsagi vooruse — kompositsioonilise sirgjoonelisuse.

Üldiselt kuulub see kirjandusliik praeguste kunsti- ja kirjanduskriitiliste mõõdupuude järgi turukirjanduse hulka. Teda pole sealt kõrgemale suutnud tõsta ägedad kaitsjad, kes püüavad esile tuua tema väärtusi ja seletada kahjutust seltskonna moraalile.

Maailmaturul klopsitakse kokku kriminaalromaane lihtsalt rahateenimis-mõttega, sest minek ja hea honorar on neile kindlustatud. Enamikul kriminaalromaanide autoritel polegi seega mingit kunstilist nõuet oma teoste vastu. Eriti meistrid sel alal on inglased ja ameeriklased.

Õnneks pole see taud nimetamisväärselt jõudnud veel eesti kirjannikkudeni ja seega on meil senini puudunud algupärased kriminaalromaanid, kui me ei arvesta viimasel ajal ilmunud „Tallinna saladusi“, „Kuldseid mülkaid“ jne., mis taotlevad kriminaalsuse asemel rohkem pikantsust, millega loodetakse rohkem kõditada praeguse madalkihi närve.

Käesoleva teosega teeb noor kirjanik-ajakirjanik Richard Jannokatset, soetada meile algupärast kriminaalromaan, seda nähtavasti puht-rahvamajanduslikul kaalutlusel. Mispärast peavad ajalehed oma joonealuse avama väliskirjannikkude kriminaalromaanidele, kui neid võib ka ise kirjutada? Ja Janno on näidanudki, et ta saab sellega pea sama hästi hakkama kui välismaa kriminaalromaanide suurvabrikandid. Mis tal kummalistes ning ülipõnevates situatsioonides ja seiklustes puudu jääb, selle tasub ta tegelaste usutava psühholoogia ja „lustaka“ esitusviisiga — ja ajalehe joonealuse jaoks on valmis kerge ning lõbus algupärane ajaviite-lugemine. Ka siin ei pääse Janno mööda hõimuküsimustest, millele ta pühendas oma esikromaan, „Metsmees“. Käesoleva romaani põnev sündmustik lavastub Eestis ja Soomes. Tallinnas seotakse ja Helsingi Kaivopuistos ning Vuorikatul lahendatakse kriminaalsündmuse keerdsõlmed ajakirjanik Rogeri poolt, kes hakkab vabatahtlikuks detektiiviks pärast oma korterinaabri, riigimehe Robert Tensingu kummalist kadumist. Põnevate seikluste järele lähebki tal korda paljastada suurem salapiiritusevedajate salk, kes olid raha väljapressimiseks röövinud riigimehe Robert Tensingu.

Kriminaalromaanide tehnika on Jannol selge ja meie kirjandus poleks midagi kaotanud, kui meie lehtede joonealusel ilmuksid sellised algupärased kriminaalromaanid sagedasti halvemate välisautorite tõlgete asemel. Küll oleks see aga rahvamajanduslikust seisukohast soovitatud kokkuhoid.

P. Hamburg.

Helene Ranna: **Keha ja vaim**. Romaan kahes osas. K.-ü. „Looduse“ 1930. a. romaanivõistlusel I auhinnaga kroonitud. 439 lk. Hind 7 kr. 60 s., 8 kr. 60 s. ja 9 kr. 50 s.

Mullune romaanivõistlus on jällegi esile toonud kirjandusilmas tundmatu nime, sedakorda naisprosaisti vaiksest Saaremaa sopist. Nõudliku žürii poolt pole see teos mitte ainult komisjoni-istungeil tõstetud esirinda, vaid üks žürii liige, kirjanik Mait Metsanurk, kes on senini neisse võistlusisse skeptiliselt suhtunud, tunnustas ajakirjanduses selle „ammuoodatud teoseks“. Mitte sellepärast, et naisromaanikirjanik on meil haruldane nähtus, vaid just aine valiku, käsitluse ja põhi-idee poolest.

Meie pessimistlikus kirjanduses, kus kangelased eluvõitluses alla jäävad ja hukuvad, on selline elujaatav optimistlik teos tõesti ammuoodatud. Meie senises kirjanduses on elu ja eluvõitlust maalitud väga tumedalt ja ähvardav-mustalt: Ei mingit väljapääsu umbsoppi jooksnud elust ja olukordadest, ei mingit lootusriikast valgusekiirt, mis vihjaks paremale tulevikule, mis lahendaks olukordi elujaatavalt. Põhjendatult on protestitud sellise valitseva suuna vastu meie rahva tuleviku nimel. Kirjandus kui elu suunanäitaja annab ainult halbu, lahendamataid olukordi, millest üle saamiseks kõik on inimlikult liiga mannetud.

Sellises üldpildis on iga optimistlik teos teretulnud, kui ta vähegi suudab rahuldada kirjanduskunstilisi nõudeid.

Helene Ranna teos on elujaatav; ta annab kangelase, kes suudab läbi võidelda eluraskustest ning ummikutest ja jõuda lootusriikale, päikesepaistelisele tulevikule. See kangelane on naine ja ta elulainetused sünnivad pisitillukestes Saaremaa oludes. Kuid see pole sugugi oluline, sest eluvõitlus ei sünni siin suurejoonelisel välisel pinnal, vaid teose minakangelase, Ilma Ranniku, tundelise naise hinges. Naise hinge analüüsi kaudu näitab autor väljapääsu ummikuist, mis harilikult lõpevad enesetapmisega, ja see väljapääs on: rasketel silmapilkudel enese võitmine mõistuse varal, tunnete analüüs ja täiele teadvusele jõudmine, oma inimliku armastuse ning arusaamisega teiste inimeste mõistmine ja õige hindamine. See aitab üle kriitilistest silmapilkudest, see lahendab katastroofi viiva hingelise kriisi.

Palju vaeva nõuab selline eneseärstimine. Ega Helene Rannagi kangelane pole kaugel pool-vabasurmast — elu kõige kibedamal silmapilgul sõuab ta merele, jääb tormi kätte ja kukub lainetesse, kust pole omal jõul pääsemist. Poleks kaldal olnud minakangelast armastavat Soome professorit, oleks seegi teos lõppenud umbsopis, omandanud pessimistliku, eluvõitlusele allajääva põhitooni. Onneks on autor olnud selles suhtes ettenägev, lasknud oma kangelase tuua merest välja, äratada ellu ning alustada sootuks uut ja rõõmsamat elu, päikesepaistelisema tulevikuga.

Noorte autorite teosed on olnud enamikus autobiograafilised või päevaraamatulised. Kahtlemata on seda ka käesolev teos. On ilmne, et autori enda, eriti noorusea elamused on tema suurim kujude, piltide ja elamuste ammutussalv teose loomisel. Seejuures ei tule aga unustada, et nende mahajutustamine või trükisõnas edasiandmine pole veel kirjanduslik teos. Läbielatud materjal tuleb ümber korraldada, valida ja liita uuega, mida elatakse esimest korda läbi alles teose loomisel. See süntees annab teosele jõu, sisemise potentsi, mis teeb ta kunstiteoseks.

Helene Ranna on viimast jõudumööda teinud. „Keha ja vaim“ pole mitte biograafia, vaid on kunstiteos, milles esineb õige tugev autobiograafiline joon, tugevam vahest, kui see heale kunstiteosele oleks soovitav. Olukorra täielikuks peremeheks saamiseks puuduvad autoril kirjanduslikud kogemused ja tarvilik ajaline vahemaad elamuste ja teose loomise vahel, mis oleks tasandanud autobiograafilist joont miinimumini. Mõõname, ka sellisena seisab see teos kunstilisel kõrgusel.

Sündmustik on lihtne ja sirgejooneline. Seal puudub põnev, närviline ruttamine. Saaremaa naiskooliõpetaja Ilma Marras eden-dab koolitöö kõrval seltskonnaelu, juhatab laulukoori ja lavastab katseks näidendi, kus Ilma vastasmängija, külapoiss-masinist August Raunik, armub temasse. Pikema kaalutluse ja hingeliste võitluste järele tekib sellest ebatasane, suure haridusliku vahega abielupaar, kes hakkab Oitmale, Augusti asunikutallu, ehitama oma kodu. Pikapeale tuleb esile suur hariduslik vahe, mõtte- ning tundeilmade erinevus ja abielupaari ilus loodud kodu ning abieluõnn ähvardab puruneda. Siis tuleb Saaremaale Soome loodusteaduse-professor, kes Helsingis koolijuhataja, asub Oitmale elama, armub Ilmase ja oma kristliku inimesarmastusega liidab kokku abielupaari uueks ning helgemaks eluks.

See on teose peamotiiv, millega seltsib rohkesti kõrvalmotive Saaremaa karmist ja laisalt venivast elust, nagu koolijuhataja Viia õnnetu abielu Raavi Sanderiga, Augusti vahekorrad kodu, ema ning vennaga ja rohkesti veel teisi.

Nagu alguses juba öeldud, ei lasu selle teose raskusepunkt välisel sündmustikul, vaid minakangelase psühoanalüüsil. See on idealiseeritult realistlik naise hinge-elu analüüsiv teos, mille kesk-kujuks on haritlane, pigemini poolharitlane, kes arvab end oma mõtte- ja tundeilma suhtes olevat täiel teadvusel. See on poolharitlane, kes naerab lihtsameelse tüsedä maamehe üle, kui see julgeb talle kosja tulla. Ta hindab tüsedat ja tublit, õiglast Augustit sellepärast endast alla, et see ei tea Dante, Goethe j. t. suurvaimude olemasolust, kellest Ilma isegi vahest ei tea midagi peale nimede. Autori poolt Ilmale külgeuuletatud vaimlisi huve ja suuri teadmisi ei tule võtta puhta kullana, sest ta on ju maalt võrsunud, maa põhiorientatsiooniga maaõpetaja, kes vahest meelsa-mini harib põldu ja poputab loomi, kui annab klassis tunde või loeb Goethet või Dantet. Seda tõendab ta koolitalu hea ning korras-olev majapidamine, mis üksiku noore naisõpetaja kohta enam kui haruldane.

Olgu kuis on, see üleolev sisemuses huvitav naine abiellub siiski Rauniku Augustiga. Ei abiellu armastuse ega mõistuse kaalutluste järgi, vaid teda võidavad Augusti tugevad käed, tema mehelik tüsedus. See on siis abielu abielu pärast parema mehe ehk — tema keeli — printsi puudusel.

Mõtlemine, targutamine ja kaalutlemine abielu ümber moodus-tabki teose esimese osa sisu. Üldjoontes on see naiseliku mõtte ja tundeilma piirides hästi edasi antud, kui mitte arvestada sagedaid enesekordamisi.

Teises osas asub Ilma juba abielunaisena Augustiga koos ehi-tama endale uut kodu Oitmal, mis saab kõigiti erinev ja parem Saaremaa üldisest kelhvast tasapinnast. Töös unustab Ilma mõneks aastaks kõik vaimlised huvid, mida esimeses osas eriti on rõhuta-tud — teotseb ainult keha. See omakorda kinnitab eelmist väidet, et

selle naise vaimlised huvid on autori poolt liiga teravalt ning liialdatult alla kriipsutatud. Ta leiab täielist rahuldust kodu ehitamisest ja perenaise-talitustest, mida esimeses osas antud eelduste järele võib täiesti uskuda. Naise unistused ning vaimlise tegevusega uhkeldamine kaob enamasti siis, kui ta on leidnud mehe ja asunud oma kodu ehitamisele.

Juhuline Oitmal peatunud haritlane äratav Ilma kehas surnud vaimu jälle ellu. See hakkab hülgama vähema haridusega meest ja koduseid toiminguid, viib ta jälle raamatute juurde, vaimlisele tegevusele. See süvendab — Ilma kujutluses muidugi — tema ja Augusti vahelise kuristikku, milles ähvardub hukkuda ehitatud kodu ning loodetud õnn. Siis tuleb päästja Toivo Saadi näol. Oma hingelises suuruses juhib see Ilma vaimlist elu ja rahuldab selle tarbed. Ta näitab oma kõnelustes või loengutes Ilmale, millises vaimlises pimeduses see senini on viibinud, õpetab Ilmat elama ja leidma elust selle mõtet ning tuuma, õpetab inimesi mõistma ning armastama ja kõige vihatumast ning vastikumast vaenlasest otsima inimlikku ja seda armastama. Toivo on Ilmale oma ilmavaate ja kasvatusüsteemiga moodne Kristus. Oma naiselikus vaimustuses vaatab ta sellele eneselegi kui Kristusele, nähes Toivo näos Kristuse näojooni.

Endine suur, vaimline Ilma muutub siin pisikeseks ja on kui vaha Toivo käes, kellest see vormib uue inimese, tõsise kõikemõistva vaimlise inimese, kes lepib oma elu ja mehega, kes hakkab meest isegi armastama, hoolimata sellest, et ka ta jumaldatud Toivo teda armastab.

Seega on Ilma üle jõudnud vaimlisest kriisist ja teos võib läheneda elujaatavale, päikesepaistelisele lõpule, mida kroonib Ilma suur emaõnn pärast rohkeid viljatuid abieluaastaid. Toivo õpetuse järgi suudab Ilma mõista oma meest ja isegi kurjale ämmale andeks anda. Inimene on ju kõigiti oma ümbruse, kasvatus ja looduse koostöö produkt.

Tunduvalt idealiseeritud Toivo kõrval esineb reaalsemana August, keda autor teoses vähem käsitleb. Meile esitatakse ta tubli mehana Saaremaal. Ta ei joo nagu teised, on oma hariduse ja kasvatus kohta küllalt arenenud ja arukas, naise vastu küllalt õrn ja hoolitsev. Armastuses ja töös on ta jõuline, millega ta võidabki Ilma poolehoiu. Harukordadel läheb ta ka ägedaks ja kaotab enesevalitsuse, kui naine ja ema teda selleks on provotseerinud. See on maa-meistermehe ideaaltüüp, nagu tahab näha seda autor ja nagu ta meie keskmistes oludes ka võib olla. Sõja ajal laiemas ilmas liikudes on ta osanud nii mõndagi tähele panna ja oma Saaremaa karmilt looduselt saadud hariduse täiendamiseks ära kasustada. See on paras mees sellistele poolharitlastele, nagu on seda Ilma teose alul. Seda fakti tõendavad ka rohked õpetajannade abiellumised oodatud printside puudumisel masinistide, meierite ja teiste maameistermeeste-asunikkuodega, — sammud, millel on reaalelus olnud head tagajärjed. Seeläbi köidetakse jälle maa külge sealt lahti kistud isikud, kes ei suuda kõrgemale lennata, kes jäävad õhku rippuma ja vapustavaid hingelisi kriise põdema.

Omapärane huvitav ja idealiseeritud kuju teoses on soomlane Toivo Saat. See on õilishing praegusel ajal. Autor on valgustanud teda kolme naise silma läbi: armastaja ema, lihalikult armastava Lilli ja vaimliselt armastava Ilma kaudu. Autori väidete järele on ainult Ilma suutnud mõista tema suurust. Kahtlemata ei mõistnud seda aga ka Ilma, vaid ta oli ainult Toivo suurem imetleja ning kumardaja. Jumalat aga ei mõisteta kunagi.

Toivo on originaalne tüüp praeguses ühiskonnas. Ta on kehas-
tatud Kristuse, mitte kiriku õpetus. Ta koorib välja inimesest hinge
ja armastab seda; olgu inimene nii närune kui tahes, siiski leidub
temas Toivo õpetuse järele midagi armastusväärilist, sest ta on ju
loodud Jumala näo järgi. See armastusväärne osa tulebki igast in-
imesest välja otsida ja siis on kindlustatud inimeste ja elu mõistmine.

Palju reaalsemad, otse meisterlikud on saanud romaani kõrvalku-
jud, keda autor pole tahtnud idealiseerida, keda ta pole pannud
targutama ega enda kallal juurdlema, teiste sõnadega — kehad, töö-
loomad, kel puudub vaim ning vaimline elu, kes orjavad ülema
määral kõhtu. Nendes kõneleb otsene võltsimatu maaelu, karm
Saaremaa loodus ja raske töö — looma saatus. Toivo õpetuse järgi
on Ilma suutnud neid mõista ning Ilma kaudu ka autor ja tõetruult
edasi anda. Nendes seisabki romaani peaväärtus, nende pärast an-
daks andeks kõik peakujude idealiseerimise, autori kunstireeglite
vastu patustamise, sest ilma viimasteta poleks olnud kõrvalkujusid;
Toivota ja Ilmata poleks autor suutnud neid anda sellistena kui
nüüd. Need näivad orgaaniliselt ühte sulavat.

Autori väljendusvahendid on algaja kohta küllalt korralikud.
Kompositsioon on sirgjooneline, kuigi segatud sagedate naiselikkude
enesekorduste ja liigsete mõtisklustega koormatud. Stiil on realist-
lik, analüüsiv, autori loomevõimest orgaaniliselt välja kasvanud ja
ühtlane, suuremate tõusude ja mõõnadeta, rahulik, jutustav. Dia-
loogi harrastab autor vähe, mis analüütilises teoses endast mõistetav.
Väljendus selge ja ilmekas, sageli täis eneseirooniat.

P. Hamburg.

Johannes Ruven: **Võitlus**. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjas-
tus. 1931. 84 lk. Hind 1 kr. 90 senti.

Esimestel lehekülgedel äratavad tähelepanu mõned väikesed üksik-
asjad. Nii lk. 6: „Lume lennates, jalaste kriuksudes, koorma kõiku-
des sinna-tänna vihises kelk kahe inimese pingutusel mäe harjale,
kus mees komistas ja ninali lumme lendas.“ Need väikesed üksikas-
jad on: lume lennates, vihises kelk, lumme lendas. Sest
lugu on kahe väsinud inimese üsna vaevalisest koormavedamisest pak-
kases, kus nõrkus tahab võtta võimust: mees ähib ja naine tuigub
väsimusest (lk. 5). Äkki aga hüppavad lausesse sõnad, mis lisavad
hoogu ja kiirust. Sisuline põhi on vähejõuline, hingitsev, kuid stiil-
ilised ilustussõnad püüavad visata pildisse elevust, erksust, suurt
aktiivsust ja jõudu. See on aga külge poogitud.

Pärastpoole teiste novellide sõnastuses enam ei esine see nähtus
nii teravasti, kuid teisel kujul läbib see autori (ajutine?) loomingu-
omadus kogu novellide sarja.

Ruveni ainek on pärit linna alamast tööliskihist. Käsitöölise
tõmp elu, tegude toorus, degenereerumine. Sisuliselt ei saa autor
neid elu mustatöölisi võtta kui lootusrikkalt võitlevaid inimesi,
vaid võtab kui rikkiminevat liha, kus on küll midagi käärimas, kuid
tulemuseks on ometi palju õhurikkumist. Et sellele raipumisele kii-
remat otsa teha, lõpevad lood tavaliselt surmaga.

Kuid jõuetuse ja rikkiminemise kujundamine pole Ruvenil mitte
toores või jämedakoeline, tugev nagu vasara hoop. Ei, Ruven tahab
anda oma asjadele hoogsat traagikat ja esteetilist pildipeenust ana-
loogiliselt celtsiteeritud lause sõnadele. Tema tegelased armastavad,
visklevad selles nagu loomad noa all; tema tegelased on nagu meie

ja maailmakirjanduse tuhanded armastusrolli mängijad — heitlevad leegid traagilises vastuoksuses. Mujal on raha, peened tunded, õhkuvad püüded, kannatused, purunemised; ka Ruvenil on purunemised, kannatused, õhkuvad püüded, kuid põhjaks toorus, vaesus. Nii et sisu sama, ainult mask teine. Ometi peaks töötavil inimesil ka alama ühiskonna astmel olema rohkem oma tegu ja nägu. Ei ole sellega küll igatahes suurt väärtust, et lihtsaid vaesuseinimesi pannakse mängima sama armastusetraagikat, nagu seda enne kirjanduses teinud tuhanded elunautlejad.

Nii siis aine käsituses on Ruven põhiliselt musta nägev, toorust tundev, jämelabast teadev. Kuid samas püüab autor taotella pildi üksikasjade kaunistamist, ilushoogsaid sõnu ja peent joont. Ruveni esteetitsev püüd on lahkõlas muuga ja selles peitubki peaviga. See annab end tunda jutustavais ja kirjeldavais osis. Dialoog on aga vabam esteetitsemisest. Seal esinevad tegelased ropsakalt ja rahvapäraselt. Dialoog osalt lepib Ruveniga kui autoriga ja annab raamatule omapäraselt ilmet. Dialoogi väljendusvõime ja tegelaste iseloomustamise võime lubavad loota Ruvenilt tulevikus rohkemat.

Veel ühe teise iseloomustuse annavad esimesed leheküljed. Juba märkisin 5. lk. ähkivat väsimust. Samal leheküljel peatuvad mees ja naine puhkama, kusjuures naine õhkega vajub kelgule, et koguda jõudu. Ent järgmisil ridadel tõmbab mees kelgukoorma kõvemini kinni ja nad hakkavad edasi kihutama. Jutustuse korra järgi oleks puhkust nagu üks sekund, kogutud jõudu aga tulvil.

Selliseid edasihüppamisi on „Raudteevahi armastuses“ veel mitu. Teatav kärsitus, ülehüppamine, et haarata kinni jälle traagilisest, annab end tunda ka teistes novellides, ainult mitte enam nii tühikohti jäätvalt, vaid lihtsalt edasirabevalt.

Kõik see sisendab, nagu oleks autoril elutraagikaga tuli takus: kõik areneb ta käes purunemiseni, autor nagu puhub ikka tuld, ikka tuld, et siis lahendada pragunemise ja tükikideks lendamisega. See on nagu külmade klaaside pildumine keeva vette: särtsumist on, kuid see on mõttetu hävimise särtsumine. Ei teki puhastavat leeki. Isegi traagikat pole mitte. Traagilise mulje jätab ainult see õhinal ruti traagilise järele.

Selles pakitsevas ja pragunevas elu pahapooles on ehk kõige tervikulisem „Kassipojad“, lugu väikesest poisist, kes annaks kõik kassipoegade eest, kuid isa praktiline meel uputab äraandlikult need kassipojad panges ja matab auku. Tervikulisem just sellepärast, et on lühike ja ei lase autoril palju rabelda ja teiseks — siin sobib kaunitaotlemise tendents poisikese võimete ja hingeeluga.

Teine pisijutt „Ohver“ on küll veel lühem, kuid see on paisutatud hüpertraagiliseks.

Läbematus annab end tunda pahimini viimases novellis „Tema patud“, kus räägitakse kõverjalgselt Elisabethist, kes plikapõlves teenib pesutrikija abilisenä, siis on toatüdruk, vägistavalt võrgutatakse peremehe pojakese poolt, saab samal ajal lapse kõverjalgselt sõdurilt, tembeldatakse poisikesehukutajaks ja lõpetab elu kommunistliku kihutustöö toetajana. See on nagu karglev film: motiiv siit, motiiv seal, kõik mujalt juba tuntud, kuid autor piitsutab hooga oma tegelase surmava lõpuni.

Kõige tugevamad novellid on „Võitlus“ ja „Prohvet“. Nad ei erine teistest põhiliselt, kuid neis on omapäraselt käsitust ja jõulist

arenemist. „Võitlus“ on otsekui kamakas raiskuvat toorliha, kust ei tule küll midagi head, kuid kus käärib elu. „Prohvetis“ kohtame usuvanna ja tänavatüdrukku „armastust“. Kuigi mõlemad tegelased on kaunis väheste uudsete piirjoontega, ometi on kõiges selles üsna palju loetavat veidrust.

Üldiselt on Ruveni tegelased siiski vähejõuliste isiklikkude joontega; nad on näitlejad, kellele on antud nimi ja hea mask, nad ei esine küll mitte nukkudena, kuid ei kõida ka lihast-verest välja kasvavate isikupärasustega ega omaette väärtustega, kuigi räägivad üsna ilmekalt. Näidelda tuleb neil madalate kirgede hävimistendentsilist tühisust ja lihahimu.

Selle tühisuse paisutatum näide on esimene novell „Raudteevahi armastus“, kus segatakse armastus süüfilisega ja ei lõpetata parajal ajal, vaid näidatakse veel elumustust, mis sellest võib järgneda. Neid inetuid elunähtusi aga valgustavad siiski märksa otstarbekamalt tervishoiulised raamatud ja tervishoiu-muuseumid. Ruveni käsituses ja käsitluses tuleb temast peamiselt elupori ilma õilistavate lisaväärtusteta.

Nii siis vormi suhtes saab küll ütelda, et Ruven oskab jutustada elavalt ja kaunistavalt nagu paljud teised, kuid igatahes mitte ka rohkem; dialoogis avaldub seejuures ilmekam osa. Sisuliselt tahab raamat ütelda tugevat ja palju, kuid ütleb vähe.

D. Palgi.

Ja an Pert: **August Jansen.** Monograafia. Väljaandja Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskkühing. 104 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Kunstnik Jansen on kahtlemata kõige lõikavamalt olnud kaastegev meie kujutava kunsti elus viimaste 15 aasta jooksul ja mitmekülgsemalt kui ükski teine meie kunstnikest: tema ulatusliku ja kõrgeväärtuselise kunstilise loomingu kõrval väärib täiesti võrdset hindamist August Janseni töö kunstnikkonna organiseerimise alal.

Ja an Perti koostatud monograafia tegeleb peamiselt August Janseni elulooga ja selle kõrval käsitleb vaid teises järjekorras Janseni kujutavakunstilist loomingu. Elulooline külg on igas kirjanduslikus ja kunstilises monograafias, mis püüab vastata oleviku kunstiteoreetilistele üritustele, näidanud järjekindlat ja selget kahanemistendentsi, kuna eluloolise osa asemele astub loomingu sisemiste ja oluliste külgede rõhutatud valgustus, enne kõike aga loomingu arengu lähtekohtade selgitamine ja arengu üksikute astmete sisemise sõltumuse küsimuste lahendamine. Arusaadavalt võetakse nende küsimuste lahenduseks appi ka eluloolisi andmeid, kuid ainult sel määral, kui võrt see osutub hädapäraselt vajalikuks. Eluloolised andmed võivad moodustada ikkagi vaid osa, ja nimelt väikese osa, kunstilise loomingu arengu lahenduse alustest, kuna olulisemad on loomingu arengu küsimuste lahendamisel: kunstiline miljöö, sise- ja välismõjud, milles on möödunud teatud kunstniku arenemiskäik.

J. Perti monograafias on eluloolised andmed pärinud enesele tihalt ulatusliku paiga, kuna kunstilised mõjustused on leidnud märkimist vaid liigagi möödudes ja üldlauseis, millel puuduvad põhjendused, viimaste vajakus on aga liigagi silmatorkav. Nimetatud asjaolu pean ma käesoleva monograafia peamiseks puuduseks. Tõsi, siin väärib hinnatavana märkida küll seda, et J. Pert pole talitanud selliselt, nagu A. Vaga oma „Joh. Köleri“ monograafias, et tõlgib sõnasõnalt kunstniku venekeelse autobiograafia, märkimata seda ja lastes paista seda enda kogutud andmetena, — nii Pert ei talita ega

saanudki talitada, vaid ta on kogunud A. Janseni eluloolisi andmeid, mis moodustavadki monograafia kõige väärtuslikuma osa.

Loomingulise külje käsitlusel on J. Pert tarvitanud Janseni maalide kirjeldamise meetodit, mis vastab kirjanduse-arvustuses teose sisu ümberjutustusele. Kuid see võte on teatud määral vananenud ja kuulub tänapäeval, mil kujutava kunsti ja kirjanduse arvustus on teinud oma metodoloogilises arengus hiigel-edusamme, juba täiesti kolikambrisse.

Just Janseni loomingulise arengu küsimuste lahenduslik osa tekitab monograafia lugejas palju vastamatuid küsimusi, nagu näiteks: rahvuslik element Janseni loomingus, Janseni teoste impressionism ja realism ja palju muidki asjaolusid.

Muidugi tuleb käesoleva monograafia lugemisel tugevasti arvestada asjaolu, et teos on ilmunud kunstniku 50-aastaseks sünnipäevaks, et kunstnik on oma loomingu täisõitsengus ega pole vist kaugeltki öelnud oma toodangu viimast sõna. Esimene asjaolu on Perti teosele tahtes või tahtmata vajutanud piduliku austamisettekande pitseri.

Viimasega on aga täielises vastuolus J. Perti teose väline, keeleline külg. Autor on lõpetanud eestiaegse ülikooli ja see asjaolu tohiks olla määrav temale teatud suuremate nõuete asetamise suhtes. Kõige pealt eesti keele kasustamises. Kuid J. Perti lohakas ja vigane eesti keel jätab mulje, nagu ei oskakski ta oma emakeelt. Teos kübiseb võimatust vigadest, keelelistest ja loogilistest, kõnelemata stiililistest. Toome vaid mõned näited:

Lk. 21: „Need võimaldavad ses töötada ka Jansenile. See maalikunstnik eestkätt vene seltskonnale portreid. Neist on läinud palju kaotsi lõplikult, ja neid m ä r g i b p a r e m a, mida portree alal kunstnik on tootnud.“ Kas on need eestikeelsed laused?

Lk. 28: „Ja kahekesi Jansen ning Starkopf harutavad meie kunstnikkonda organiseerimisküsimusi.“

Lk. 30: „Päeval joonistustundide-andja seminaris, õhtul kolledshis — ja hiljem Keskühingus.“ Lause mõtte järele oli Jansen ka Keskühingus koolmeisteriks, tõeliselt aga on autor selles lauses tahtnud väljendada kunstniku ühiskondlikku ja organisatorilist tegevust nimetatud kunstiseltsis.

Lk. 49: „Mitte alati ei lange ühte kunstniku e n e s e ideaal ta e n e s e loominguga. Kuid igal juhtumil väärib täit tähelepanu kunstniku e n e s e tunnustus loomingust, selles mõttes ja seega ta e n e s e sisemisist kunstikavatsust.“

Lk. 52: „Kunst aga juurdugu, idanegu ning valmigu oma maa mullast ja toitku (keda? kui iseennast, siis: toitugu! B. L.) selle mahladest.“

Lk. 58 leidub järjestikku kaks näidet, et J. Pertile pole täiesti selge ka kongruentsiküsimus. Ta kirjutab seal: „Jansen töötas Kunste Edendamisseltsi kunstikoolis vene impressionistide, lõomava koloriidi-meistrite juhatusel.“ „Jansen toleaeegse toodanguga tutvunedes osutub, et ta pole kaugeltki veel lõomendava, põleva, särava-kiirgava koloriidi-meister.“

Lk. 59: „Viimase koloriit on piiratud ulatusega: sinine foon, rohelised laigud maas ja figuur hobusega valgetena.“ See on äärmiselt kohmakas lause, nagu on seda ka lk. 64 leiduvad järgmised: „kunstnik peab kinni neis koloriidilt loodusvärvidest.“ „E n t o l e m a üldsonaliselt ja -jooneliselt juba iseloomustanud kõneldava ajajärgu, kusjuures s a i peatatud (keda? B. L.) ka üksikuil näiteil.“

Lk. 68: „Esimene ninas laseb vibust, teine taga püsti lükkab vett aerudega.“ Nii kirjeldab Pert Janseni „Luigejahi“ nimelise maali ainet. Kuigi aktsepteerida rohkem kui „omapärane“ „lökkab vett aeruga“, siis ei vasta seegi tõeludele, sest paadi päras seisja tõukab jõe põhja ulatuva ridvaga paati edasi.

Lk. 73: „Neoimpressionistlik „Kaksikportree“ pole lausunud stiilinähte kõneldavaid teoseid (!): trakteerimises tunduks robüstsust.“

Nimede kirjutamises valitseb ebajärjekindlus ja üksikute võõrõnade transkribeerimine on enam kui kummaline. Kui kirjutada itaaliakeelse algupärandi järele täiesti õieti Veneetsia, miks kirjutab siis autor saksapäraselt: Neapol ja Florents? Ei kirjutata ka „Tui-lerii salon“, nagu teeb seda J. Pert, kuna meil pärisnimed transkribeeritakse vastavalt algupärandi keeles kirjutamisele. Samuti ei tohiks kirjutada: „schabloniliselt“ (lk. 73), „süschee“ (lk. 102 jj.), „robüstsust“ (lk. 73) jne. Jättes kõrvale teose paljud ortograafilised vead ja ebajärjekindlused, märgime vaid, et raamatut on kiusamas ka trükivigade tont, mis on ulatunud kuni trükivigade õienduseni.

Kuid kõige suuremaks äparduseks loen ma käesolevas monograafias prantsuskeelset resümeeid. Sellised võõrkeelsed resümeeid on kujutava kunsti küsimusi käsitlevates teostes enam kui soovitaavad, aga vaid ühel tingimusel: et neis oleksid resümeeeritud peamiselt need nähised ja asjaolud, mis võiksid välismaisi lugejaid meie kunsti käsitledavast ainet just ja eriti huvitada. Nii siis oleks selliste võõrkeelsete resümeeide koostamisel peamise tähtsusega asjaoluks lähtumine välismaalaste seisukohalt. Teiseks eeltingimuseks oleks, et valitud võõrkeelt kasustataks keeleliselt korrektselt. Kahtlemata on prantsuse keele valik kujutava kunsti küsimuste resümeeiks täiesti õige, sest et see keel on ja jääb, vähemalt lähemas tulevikus, kujutavas kunstis valdavaks keeleks. Kuid J. Perti raamatu resümeeis on kõige jämedamalt patustatud kahe eespool-nimetatud eeltingimuse (resümeei koostamine välismaalase seisukohalt ja keeleline korrektsus) vastu. Välismaine raamatu kasustaja on kahtlemata kaugelt vähem huvitatud August Janseni eluloost kui tema loomingulisest iseloomust, mille kaudu ta tahaks heita pilku kogu meie kujutavas kunstis. See-pärast pean ma täiesti ekslikuks käesolevas resümeeis peamiselt Janseni elulool peatumise ja kunstniku loomingulise iseloomustuse surnumise paarisse vähehütlevasse lausesse.

Kuid veelgi pahem on lugu selle prantsuse keelega, mida kõnealuses resümeeis on kasustatud: see prantsuse keel on nii vigane kui iganes olla võib. Kõnelemata sellest, et siin on alal püsinud, hoolimata prantsuskeelseist sõnadest, eestikeelne algupärane kõiges, on resümeeis prantsuskeelsete sõnade reastamises jõutud mõttele arusaamatusteni ja nonsenssideni. On ignoreeritud ja pole vahet tehtud prantsuse tähtede eri rõhkude tarvitamisel, on patustatud prantsuse keelele omaste interpunktsiooniseaduste vastu. Lk. 94 on jõutud koguni kinnitusele, et Jansen on üles kasvanud, süües „musta leiba ja mulda“ („du pain noir et du sol“)! Ilusa ettekujutuse saavad välismaalased eestlastest, kes söövad koguni — mulda! Tõsi, eestikeelses tekstis lausub autor küll, et Jansen on kasvanud musta leiba ja soola süües, ja meie lugeja võib oletada, et siin on autorile vingerpussi mänginud asjaolu, et prantsuse keeles on: *sel* — sool ja *sol* — muld ning et siin on vahetatud need kaks sõna, kuid välismaiselt lugejalt ei saa ometi nõuda prantsuskeelse resümeei kontrollimist eestikeelse teksti järele! Käesoleval kujul aga kuuluks see prantsuskeelne re-

sümee hävitamisele, kui me ei soovi oma keelteoskuse heale renomeele anda hävitavat hoopki ja ühtlasi ise endid naeruvääristada.

Raamatu tehnilinegi külg jätab väga palju soovida. On kasutatud liiga õhukest paberit, nii et trükk on „läbi löönud“, ja kui ühel küljel on trükk ja teisel kliše, on reproduktsioon äärmiselt kannatanud. Kui väljaandja juba kord asus sellise monograafia kirjastamisele, siis oleks tulnud panna suuremat rõhku ka raamatu tehnilisele küljele.

Bernhard Linde.

Võõrsõnade leksikon. I—VIII. Herbert Haljaspõld, kaubandusteaduste litsentsiaat. Kirjastus „Elu“, Tallinnas 1930—31. 792 lk. teksti. Hind à 1 kr. 20 s. vihk, brošeeritult 9 kr. 50 s., köidetult 10 kr. 50 s.

Üle aasta kestnud ilmunisaja järele on „Elu“ poolt ammu reklaamitud teos lugeja ette jõudnud. Tarvidus võõrsõnade sõnastiku järele on meie lugejaskonnas kahtlemata olemas. On täiesti tervitatav püüe, rahuldada seda tarvidust, seda enam, et 1923. a. ilmunud L. Sõerd'i „Eesti keeles tarvitusel olevate võõrkeelsete sõnade sõnastik“ nii ulatuselt kui sisult ei suuda rahuldada lugejate nõudeid ja „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“, kuigi sisaldab rea võõrsõnu ja nende seletusi, ei suuda (pole seda tahtnudki) asendada võõrsõnade sõnastikku.

Kuidas on autor suutnud teostada endale võetud kohustuse? Sõnaraamatu ilmumine on kestnud peaaegu poolteist aastat (1. vihk ilmus 1930. a. aprillis, VIII — 1931. a. oktoobris); see lubab eeldada, sõnastiku mahtu silmas pidades, küllaltki korralikku tööd. Kuid osutub, et teos jätab soovida nii mõndagi, tekib mitmeid lahkavamisi autoriga.

Kõige pealt, kui sõnastikku lehitseda, paistab silma mitteootusepärane transkriptsioon. Meil valitseb põhimõtte ka võõrsõna kirjutada võimalikult eesti transkriptsioonisüsteemile vastavalt. Võõrsõnagi on osa eesti keele sõnavarast, kuigi ta on säilitanud mõned meie keele foneetilisele iseloomule võõrapärased jooned (rõhk kaugemal 1. silpi, võõrad häälikud jne.). Vaevalt peab keegi eesti keele esinevaiks võõrsõnuks niisuguseid sõnu, nagu *calembour* — *calambour*, *alcarraza*, *ale* (1. eel), *chaussée*, *boccia'* jne. Need jäävad meie arusaamise järgi ikkagi prantsuse, hispaania, inglise või itaalia keele sõnadeks. Pealegi võib olla erinevus sõna hääldamise ja kirjutamise vahel nii suur, et tekitab tõsiseid raskusi võõraid keeli mitteoskavale sõnaraamatu tarvitajale. Kui sõnastiku tarvitaja tahab leida seletust sõnale 'ankeet', ei leia ta seda kuju sõnastikust. Ja vaevalt teab ta, kui ta prantsuse keelt ei tunne, seda otsima hakata e-tähe alt 'enquète' kujul. See asjaolu oleks pidanud autoril mõõduandev olema võõrsõnade transkribeerimisel. Selle põhimõtte vastu eksimusi on autoril niivõrt oltrasti, et pigemini tahad näha teoses mõne võõra keele kui võõrsõnade sõnaraamatut. Võib esitada rea näiteid selle kohta, kusjuures valimik kaugeltki tühjendav pole. Enamiku kohta esitatavaist sõnust võib koguni väita, et need sõnad ei esine meil üldse võõrsõnuna. Sääraseid sõnu on: *acier*, *babouches*, *billeteuse*, *bouche*, *fashionable*, *grâce*, *honnête*, *indemnity*, *knight*, *retour*, *sacerdos*, *touage*, *vacherie*, *ulterior'* jne. Leidub isegi sääraseid sõnamoonutisi, kus võõrkeele ja eesti elemendid on liitunud, näit. „fainéanteerima“.

Endastki mõista on ka niisuguseid võõrsõnu, mis oma täht-tähelelise kuju on säilitanud, kuid nende arv on siiski piiratud. Muusika alalt võiks selle kohta näiteid esitada: *mezzoforte*, *mezzopiano*, *più*

allegro, più lento, pizzicato jne. Käsiteldavas teoses on väga palju niisuguseid sõnu, mis on eesti kirjakeeles kodunenud eesti kirjaviisiga kohanedes, kuid autor on need esitanud algskeele transkriptsioonis. Meie kirjakeele seisukohalt tuleks seda pidada veaks.

Mis puutub sõnastikus esitatud võõrsõnade valimikku, siis ei saa sellegagi alati päri olla. Tõsi küll, see küsimus on alati vaieldavaid. Määrab ju valimiku kõige pealt sõnaraamatu ulatus, kuid veelgi enam oleneb see autorist. Sellele küljele on juba eespool vihjatud, kui sai tähendada, et teoses esineb sõnu, mida meil peaaegu sugugi ei tarvitata. Teoses leidub ülearust ballasti. Selle kõrval võib loendada rea meil esinevaid harilikke võõrsõnu, mille kohta ei saa teosest mingisugust seletust. Näit puuduvad: adessiiv (,ablatiiv' täienduslisas), adiaabaat (,adiabaatiline' leidub), adoonis (,adonist' on), aerobiont, aerotropism (muid aero-ühendeid terve rida), affrikaat, agraafia, ametüst, anastigmaat (fotoharrastus on meil tugevasti arenenud, mis põhjustaks selle sõna teosesse mahutamist), allegri (nähtavasti liiga tuttavaks peetud, sest Tallinnas on pea igal nädalal mingi loterii-allegri), androgüüm (ka vist Tuglase novelli kaudu üldtuttavaks saanud), angiin (et paljud ise põdenud, siis seletus tarbetu), antree (juba korterikuulutuste kaudu tuttav), a posteriori, a priori, appertseptsioon, arjergard. Kui on seletatud vene sõna ,ukaas', siis ootaks ka ,artelli' seletust, ja et meil meetrimõõdistiku tarvituselevõttega vene mõõdud ununevad, poleks ülearune isegi ,arssin'. ,Aspiriini' on paljud ise kasustanud, seletus seega ülearune. Puuduvad ,atentaat', ,autobus' (,V. l." kasustajad vist kõik vähemalt kordki ise sõitnud, seega mainitud sõiduk tuntud), ,bemoll, büst, boiskaut, boor, botik, brauning, brontosaurus, buur, dattel, dessant, dolomiit'; ,eepik' ja ,eepiline' on sõnastikus, aga puudub ,eepika'; ,ego' kõrval ei esine ,egotsentriline'; puuduvad ,elektromobiil, elektrood, emigratsioon, estetism, fjord'; ,görl'i kõrval tahaks näha ka ,görlgiidi'; puuduvad ,hipopotamus, hotentott, immigreeruma, immigrant, isokromaatiline, jakk (loom), kanoonika, kukersiit, lektorium, pragmatism, partei'. Puudub rida harilikumaid, igapäevaseid võõrsõnu, mida võib sageli leida juba ajakirjanduses, kõnelemata populaarteaduslikust kirjandusest. See on puudus, mida ei korva ka see, et on esitatud hulk haruldasemaid võõrsõnu, millest mõned nii „haruldased“, et üldse ei esine meil.

,Võõrsõnade leksikoni' tähtsaimgi külg — sõnade seletamine — jätab soovida. Sageli tarvitab autor laialivalguvat, mitmesõnalist (ja ebamäärast) seletust juhtumil, kus on võimalus anda ühesõnaline täppis tõlge. Näiteks ,aberratsioon — kõrvalekaldumine, näit. valguse kõrvalekaldumine' — hälbimus; ,abiturient — keegi, kes lahkub küpsustunnistusega' — keskkooli lõpetaja; ,administraator — valitseja, valitsuse esindaja; mees, kelle kätte usaldatud valitsemine' — haldur; ,adopteerima — lapseks võtma' — lapsendama; ,aeroliidid — õhusid kukkumud kivid' — taevakivid; ,aforism — lühike, lihtmatu õpilause teatud teaduse alalt, vanasõna, tarksõna' — mõttekild; ,agent — ärijuht, vahendaja, asemik, esindaja' — asjur; ,agentuur — agendikiri, agendi äriruumid' — asjastu; ,agglutineerima — külge liimima, kleepima' — liitma (seega oleksid agglutineerivad keeled küllgeliimivad, kleepivad keeled!); ,aklimatiseerima — harjuma teise laiusvööga kohanema' — ilmastama; ,aksioom — vastuvaidlematu õpetus või lause, mis ei vaja tõestamist' — põhilause; ,albinism — pealnaha haiglane valgeks värvumine (ka loomade juures)' — värvisepuudus; ,alimendid —

toitlus- ehk ülalpidamiseraha' — elatis; ,alibi — teisal, õigusteaduses: kaebealune võib oma *alibit* (viibimist teisal kuriteo ajal) tõendada' — mujalu; ,analüüeerima — jagama, tükeldama, selgitama, arendama' — eritlema; ,analooogia — suhtelisus, sarnadus või võrdsus teatud suhtes; ühtlus, sarnadusnorm' — taosus, sarnus; ,amortisatsioon — võlgade tasumine; väärtpaberite maksusetuks tunnistamine sel teel, et riik nad liiklemisest ära võtab' — kustutamine, vananemine; ,amnestia — karistuse ärajätt' — üldarmustus; ,areomeeter — sisseseade, mis kastetakse nestetesse, et kindlaks teha erikaalu' — erikaalu mõõtja, jm.

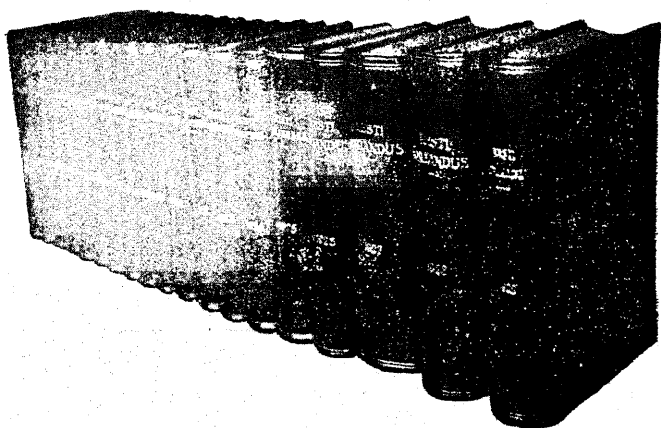
Leidub rida sõnu, mis on seletatud puudulikult. Näiteks ,gamma — krk. täht G', puudub tähendus ,heliredel'; ,fanatism — usuhullustus' (liiga kitsalt piiritletud); ,delta — Niiluse harudest moodustatud kolmnurkne saar Alam-Egüptuses' (ainult Niiluse harudest moodustatud, ainult üks saar ja nimelt kolmnurkne!); ,beriberi — haigus' (lugeja teab vist isegi, mis haigus!); ,ambulants — haigetõld, ringisõitev vanker' (oleks tõesti mugav, kui ambulants tuleks haige juurde; kuid harilikult läheb meil haige ambulantsi); ,amatsoon — muinaslooline sõjakas naistest koosnev rahvas Aasias, kel saagade alusel parempoolne rind lapseas maha põletati, et nad oleksid vibulaskmise ajal osavamad; aga et amatsoonisse võib ka rõivastuda, sellest ei kõnele autor midagi; ,akt — toiming, tegu, teo tulemus'; puuduvad tähendused ,dokument', ,toimik', ,vaatus' (näidendis) ja ,alasti inimese kujutamine kujutatavas kunstis'; ,brikett' — pressitud kivisüsi'; meil rohkem tuntud pressitud turba tähenduses. On palju sõnaseletusi, mis pole küllalt täpsad või on ilmselt vigased. ,Abonnet — (ajalehe) tellija' (telefonivõrgu abonentide nimistu koosneb nii siis ajalehe tellijaist!); ,aborteerima — vara sünnitama' (oleks hea, kui autor oleks täpsalt märkinud kellaaja, et ei tekiks arusaamatusi sõna ,vara' puhul); ,akustika — kõlamõju' (!); ,abort— eksisünd' (mida selle all mõista, teab ehk autor ise); ,aktuaalne — tõesti (sic!), praegu mõjuv'; ,album — päevapiltide kogu'; ,anatoomia — lahkamisruum ehk -maja' (!); ,aneroiid — kuiv baromeeter, s. o. ilma vedela elavhõbedata' (aneroidis on vist kõva elavhõbe?); ,annekteerima — lüüma' (võib-olla arvusid?); ,aorta — pulss' (!); ka ,arteria' on ,pulss'; ,epistolae obscurorum virorum' tõlgitakse: ,kirjad tunduvalt meestelt'; ,alveolaarne — hambakoopaisse (!) puutuv'; ,avariid ei ole sugugi, eriti laevaõnnetus'; ,autodafee — pühalik ketserikohus' (!); ,apoteeos' ei ole ,jumaldamine', vaid jumalastamine; ,argument' pole tõendus, vaid põhjend; eriti huvitav on bensiini seletuse lõpposas: ,. . . kergesti süttiv neste, mida tarvitatakse m. s. tihti plekkide puhastamiseks'; julgen juhtida autori tähelepanu sellele, kui juba bensiini kasutamiseviisid on kõne all, et mõned inimesed kasustavad bensiini m. s. mootorite käivitamiseks; on seletusi, mis äärmiselt segased, ja mõni tahab praegu maksivaid teadmusi oluliselt muuta; nii seletatakse: ,batistmusliin — batistitaoline lõuend puuvillast'; seni olin arvamusel, et lõuend on ainult linase riide erinimetus. ,Efeeb — meheikka jõudnud noormees'. Kui teha keha vahet ,mehe' ja ,noormehe' vahel, siis on selle seletuse järgi raske öelda, kumb on efeeb — kas mees või noormees. ,Emittent — väljasaatja, ülesande tegija sel puhul'; missugusest ülesandest või mis puhust siin jutt, on raske öelda. Klassikaline ,selguse' poolest on ,alabastri' seletus: ,meie alabastriile mittesarnanev kivi'. Peale ülalmainitud eksimuste ja komistuste (nende arv ei ole

sugugi lõplik) tuleb mainida veel üht autorile omast, n.-ö. tüüpilist seletust. See on seletus väheütleva 'teatud' abil. 'Bensolinaar — teatud plekkide puhastamise vedelik' (mis siin 'teatud' on, kas 'plekid' või 'vedelik'; teksti järgi 'plekid'); 'ortoklass — teatud mineraal'; 'papiljonpolka — teatud salongitants'; 'rapunstel (peab olema vist 'rapuntsel' — trükivigade paranduses märkust ei ole) — teatud taim'; 'malahiit — teatud mineraal' jne. Milleks seda antud juhtumel väheütlevat sõna tarvitada, mille tagajärjel asi sõnaraamatu kasustajal ometi teadmatus jääb; ei hakata ju teatud sõna tähendust sõnaraamatust otsima. Võib vist küll neile juhulistelegi näiteile toetudes öelda, et sõnade seletamisega pole asi „V. I-s“ kõige paremas korras.

Parimas korras pole asi „V.I-s“ esineva keelegagi. Võib öelda, et teose keel ja arvatavasti ka sisu oleks tunduvalt parem saanud, kui autor oleks oma käsikirja lasknud enne trükkimineku mõnel asjatundjal läbi vaadata. Ei saa pidada kõiki teoses esinevaid vigu ainult trükivigadeks — muide on trükivigadegi hulk teose kohta liiga suur; trükivigade loend teose lõpus pole sugugi täielik ja sisaldab ise vigu (vt. alapealkirjas 'äraparandada' ja loendis 'ordomeerima' pro ordonneerima) — sest vigade hulgas valitseb teatud stabiilsus; nii on järjekindlalt kirjutatud 'ümargune' pro ümmargune, 'apparaat' pro aparaat (on üksikuid kõrvalekaldumusi vigasest vormist õige kasuks), 'alkaloidid' ja muud selletaolised sõnad kahe ii-ga pro -i-. Esitan siin pealiskaudsel lehitsemisel mõned silmapuutunud keelevead 1. vihust (numbrid tähendavad lehekülgi): omega 1 pro oomega; lõpueksam 10 pro lõppeksam; meeteorkivid 17 pro meeteor-; iseloomupurske (nom.) 18; kellaosut 23, aparaadi 23 pro aparaadi; ameti 27 pro ametisse; gipsikivi 29; lehelisesool 31 pro leelissool; aknateta 32; alpaka 34 pro alpaka; poolümar 36; siidiriie 40 pro siidriie; värviollus 41 pro värvollus; seedimisorgaanides 41 pro -organites; ütelus 51 pro ütlus; magneedi 52 pro magneti; arrest 53 pro arest; alkaloidid 60; kunsttantsjanna 70 pro -tantsijanna; miljone 81 pro miljoneid; toorportselaan 83 pro -portselan; vatteeritud 85 pro vateeritud; käevars 89 pro käsivars; brigadeer 91 pro -diir; läbiaurutama 92 p. o. kaks sõna; pukipuu 94 pro pukspuu. Muu seas on siin jäetud arvestamata mõned ilmsed trükivead (kuigi neid trükivigade registris ei leidu), nagu mun p. o. muu 7; küüslauga 23 pro -laugu. Samuti on jäetud arvestamata seletatavais sõnus leiduvad erinevused meil maksvast õigekirjutusest, kuigi neid, nagu ülal tähendatud, tuleks käsitleda vigadena. Vigade hulka tuleks arvata ka sellised sõnaseletused, nagu 'animosne (adject.) — kirklikult' (adverb), 'sireen — merenäkid' (seletatav sõna ainsuses, seletav mitmuses); ja kui mitte keeleveaks, siis kohmakaks väljendiks tuleb lugeda säärast seletust: determinism — 'õpetus, mis usub'...

Ülalloendatud puudusi arvestades peab ütleva, et teos ei suuda küllaldaselt rahuldada tarvitajaskonna nõudeid. Meil on tarvidus võõrsõnade sõnaraamatu, kuid hea sõnaraamatu järele. Käsiteldud teost ei saa pidada heaks. Sellest on kahju, sest ühe teose ilmumine harilikult takistab teise samalaadilise ilmumist, ja nii siis pole meil vist nii pea lootä head võõrsõnade sõnaraamatut.

M. Tedre.

1932. aasta tellimiste vastuvõtmine avatud.

„EESTI KIRJANDUS“

XXVI aastakäik.

TOIMETUS: Kirjanik Friedebert Tuglas (kirjandus), professor Albert Saareste (keel), professor Hans Kruus (ajalugu), mag. Paul Ariste (rahvaluule).

Tegev ja vastutav toimetaja: lektor J. V. VESKI.

Teadusehuvilisele toob „Eesti Kirjandus“ artikleid kirjanduse, keele, rahvaluule, ajaloo, rahvateaduse, ühiskonnateaduse, kultuuriküsimuste, filosoofia ja kunsti alalt.

Raamatute lugejale — arvustisi ja ülevaateid ilmunud kirjanduse kohta, nii et aasta jooksul oleksid käsitletud kuukirja veergudel võimalikult kõik ilmunud silmahakkavamad raamatud.

Kaasandena ilmub „Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates“, mis osutub eriti tähtsaks, sest ta sisaldab täieliku bibliograafilise ülevaate Eestis ilmunud raamatuist.

Tellimishind: 5 krooni aastas, 2 krooni 50 s. poolaastas, 1 kr. 25 s. veerandaastas, üksiknumbrid 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised, raamatukauplused, Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed ning

EESTI KIRJANDUSE SELTSI BÜRÕO
LAI TÄNAV 35, TARTUS, TELEFON 6-01.

LOOMING

Eesti Kirjanikkude Liidu ajakiri
10. aastakäik.

LOOMING astub 1932. a. juba oma 10-ndasse aastakäiku. Nagu senini, jääb see Eesti Kirjanikkude Liidu ajakiri ka edaspidi kõigepealt esimeseks avalduskohaks meie kirjanikkude värskete loomingule. Siin ilmub novelle, jutustisi, luuletisi, draamasid kõigi meie kirjanikkude sulest, aga ka esseesid, artikleid, ankeete, ülevaateid meie kirjanduslikust elust ja arvustisi ilmunud raamatute kohta. Samuti tutvustatakse lugejaskonda välismaade kirjandusliku eluga, milleks kaasa töötavad nii omad kui välismaa kaastöölised.

Kuna LOOMING 1932. a. ühe poogna võrra suureneb, on võimalik vastu tulla ka neile, kes ammu tarvet on tundnud üldkultuurilisi küsimusi käsitleva ajakirja järele. Kuigi teadus järjest enam spetsialiseerub, leidub sel alal ometi hulk probleeme, mis üle ulatuvad eriteadlase huvipiiride kitsusest ja mis peaksid huvitama iga haritud inimest. LOOMING annab siis edaspidi võimalust mööda ruumi, peale kirjutiste kirjanduse ja kunstide valdkonnast, veel probleemiküsimustele kõigilt teadustest ja filosoofia aladelt. Nii on lootust LOOMINGUS avaldama hakata peale kõige muu ka artikleid meie teadusmeeste sulest, millest siin mõned mainitagu: prof. P. Kogerman: Teadusliku loomingu protsess; mag. A. Koort: Saksa tänapäevne filosoofia; Prantsuse tänapäevne filosoofia; prof. P. Treiberg: Ajaloo perioodiseerimises küsimus; prof. E. Tennmann: Puhas ristiusk; ass. E. Kilkson: Aatomiteooriate areng jne.

LOOMINGU väljaandjaks on Eesti Kirjanikkude Liit; ajakirja juhtivasse toimkonda kuuluvad: A. Alle, E. Hiir, J. Semper ja Fr. Tuglas; vastutavaks ja tegevaks toimetajaks on J. Semper.

LOOMINGUT ilmub 1932. a. kümme numbrit, iga nr. kuni 128 lk. suures kaustas. Tellimishind on aastas 14 kr., pooles aastas 7 kr., välismaile aastas 15 kr., pooles aastas 7.50 kr.; üksik number 1 kr. 60 snt.

LOOMINGU seniseid aastakäikuseid on veel saada. Esimese aastakäigu hind on 7,20 kr., teise — 9 kr., kolmanda — 10 kr., neljanda — 13 kr., viienda — 13 kr., kuuenda — 13 kr., seitsmenda — 13 kr., kaheksanda — 15 kr., üheksanda — 14 kr.

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, Rüütli tän. 4, ajakiri LOOMING.

LOOMINGU tellimisi võtavad vastu: ajakirja talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused, ja LOOMINGU usaldusmehed.